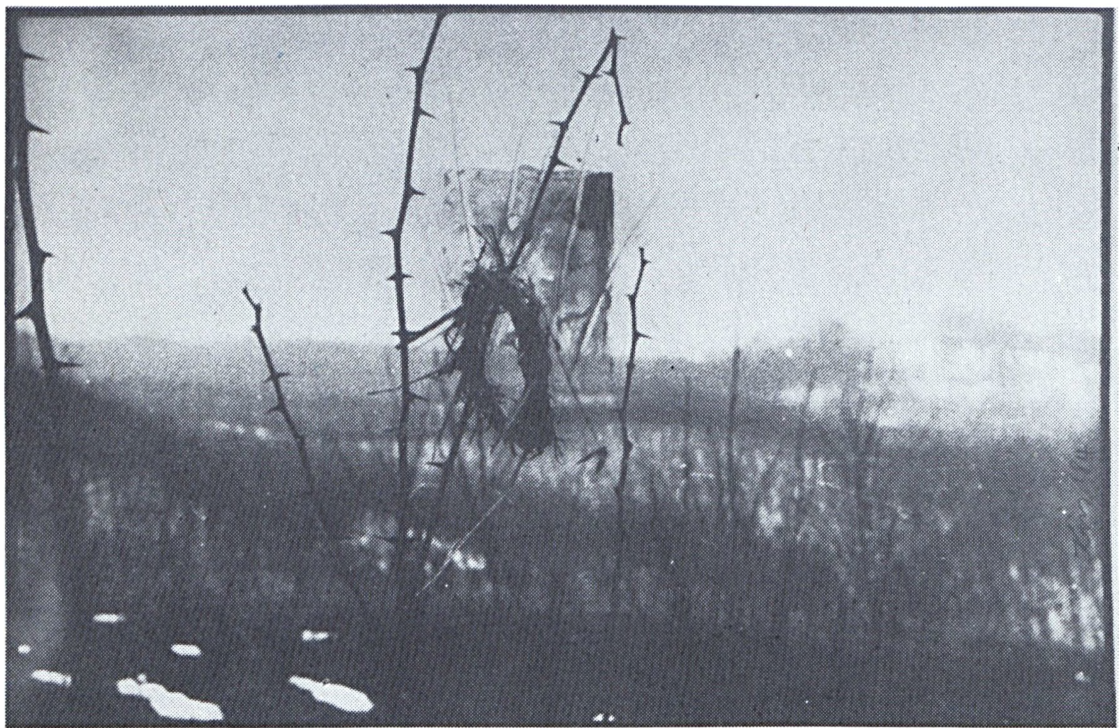
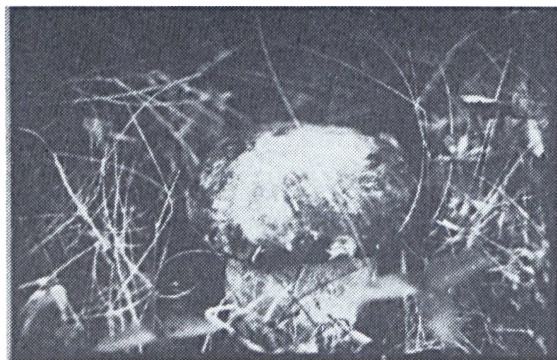

palócföld

OLVASÓTEREM
SZÁLLGÓTARSAZ

TÁRSADALOMPOLITIKAI, IRODALMI, MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT 1990|1·XXIV

Tartalom

3. Pályakezdő írók: Háy János és Kurdi Fehér János összeállítása

MŰHELY

37. Földi Péter: Levél-féle M. Kiss Györgynek

SZOMSZÉDSÁG ÉS KÖZÖSSÉG

39. Szabó Péter: Nemzetiségek a magyar királyi honvédségben, 1938–1943. II. (tanulmány)

VALÓSÁGUNK

56. A Magyar Kommunista Párt útja. 1918–1945. II. (tanulmány)

63. Garamvölgyi Antal: Salgótarján a forradalomban II. (emlékirat)

74. Bozó Gyula: Az ipolytarnóci tragédia (tanulmány)

SZEMÉLYES TÖRTÉNELEM

85. N. László Endre: Egy palóc élete. II.

A Nógrád Megyei Tanács VB
művelődési osztályának lapja.

FŐSZERKESZTŐ:
Pál József

A SZERKESZTŐSÉG TAGJAI:

Dr. Bacskó Piroska
Csemniczký Zoltán
Dr. Kovács Anna
Kovács Éva
Kőrössi P. József
Németh János István
Zsibói Béla főszerk.-b.

Szerkesztőség: 3100 Salgótarján,
Tanácsköztársaság tér 1.
Telefon: 10-244/189, 14-386
Levélcím: 3101 Salgótarján, 1.
Pf.: 270.

Kiadja: a Nógrád Megyei Lapkiadó
Vállalat. Felelős kiadó:
Kulcsár József igazgató.

Készült: a Nógrád Megyei Nyomda-
ipari Vállalat salgótarjáni telepén.
8,4 (A/5) ív terjedelemben.
F. v.: *Kelemen Gábor* igazgató.
90.55156 N. S.

E SZÁMUNK SZERZŐI

Bajcsi Cecilia műfordító (Bp.),
Bozó Gyula tanár (S.-tarján), *Feny-
vesi Anna* műfordító (Bp.), *Földi
Péter* festőművész (Somoskőújfalu),
Garamvölgyi Antal jogász (S.-tar-
ján), *Gosztonyi Péter* történész,
Kelet-Európa Könyvtár igazgatója
(Svájc), *Háy János* költő (Bp.), *Jó-
nás Csaba* író (Bp.), *Kemény Ist-
ván* költő (Bp.), *Kurdi Febér Já-
nos* költő (Bp.), *Laczkovits Miklós*
író (Bp.), *Nagy Márta* író (Bp.),
N. László Endre író, muzcológus
(Barcs), *Podmaniczky Szilárd* író
(Bp.), *Szabó Péter* történész (Bp.),
Szerb Máté költő (Bp.).

★

A borítókön és a 38. oldalon *M. Kiss
György* festőművész (Somoskőúj-
falu) kiállításának képeiből válo-
gattunk. A *Pályakezdő írók* című
összeállításunkban *Szürke Péter*
munkái láthatók.

★

Szerkesztőségi fogadóórák:
Minden szerdán 11-15 óráig és
minden csütörtökön 11-16.30 h-ig.

Terjeszti a Magyar Posta. Előfizethető bármely hírlapkézbesítő postahivatalnál, a posta
hírlapüzleteiben és a Hírlapelőfizetési és Lapellátási Irodánál (HELIR) Budapest V.,
József Nádor tér 1. — 1900 — közvetlenül, vagy postautalványon, valamint átutalással a HELIR
2155—96 182 pénzforgalmi jelzőszámra. Egyes szám ára 25 Ft, előfizetési díj fél évre 75
Ft, egy évre 150 Ft. Megjelenik kéthavonta. Kéziratokat és rajzokat nem őrzünk meg
és nem küldünk vissza. ISSN: 0555-8867. Index: 25-925.

Pályakezdő írók

Amikor Podmaniczky a hóna alatt a lopott lemezekkel berohant a WC-be, Szerb Máté utána üvöltötte: „Ne feledkezz meg a tisztaságról, az a művészet lényege!!!” A WC-ben már többen voltak. A két jánóst zabálta egy smaragdszín női kopt krokodil. Állkapcsa közül kilógott az emberiség anyanyelve. A történet a szobában folytatódott. Miklós egy latin nyelvkönyv segítségével Pallasz Athéné hulláját boncolta, tudományosan és fájdalommentesen. A lányok, Márti, Cili és Anna, elsírták magukat, mert Jónás mester zseblámpával szembevilágított egy vakfarkast. Utálták az állatkínzást. Alattuk szomorú s szép volt a negyedik dimenzió, Kemény Pisti elindult az erősebb lét közelébe. A kártyaasztal mellett nagy volt a tolongás. Folyt rajta a parti és a boncolt nő vére. Valaki a Szürke Pétert húzta és azt mondta: Igen.

Hölgyeim és Uraim! Szálljanak be a partiba, Önök csak nyerők lehetnek.

Bp. 1989. okt. 5.

HÁY JÁNOS - KURDI FEHÉR JÁNOS

Változások

Ma reggel a rovarok félelmetes
intelligenciáján gondolkodtam.
Miként lehetséges ez,
tépelődtem és egész nap nem
találtam helyem.

Este a konyhában
szétszedtem két pókot.
Míg mikroszkóppal méregettem őket,
hálót font körém az éj.
Robosztus kezdet így a végé.
Felelet ez az érdeklődésre.

Evolucionista etűdök

XXXII.

Tegnap a kézikönyvekkel voltam.
Hajnalban valaki felrázott,
koszos az ingem,
erre figyelmeztetett.
Morogva másztam a fürdőszobába.
A tükörben egy patkány
halálra rémített,
levertem.
Vissza a szobába, hol reggelig
ellenségeimet szórakoztattam kérdéseimmel.

XXXIII.

Most, hogy kinyitották az autót
vacsora közben láthatom őt.

Szép,

mozdulatlanok a szemei.

Lassan megfontoltan táplálkozik,

Állkapcsa hibátlan, nyelve sárga,

rágóit még nem rondítják nagy

tépőfogak.

Ha az utolsó legyet is bekapja

közelebb nyomulok.

Csak ezek a barom örök,

félék megzavarnak.

Nagy krokodilpofájuk

nyálasan pihen fegyvereiken.

XXXIV.

A falon egy lepke többszöri

leképezését látom.

Lassan kijut a fényre,

most még több árnyéka van.

Inogtatom és feltépem a mennyezetet:

felfele nézek.

Szanaszét potyognak kamikázék.

Minden csupa lepke és molekula.

Fáradt gőzök a kiégett Napban.

(Fázom. Belegyűjtök a levegőbe.

Szikráznak s lehullanak a leképezések.

Zacskóba szedem árnyékomat.

A Napot letörlöm és betakarom.)

Túlvilági történetek

Geréb Ágnesnek

Arról, ami a földi élet utolsó világos pillanata és a túlvilágra való megérkezés közti időben történik, semmiféle biztos ismerettel nem rendelkezünk. A halált nem sikerült kielégítően leírni sem a modern tudományoknak, sem a filozófiának, a különböző vallások ellentmondó elképzeléseiről nem is beszélve. De azok sem tudnak róla semmit, akik már túlestek rajta.

Mesélik, hogy egy bizonyos Rufus azzal dicsekedett, hogy mindenre emlékszik. Azt állította, hogy az apja, aki crotoni kereskedő volt, egyik útjára magával vitte Cézareába. Mivel csak késő délután kötöttek ki, a hajón töltötték az éjszakát. Másnap aztán végigjárta a várost. A nap egyre forróbban tüzött, s lassan teljesen elnéptelenedtek az utcák. Egyedül bolyongott hát a vakítóan fehér házak közt, nyelve a szomjúságtól szájpaddlásához tapadt. És akkor váratlanul kis térre bukkant. A tér közepén egy kút állt. Hideg, tiszta vizű kút volt. Ivott a vízből, melynél jobbat sose kóstolt. Megmosta az arcát. A tenger felől hirtelen hűs szellő kelt, beborította a várost.

Mindez azonban kevésbé hihető. Egyesek szerint Rufus több mint húsz évvel túlélte apja halálát, aki szintén csak évekkel a cézareai út után esett áldozatul valami járváynak. Továbbá, amint azt többen megjegyezték, a történet nem a halál beálltával kezdődik, s nem a feltámadás első pillanataival ér véget, ahogy azt joggal el lehetne várni. Sőt, ellenkezőleg, semmi köze ezekhez a dolgokhoz. Rufus azonban makacsul rázta a fejét, hajthatatlan maradt.

A túlvilági történelem kezdetei a messi múltba vesznek. Első pillantásra persze kézenfekvőnek látszik – ahogy a Biblia nevezi – Ábel halálára hivatkozni, csak hogy az időpont akárcsak hozzávetőleges meghatározása is igen komoly nehézséget jelent. Ez elsősorban abból adódik, hogy a túlvilágon az idő mérésére egy olyan mértékegységet használtak, amely a földi viszonyokra alkalmazva, háromszáztíz évet éppúgy jelent, mint negyvennyolc másodpercet, de kifejezi azt a távolságot is, melyet a fény éppen hét perc alatt tesz meg. Ezért aztán az idő mérésének egymástól minőségileg különböző, s így közös nevezőre nem hozható két rendszerében ez az egy dátum eleve kettőnek tűnik. További problémát jelent, hogy Ábel, vagy bárki, aki Ábel lehetne, nem létezik. A túlvilág első lakójának egyszerűen nyoma veszett. Ez az egyébként döbbenetes tény tette lehetővé egy olyan kozmografikus elmélet felállítását, amely hosszú időn keresztül megőrizve hegemon szerepét, alapvetően meghatározta a társadalom rendjét. A „világfolyam” ugyanis ezen elmélet szerint nem egy lineáris, örökösen gyarapodó, hanem egy önmagában újra meg újra visszatérő, cirkuláló idő medrében zajlik. Nincs kezdet és nincsen vég, az események tökéletesen ismétlik önmagukat. Mivel a rendszerbe nem illik bele a fejlődés gondolata, a világ megjobbítására való minden törekvés, tehát in-

tézmények, törvények felállítása, szabályzók, korlátok alkotása, büntetés és jutalmazás egyként értelmetlenné válik. Ezen eszme jegyében a túlvilágon hosszú ideig spontancitás, a szabadság, a mindenféle megkülönböztetéstől mentes egyenlőség jegyében zajlott az élet.

A lakosság száma többnyire egyenletesen nőtt, noha a történeti demográfia kimutatott néhány ugrásszerű gyarapodást is. Ilyen esetekben joggal gondolhatunk háborúk, járványok, természeti katasztrófák, éhínségek földi térhódításaira. Ami azonban a folyamat egészét illeti, mindenképpen tartózkodnunk kell a romantikus magyarázatoktól. A Long Marston Moor-i csatának még a résztvevői is elférnének három-négy óceánjárón. A Sacco di Roma alig tízezer ember műve volt, s a marathoni harcmezőn mindössze százkilencvenhét athéni esett el. A pusztulás többnyire nem ilyen látványos keretek között zajlott. Javarást csak az idők folyamán emberarcúvá vált, megszokott halál dolgozott csendesen, a haldoklás hangjait pedig ablakok, vagy éppen háncsfüggönyök mögé zárták a hozzátartozók.

Időközben természetesen jelentős változásokon ment keresztül maga a túlvilági társadalom is. Ezeknek a változásoknak a mozgatórugói sohasem materiális, hanem mindig szellemi jellegűek voltak. Az élet alapvető, gyökeres átalakítására csak viszonylag későn, egy meglehetősen türelmetlen intellektuális csoport működése nyomán került sor. A magukat atomistának nevező újítók szerint az idő (és egyben a világ) modellezésére sem a kör, hanem a spirál, ahogyan ők nevezték, a „misztikus spirál” a legmegfelelőbb. Tima Nerit, ezen elmélet legnevesebb apostola, egyik nagy vihart kavarázó kiáltványában azt hangsúlyozta, hogy a spirál mentén zajló események, noha bizonyos ciklikusságot mutatnak is, tökéletesen sohasem ismétlődnek. Amint az anyag részecskéi is változatlanok tűnnek, pedig szerkezetük gyakorlatilag minden pillanatban más és más, úgy újul meg örökösén dinamikus metamorfózisok sokaságán keresztül az olykor látszólag valóban mozdulatlan világ. A misztikus spirálnak két pólusa van, melyek viszont újabb spirálokkal vannak kapcsolatban. Halál és feltámadás nem más, mint a földi és túlvilági „életspirálok” érintkezési pontja. Hasonlóképpen a túlvilági élet is véget ér, s valahol egészen másképp folytatódik tovább. A dolog etikai vonzata egyértelmű. A túlvilági életnek célja van, mégpedig az individuum minél tökéletesebb kiművelésén, vagyis a lélek teljes szabadságának megszerzésén keresztül felkészülni az „átlényegülésre”, arra, ami már Ábelnek, s nyilván jó néhány társának megadott. A szublimitás végső fokának elérését segítő, felállítottak egy hatalmas apparátussal működő intézményrendszert, mely három nagyobb egységre tagolódott. Az első, a Midras Konen, maga is további hét részre oszlott. (Seól, Kárhozat, Mély árok, Mélység vize, Csend, Halál kapui, Halál árnya kapui.) A második, a Kert, paralel módon szintén a hetes felosztást követte. Részei a különböző égitestek nevét viselték. Például Hold ege, amit még Örök gyöngynek is mondtak, Merkúr ege, vagy a Vörös bolygó, a Mars stb. Később aztán mind a Midras Konen, mind pedig a Kert két új elemmel bővült, s a tizenhét „stáció” az abszolút szabadság elnyerésének fokozatait jelentette. Legalacsonyabb stációnak a Halál árnya kapui, legmagasabbnak az Emphyreum számított. Ez utóbbit azonban csupán a mozgalom négy vezetőjének sikerült elérnie, úgy mint Tima Neritnek, akit később a megtisztelő Nap elnevezéssel illettek, valamint három munkatársának, Ponnak, aki a hivatali munka legfőbb irányítója volt, Sinnek, a kiváló filozófusnak, az ellenzékkel való polémia

szervezőjének, valamint Mornak, aki a rend kíméletlen, de mindenképpől igazságos örének bizonyult. Az egyes stációk közvetlen felügyeletét háromtagú revizóriumokra bízta. Az ő feladatuk volt annak az eldöntése, hogy a túlvilág mely lakója érett meg magasabb stáció elnyerésére. Ezt egyébként kötelességük volt minden lehetséges eszközzel előmozdítani, s e célból a lakosság mindennapi életét, a meditációk rendjét és jellegét szabályozni. E hatalmas komplexum harmadik elemét, az úgynevezett Másik Ország alkotta, amely átmenetet képezett a Midras Konen és a Kert között. Itt a túlvilágra újonnan érkezettek nyertek elhelyezést. A Midras Konen egyébként eredetileg nem jelentett büntetést. Ezt a jellegét csak lassan, az ellenzék fokozatos megerősödésének következtében kapta. Különösen az empiristák jelentettek nagy veszélyt, akik a közvetlen tapasztalatra hivatkozva, tagadták az átlényegülés lehetőségességét. Képviselőik idővel a revizóriumokba is befurakodtak, bojkottálták azok munkáját, s tevékenységük nyomán a Midras Konen lassan teljesen néptelenné vált. Ez az atomista rendszer abszolút csődjét jelentette. Csak érdekességképpen jegyzem meg, hogy a Csend régiójának lakói a stációk felszámolása után is még hosszú ideig régi helyükön maradtak. Ott álltak mozdulatlanul, s talán furcsa, de szebbnek tűntek akárki másnál.

★

Még ellenőrzött néhány műszert, átállított egy-két kapcsolót, s egy nagy, vasos fűzetbe feljegyezte az utolsó adatokat is, aztán a mellette guggoló angyalhoz fordult. Nem azért, mintha bármiben is bizonytalan lett volna, nem, inkább csak hallani akarta, amit már úgyis tudott, amit végre ő is pontosan tudott. Örömmel töltötte el ez a bizonyosság, kimondhatatlan örömmel. Egész életén át hiába feszítette meg minden erejét, hiába próbálta akár becsapni önmagát, sosem tapasztalt ehhez foghatót. Valahogy mindig minden kicsúszott a kezéből, s ő boldogtalan maradt és iszonytatóan magányos. Úgy érezte, a tárgyak éppen akkor öltik fel álarcukat, mikor ő rájuk néz, mintha csak meg akarna lesni valakit, de az a döntő pillanatban összeszedi magát, rendezi a vonásait, a gesztusait, és kifürkészhetetlen és titokzatos marad mindörökre. Pedig számtalanszor próbára tette a környezetét. Néha például alvást színelte valami ünnepi fogadáson, díszebéden, aztán hirtelen felugrott, s merően rámeredt valamelyik testőrére, vagy a pincérre, a feleségére, vagy bárki másra, de mindig csak a tapintatot látta, barátokat, akik szeretik őt, akik nem tudják tudomásul venni, hogy megöregedett, hogy egyszer ő is meg fog halni. És nem segített ezen roppant hatalma sem. Pedig Suarez ezredes, aki szerénységből sosem viselt magasabb katonai rangot, hatalmas volt és rendíthetetlen. Igazi diktátor, amilyen talán százévenként, ha egy születik. És mégis. Csődöt mondott a rendőrség, a hadsereg, csődöt a gazdaságot bénító intézkedések sokasága, ahogy nem ért semmit a golyóálló limousine sem, meg közismert irtózása a nyilvánosságtól. Az emberek egyszerűen szerették őt. Pedig eleinte úgy tűnt, rendben mentek a dolgok. Még annak idején, a katonai puccs előkészítéskor is elkápráztatta legjobb szakértőit, politikai éleslátása pedig lenyűgöző volt, ahogy ambíciója is, mellyel a propagandát irányította, s amellyel végül megnyerte a nemzetközi sajtó jóindulatát. Már-már biztonságban érezhette magát. De soha, soha egy percre sem fordult meg a fejében, hogy az emberek valóban szerethetik őt. Először el se hitte, nevetett az egészen, aztán mégis hatalmába kerítette a félelem. Ak-

kor megpróbálta a népet. Bejárta a nyomornegyedeket, és az emberek megismerték őt, és tejjel és kenyérral kínálták. Egyáltalán nem félték tőle, még csak meg sem illeődtek. Szerették. Egyszerűen és nyíltan. Persze, megkísérelt ellenállni. Bevezette az éjszakai kijárási tilalmat, felemelte az adókat, elkobozta a gazdagok vagyonát, rendszeressé váltak a váratlan házkutatások, egyik születésnapján pedig az éljenző tömegbe lövetett. Mindez azonban hatástalan maradt. Sőt, minél kegyetlenebb és erőszakosabb lett, annál inkább éreznie kellett erőfeszítései hiábavalóságát, éreznie kellett a visszafordíthatatlan vereséget, a kudarcot, melyért egyedül magát okolhatta. Fél karját adta volna csak egyetlen merényletért. Vagyont, magas hivatalt osztott volna egyetlen gyűlölködő megjegyzésért, egyetlen parányi gesztusért is akár, ami nem a feltétlen odaadásról árulkodik. Semmit sem értett az egészségből. Nem értette az embereket, hogy miért szeretik őt, hogy miért szeretik pont őt, és be kellett látnia, hatalma egész élete értelmetlenségét. Hisz kinek is parancsolhatna ő, ugyan mit is rendelhetne el ebben a kaotikus, minden rend nélküli világban. Elment a végsőkig. Végignézte a legvadabb kínzásokat. Daidallal adott volna kegyelmet, ha bárki többre becsüli életét az ő szereteténél. De hiába. Aztán elérte őt is a halál. A hóhér egy fiatal lányt kínzott éppen. Tüzes fogókkal, mély, fájó sebet okozó éles szerszámokkal. – Miért szeretsz engem – kérdezte, s közben a lány fölé hajolva könnyörogve nézett a szemébe. Semmit nem tudott kiolvasni belőle. Akkor arccal a földre zuhant, és meghalt. Meghalt anélkül, hogy bármit is megtudott volna, anélkül, hogy, ha csak egy percére is, de megtalálta volna a nyugalmat, melyet hasztalan keresett annyi éven át.

De mindez már régen történt, nagyon régen. És Suarez ezredes, vállán a rangjelzéssel immár időtlen időközön keresztül állhat a gép előtt, melynek minden apró rezdülését ismeri. Ismeri a részecskegyorsító süvítő hangját, a szelepek és fogaskerekek kattanasait, az olykor felvillanó fényeket. Ismeri a gépet, amely végtelenül bonyolult szerkezetével megszabja a minőség ritmusát. Ellenőrzi a műszereket, átállít egy-két kapcsolót, s egy nagy, vaskos füzetbe feljegyzi az adatokat. Aztán kérdez valamit a mellette guggoló angyalától. Persze, nem azért, mintha bármiben is bizonytalan lenne, nem, inkább csak hallani akarja, amit már úgyis tudott, amit végre ő is pontosan tudott.

*

A túlvilág lakóinak már semmi okuk a félelemre. Az öregség nem nehezíti el mozdulataikat, a fájdalom nem torzítja el egyetlen arcvonásukat sem. Ők valóban boldogok. Sőt, mivel a boldogság ott amolyan foglalkozásféle, amit bárki bármikor választhat, magától értetődően bármikor fel is hagyhat vele. De ugyanígy természetes és fakultatív a melankólia, a tevékeny aktivitás, vagy a büszke sértődöttség. Az antiochiai Ignatiusz például, aki Sura és Senocius konzulsága idején szenvedett vértanúságot, s. aki hosszú ideig egykori gyötrelmeinek megrázó és részletes leírásával nyüzött mindenkit, újabban feltűnően hallgatag lett. Senki se tudja, mire gondol.

*

Pierre de Bourdeille aznap nem a szokott módon ébredt. Az a nap ugyanis halálának napja volt. Ő ezt csak nagyon lassan, fokozatosan fogta föl,

mint általában azok, akiket álmukban ér a halál. Minden szokatlan, egyenesen ijesztő volt. A felhők, az elviselhetetlen ragyogás, az iszonytató hideg, meg a szigorú angyalarcok eszébe juttatták hajdanvolt bűneit. Féktelen ifjúságát, a párizsi bordélyokat, meg Poitiers kocsmáit, melyek az egyetemi előadások szünetében zsúfolásig teltek diákokkal. Sokat vesztett és sokat nyert akkoriban a kártyán. Aztán eszébe jutottak még a fényes ünnepek, Henrik halála, meg a Nostradamus jóslata... Ó, hogy is lehetett olyan magabízó. Pedig hányszor érezte már a halál közelségét. És még azokban a szenvedésteli években, ágyhoz kötve, balesete után is a tengerre vágyott. Itália, Málta Spanyolország, meg Afrika, Philippo Strozzival bejárta mind. De mit érnek most a gazdag kastélyok, Richemond, Saint-Crepin, meg a többi, mit a tökéletes udvariaság, meg Alencon herceg pártfogása. Számot vetett életével. Soha magányosabbnak, elhagyatottabbnak nem érezte még magát. Ott állt a fal előtt, a szédítő zuhanástól émelyegve, megrabolva, teljesen kifosztva, s a hirtelen támadt csendben minden szem őt figyelte. Tudta, mire várnak. Akkor valami megmagyarázhatatlan makacsság keveredett félelmébe. A fal pedig hatalmas volt, átlátszó és áthatolhatatlan.

Volt nekem egy igen jó barátom – kezdte. Louis de Berenger du Guast. A világ egyik legszeretetre méltóbb lovagja és egyben legtökéletesebb. Aznap nála ebédeltem. Igen előkelő társaság gyűlt össze, megannyi dáma meg nemesúr. Az asztalfőn a házigazda ült, mellette rögtön én. Velem szemben a bretagne-i Espinay családból való de Dol püspök úr, szintén igen kiváló ember, nagy tudású, költőnek az idő tájt meg talán a legnagyobb. – Lesütötte a szemét. Olyan volt, mintha csak a fal lenne, mintha egyedül hozzá kellene beszélnie. Hallgatott egy kicsit. – De voltak ott más költők is. Az asztal felőlem eső végén Pierre de Ronsard, vele szemben Jean Antoine de Baif, s a meghívottak közt volt még a hölgyek kedveltje, Philippe Desportes, meg Agrippa d'Aubigné. Du Guast barátom kedves meglepetést eszelt ki. Még ebéd előtt, a szemünk láttára megcsapoltatott egy kis borocskát. Mindenkinek saját kezűleg öntött az illatos italból, s kijelentette, aki kitalálja, milyen fajta bort iszik, hazaviheti, ami még a hordóban maradt. A hordó perze francia mester munkája volt. Ezt a vak is látta. Ezért aztán a legtöbben beaujolais-i borokat soroltak fel, mivel közismert volt, hogy a házigazda leginkább azokat kedveli. Csakhogy mindnyájan csalódtunk. Mert Perzsia földjén termett az a szőlő, bizony, iszfaháni bort ittunk valamennyien, s még csak nem is sejtettük, hisz Párizsban valóságos kincsnek számított az akkor. Du Guast urat szívből megtapsoltuk, és gratuláltunk neki a jól sikerült tréfához, no meg bőkezűségéhez, mert bár megtarthatta volna, ő mégis utolsó cseppig vendégeinket kínálta fel a bort. – Ismét elhallgatott. Érezte, amit mond, nem helyénvaló. De azt is érezte, folytatnia kell, hogy immár nincs megállás. Mert jölesett beszélni. Mert jó volt makacsnak és önfejtőnek lenni, jó volt emlékezni arra a napra. – Tudtuk jól – kezdte újra –, nem mindennapi élményekben lesz még részünk, ám a folytatás, helyesebben maga a kezdet rögtön fölülmúlta várakozásainkat. Mert alighogy asztalhoz ültünk, szolgálók serény hada kis fedett ezüsttálakat hozott be, s a tálakon kerti sármány languedoci recept szerint. Entremont gróf nem is mulasztotta el megjegyezni, hogy bár Languedoc adja Franciahon legdrágább szakácsait, de a legjobbakat is. Egy másik vendég ismét du Guast úr szellemességét magasztalta, hisz a kiváló bor után most a szőlőskertekben gyakori kismadár került terítékre. Omnia pro homine

– vágta rá valaki, s végeláthatatlan vita kezdődött arról, hogy mi nyújtja számunkra a legnagyobb gyönyört. A szolgálók ezalatt felhordták az újabb fogást. – Ardeche-i tál de Guast módra – mentegetőzött a házigazda, de azért a dolog mégiscsak komoly volt. Legelőször a püspök úr értette meg a finom célzást. Az egyik hölgy ugyanis a barátságot becsülte leginkább, ezzel szemben a többség a szerelmet vette védelmébe. De, ahogy ingyenc fogás után jölesik az egyszerű, tápláló eledel, úgy a szerelemnek kell adni a pálmát, mert a heves érzelmek, meg a csendes nyugalom, a vad féltés, meg a pajkos ját szadozás együtt alkotják az egészet. A barátság viszont nem ismeri az ellentéteket, egyként lángol mindig, de a szerelemnél csak kisebb lobogással. Barátom tehát harmadszor nyerte el a vendégsereg osztatlan elismerését. Szokása szerint szerényen, katonacemberhez illő módon fogadta a bókokat, majd különféle sajtokat hozatott, melyek mellé erős, sűrű vörösborot ittunk. Miután kellőképpen felfrissítettük magunkat, s a körbehordott kis ezüstkancsók és tiszta kendők segítségével kezeinket megtisztítottuk, néhány nyárson sült bárányt szolgáltak fel, amelyek oly művészi gonddal voltak elkészítve, hogy minden pillanatban attól féltünk, hogy valamelyik netán még megmozdul, vagy siratva nyomorú sorsát, keserves jajgatásba kezd. – Hirtelen arra gondolt, ezek a kifejezéstelen arcok, melyekről leolvasni semmit sem lehetett, talán nem is figyelnek rá. De akkor már úgylis minden mindegy volt. Hangja nem remegett, megtelt erővel, s valami különös büszkeség járta át tagjait. Egyenesen a falhoz beszélt, bátran és dacosan, mondandójához olykor gesztikulált is. – Pedig az még csak a kezdet volt. Mert a bárányok nyakára kis kosárákák voltak akasztva, s a kosárákákban egy-egy szem cartoufle, melyet valamennyien ott láttunk először. A hölgyek nem is merték megkóstolni, merthogy állítólag ártalmas eledel, de mi, férfiak – persze, becsületesen szétosztva – fölfaltuk az utolsó szemig. Furcsa ízű étek, de mint ingyenc csemege, valamennyiünk tetszését megnyerte. A sülttől egyébként kétféle mártást szolgáltak fel, melyek nevét és receptjét du Guast úr tíz aranyért sem volt hajlandó elárulni de Dol úr nagy bánatára. Az egyik édes volt, a cayenni bors zamatát szinte érzem még ma is, a másik meg inkább savanykás, melyben a mandula és a néhány cseppnyi rózsavíz ízét mégcsak könnyű volt eltalálni, itt azonban megakadt valamennyiünk tudománya. A hölgyek inkább az édes, az urak inkább a savanykás mártásból fogyasztottak, ami természetes is, hisz épp ellentéte a férfi a nőnek. – De a szerelemben vajon így különbözik-e egymástól a két nem – kezdte újra Baraud ítélőmester, s mert a kérdés módfelett helyénvalónak tűnt, vége-hossza nem volt a mulatságos vitának. Közben ablakot nyitottak, s a személyzet fürgén elhordta a maradékot. A termet kellemes szellő járta át, s mi bourgogne-i bort kortyoltunk karosszékeinkben hátradőlve. Egyesek a házasság szentségét emlegették, mások a szerelmi vágyat, s mikor a vita már épp tetőfokára hágott, újabb fogás került az asztalunkra. Hogy a tálakon mi volt, azt egyelőre nem tudta senki, hisz zsúfolásig telve voltak zöldséggel, s mindenféle különleges gyümölcsrel. Eper és a Párizs környéki melegházakból való ananász illata borított be mindent. – Satura – kiáltotta valaki, mert a régi rómaiak így hívták a teli tálakat. – Saturnusi tál – hallatszott máshonnan. És akkor valamennyien kissé meghatódtunk, mert úgy éreztük, valóban itt van újra az aranykor, a boldog, tiszta szerelem legszebb ideje. A hölgyek könnyeztek, s hosszú ideig senki sem törte meg a csendet. – Parányi pont volt csupán az óriási fal előtt, de érezte, erősebb, súlyosabb is annál. Hangozan szavalt. – Mert hatalmas angolnát

takart a sok gyümölcs, mely önnön farkába harapott, félreérthetetlen, gyönyörű jel. Ó, emberi sors, szerelem, ugyan ki fejtheti meg titkaid, vajon van-e nálad bármi csodálatosabb. Te legszebb és legyőzhetetlen, örök szerelem. – És ezen utolsó, kissé zavaros szavak közt Pierre de Bourdeille sírvafakadt. Sokáig sírt. Végül újra a falra pillantott, melyen kis nyílás keletkezett, épp akkora, melyen egy lélek még átférhetett. Elindult hát. Ment szilárd léptekkel, hogy immár vígan lakozzék angyalok boldog gyülekezetében.

A lélekről, az emberi test halhatatlan részéről való elképzelések tarka sokasága nagyfokú bizonytalanságot jelez. Bizonytalanságot, melynek a dolog természeténél fogva, eleve ki vagyunk szolgáltatva. Megmérni, elemezni, pontosan leírni csak azt lehet, ami mulandó. A halhatatlanság újra és újra kicsúszik a szike alól, észrevétlen marad a legkorszerűbb mikroszkópok fókuszában, szintelen, szagtalan, vagyis érzékelhetetlen. Akadnak azonban néha olyan pillanatok – csak nagyon ritkán, és talán nem is minden ember életében –, amikor megpillanthatjuk a titkot. Igen, bár rövid időre, de olykor a lélek is látható. Ugyanolyan, mint maga a test. A vonásai, a gesztusai, minden mozdulata ugyanolyan, és valahogy mégis más. Ahogy néha egy régi használati tárgy, egy bútordarab tűnik furcsának, különösnek. Tudjuk, hogy a sarkokban a szekrény most is ugyanaz, mint eddig, vagy ezután bármikor és valahogy mégis más. Hát így különbözik a lélek a testtől. De míg a tárgyak ismeretlen arcát felfedezni pusztán csak izgalmas kaland, addig a lélek megpillantása katartikus élmény. Az ember ilyenkor úgy érzi, ő maga a világ. A Nap, a tenger, a csillagok, és a szerelem mind-mind ő maga. Megfontolandók ezért e szavak: Amit keresel, nem utolérhetetlen az számodra, nem is távoleső. Nincsen az égen, hogy így szólj, ki menne föl az égbe, hogy lehozza azt, és megmondja, mit tegyünk. Nem is a tengeren túl található, hogy megkérdezd, ki juthat át a tenger túlsópartjára, hogy hírül hozza, mit cselekedjünk. Hanem igen közel van hozzád a szó, szájadban és szívedben, hogy megtegyed.

Békecsont

Mindenki föl van szerelve. Izomból nézzük a Napot. Ha akarják, széthordom a roncsokat. Aktív kénsav, testvérek, aktív. Folyik a szája az eső, gyökere-restől hozom az ajtót, püder terem a keskeny csöví alvázon. Mintha egy toronyból zúgna le a jég, füleink véresek, mozgassa az anyagot hókarú Nausziká. Mondja lassítva a gégefő és a fűjtató között: ne uszikálj Nausziká. Forog-e egy borz a fejében? Hogyha mégis locsolja az erőszak szobrát, haláláig spóroljon. Hát fontos még az, hogy hány centi van a megtörölt szájából?

Fogalmam sincs a halálról vagy a visszatérésről. Egy sebesség metaforáját ismerem csak; amire nem kényszeríthetnek, hogy Önöket is részeseivé tegyem. Az irodalom az egy dolog, de és még jó, hogy azt hiszik, van. Akarja-e magának ezt valaki, mondjuk, aludjon együtt egy jéghideg skorpióval. Mindenféle beszélgetés unalmas, kivált akkor, ha elhisszük. Hogy mi tartható még, azt nem tudom, de nem sokáig. Mert sem Istenben nem hiszünk, sem abban, akivel beszélni lehetne. Ha pedig „hiszünk” Istenben, csak azért, mert beszélni akarunk, pedig már rég nem tudunk. Ami itt következik, az sem jobb egy szívbe fúródó kötötűnél. Ha most nem akarnak, próbáljanak ki még egyszer, majd azt mondom: békecsont, ne higgyék, hogy van még hátra valami.

(a totális menekülés ócska verziója).

A buszsofőr biccpsze megfeszült. A kormányserkezet ideiglenes műbőrrel bevonva. Bumfordi ujjai, melyek az érzékiség leghalványabb jelét is rípiyára törik, igazságtalanul, ám biztonságosan forgatták a kerek műbört.

„Adj gázt”, suttogták az utasok, „adj gázt”!

L., ki, nem tagadom, intim gondolati kapcsolatban állott a buszsofőrrel, a buszképű sofőrrel, a vajsín hátsó ülésen rakosgatta combjait. Ruhája, a gondtalanul rövid szoknya, a bensőséges kivágású, könnyű, gyakorlott blúz, egy magányos turista csábító józanságára épült. Hol a végtelenbe nézett, s midőn ott hiába, de főképp céltalanul kereste magát, máskor meg az egyenletesen vonszolódó, valódi árokszéli füvet nézegette. Hogyan van ez tehát?

Nem törődve a többi hájas, alulinformált utas demonstratív fecsegésével, a megérkezés pontosan körülhatárolt mozdulataira gondolt. Amit akart, elérte. Nem mondható egyedülnek, sem többes számban nem beszélhetnék

róla, ez így mégis lovagias, nemde?, mégis ütött az óra, és ez már nem tréfadolog, ha meggondoljuk, hányszor üt életünkben az óra. Mintha semmi nem lenne mögötte, repeszek a bevándorló szívében, valami tér, feszül a látványos vászon, hideg, makacs leszámolás ez. Nem szabadna ilyen igazságosnak lenni, túlzottan bizakodni egy buszban, mely Isten ne adj', soha nem is fog megállni, mi több: fékezni se, s az út langyos porából ha egyszer mégis kikeveredik, ott egy újabb zseniális bukfenc, buktató, kaptató, és ez korántsem figyelmes dolog az élettől, ha úgy vesszük.

Tehát mi volnánk azok a hármas magatartású lányok, kiknek ideges és mégis dekoratív pofonjai között felnőttek a kartársak, kik bévül véreznek, lelkiük színes, szabálytalan lapocskái vérben áznak, akik önmaguknál távolabbra igyekeznek, csörömpölve száguldanak kifelé a helyzet adta kirkatból, akik úgy kószálnak az álomban, mint valami biztonságos szigeten, valahol a közelben egy totális szigeten. Csak semmi hatalom vagy demokrácia. Demo-Grácia. Uraim. Holott a búcsúzásnak kellene itt kiférni, a szárnyak lenyiszálása, mely vér, vér, vér, Uraim, és egy bombajó test.

Bekapott egy kókuszos rágót. Ilyenkor hátul a szájába harap, erősen, hogy érezze a száját, az ajkakon végigfutó tűnékeny hullámot, mely zsarnok, akarja a szervek működését. Azonfelül egy busszal jól elüthető az idő, és a várakozás stabil állapota harapódzik a tervek köré, el lehet képzelni, milyen süket íme a csönd, a zúgás és lötyögés, mintha egy kondér frissen főtt repülőgép.

Én nő vagyok, komplementerem egyetlen férfi, aki szabad és szőrös, az élet dolgaiban privát, soha nem hosszabbítja meg az időt. Tapintatosan fogja az ütőeret, liberális szívütem, míg lassan alkonyodik a vérkeringés felett, belső, kétélű ereszkedések: „Én vagyok az én uram. Amit félelmem leplez, az a félelem. Helyem a világban nem ez a hely. Ha mégis megérkezek, mindenre egyedül emlékszem. Énrám ne vonatkoztassanak. Ebben a világban csak egyszer történik, amit megteszek.”

Egy árnyalattal a sötétség belésében bekontrázott a busz. Kedves utasaim, az első állomáshoz érkeztünk el. Éjszaka lesz. Pihenjenek. Van bár. Töltsék békében. Holnap hajnalban korán indulunk.

Fölcígelte a kopott bőröndöt a kopott lépcsőn. A szoba, kérdezhetnénk, mért oly barátságatlan, a tapetta elnyüve, mintha használnák, az ágyban egy cingár borz alig férne, az ablakban a Hold mozgolódik, sárga, sárga, akár a börtönőr vizelete. Egy szavunk se lehet, mi csináltuk ilyennek, a kussolással, rágcsáló-szagú humanizmusunkkal, elfogódva és elfogadva, tűrni az áldozatok terhes gondolatait, egyenlők vagyunk, igen, a születésben és a halálban.

Tenyérnyi ruhájában terült az ágyra, megoldatlan, becsomózva rendkívül sok üvegszál közé, mintha morajló aggastyánok csöppnyi tervénck vetve. Húsz hideg test alatt egyedül, mintha olvadó korcsolyapályán mosná a szemekből kihulló vért. Ennyi maradt, az ember mindig megvárja az utolsó pillanatot, fülel, akár az ördög egy bizonyos csel előtt, érzi, ő szibbad, hogy mégse való efféle hazug kis alázat, mely üzenet volna egy valóság-pontos helyzetben, pedig itt minden csak álom, szunnyadás, konok szunnyadás, ahogy a sünkutyák alszanak a törvényszék épülete alatt.

A buszképű sofőr belépett a szobába, felébresztette L.-t, de csak az első whyski után tágultak ki pupillái egy Bár-beli asztalra eresztve keblei bizarr súlyát. Rendesen hallgattak. A buszképű hogy rámcáfoljon, beszédbe bocsátotta ócska ötleteit. „Mi lenne, ha most jól meg. . . megfognánk az Isten lá-

bát?” „Még egy whiskyt kérek.” – válaszolta L. „Igyon csak, attól megjön a kedve.” „Megjön a kedve, ha ránéz a medve.” „Aztán mihez fog kezdeni, nem, mi lesz az első dolga, ha megérkezik?” „Kinyitom a szemem.” „De mégis, hogy gondolta el?” „Minden meg van írva.” „Nem olvastam.” „Annál jobb.” „Hogy érti ezt?” „Úgy, hogy annál jobb.” „Igyon még egyet!” „Hármat kérek.” „Egy kis spicc, az nem árt.” – ezúttal titokzatosan, mégis jól kiszámíthatóan mosolygott a buszképű. „Senkit nem hagyott otthon?” „Hol?” „Otthon!” „Mi lesz a whiskyvel?” „Felejteni akar, ugye?” L. totálisan nézett a férfi szemébe. Szeressen, kis buta, vagy küldjön el a trópusokra! „Nézze, édes safjör, idáig csak kérdezett. Most mondjon valamit, ami magának fontos az életben!” A buszképű hosszan hamuzott, mert hát azt fölfogta, nem adhat mindennapi, porlepte választ. „Talán az, hogy itt ülhetek magával.” L. nem mozdult. Micsoda kan, gondolta, és utána biztosan gyorsan elalszik. „Ha én olyan fontos lennék magának, ottmaradna velem.” Kis, tudatos szünet. „De akkor ki viszi haza a buszt? Nem olyan egyszerű ez. Maga el tudja felejteni, de én nem.” „Én sem.” Ismétlődő hallgatás. „Köszönöm a whiskyt, majd reggel találkozunk.” A buszképű szemével követte L.-t, ahogy felállt, felment és eltűnt a lépcsőfordulóban. Mintha csak telefonon beszéltek volna.

De ki a gyilkos? Hol hentereg a részeg áldozat? L. föltépte az ajtót, ragyogás és köd, hát itt ölnék, gondolta. Az ágyában egy cingár borz feküdt, állig húzta a takarót, géppisztolyát az ablak kilincsére akasztotta. Az éjjeli lámpa alatt egy félbevágott borjú hevert. Több kígyó sodorta a huzatot, mint gondolta. A szőnyeg közepén két hiéna vicsorgott, pofájukon egy tigris bőrének foszlányai lebegtek. Bevágta az ajtót, üvöltve rohant le a lépcsőn, majd megtorpant és higgadtan nézett a csöndbe süppedt alakokra. „Csak egy egér” – és mosolygott.

(Ha L. ma is élne, valószínűleg kitépné a papírt az írógépből és teletömöködné vele a számat és valahogy mosolyogna hozzá: Csitt!)

Augustinus kontemplációja Vermeer van Delftben

ma hajnalban egy szép lebegő-városba érkeztem. a látvány nem meglepő ugyanakkor felejthetetlen.

elmélyülten szemlélek: a tejbe mártott városra záporoznak a helyből felszálló angyalok, mintha zsinóron húznák őket állandó jelenlétük teremti meg a kiválasztottság bensőséges érzetét. elmélyülten szemlélek: napba tört toronyok vagy a talpáról a feje tetejére állított „délibábkormány”

elmélyülten szemlélek: karamellfejű purdék potyognak az égből, senki sem unatkozik: az élet, mint egy habókos tündér állandóan csodát csinál, ezen belül a legnagyobb csoda, ha mégis unának, – ilyesfajta szerelmi gyerekek karikáznak a nagyon-nagyon csinos napsugárban – így beszél – ez a város csupa bukolika: véletlen találkozások, nagy szerelmek szövődnek a lugasok rejtekén és szintén vannak itt szégyenérzet kíséretében transzcendentáló felhők (ilyenkor káros), aztán vannak itt a fentemlített nyulánk fároszok és sűrögnek-forognak az egetverő-munkások.

1634 évben minden terhe, mint egy telesírt habpaplan, seabaj, a világ egyre egyszerűbb, az ember egyre egyszerűbb, csak a nézeteltérés nő, másképp: ki ütött kire?, a test veri a lelket, vagy a lélek veri a testet? nem tudom nyámnyogva eszem a halkompótot: „enni annyi, mint tanulni” (gyerünk mielőtt így szól hozzád valaki!) csak semmi tapogatózás, semmi tanulás, a világos beszéd az örültek martaléka lesz.

elmélyülten szemlélek: egy ilyen gyönyörű látkép: a puhán hulló fény kb. derékig ér a házaknak, a folyóvíz sejtelmesen nyaldossa a híd lábát, meglátogatjuk a szárnybaszökkent sirálykirálysírt: egy fejszével van leterítve – „tőlem nem emberi semmi, aki idegen”, néhány utcával arrébb még mindig edzenek a hajnali súlyemelők.

„v a n i t t v a l a m i b á j” – de seabaj: a hazugság, mint mesterséges lélegeztetés segít elviselni az elviselhetőt, hogy az „ember” a megfelelő pillanatban magára üthessen: a szeretet: belharc.

elmélyülten szemlélek: – de a valóság percenként becsap: mindig mire rácsodálkoznék, akkorkára zsugorodik. mint egy képeslap – egy angyali üdvözlőlap. azt üzeni: nem elég kiválasztottnak lenni. az utcasarkon újabb graffiti: A hétvégén majális kijárási tilalom, de ez az embereket nem érdekli, szimpatikus arckifejezéssel gyanútlanul bóklásznak a „szabadban”, még nem tudják Uram, hogy az első harapás szeretetből igen fájdalmas ki mer veled sorsot húzni, rövidebbet?: kíváncsian szemlélek.

az 1634 év, mint iránytű a szívem fölött délre fordul, harangoznak: imádkozzunk testvéreim a kutyaúristenhez! légy kártékonyabb a szeretetben, a szeretet emberölési kísérlet, amely mindig a lelkedre szárad, az élet eseményei a szeretetben lassított felvételként pörögnek vissza: a mindig visszatérő, ám meg nem ragadható alkalmak, testvéreim, ha korom nem kötne, most a fluoreszkáló csipkebokorba hajtanék és hatalmas törkémekkel a szerelem nélküli halálba vetném a reményt.

elmélyülten szemléllek te hegemoniárka, ismerlek ám! te is itt laktál – a laktanyán! csak belőled halálugró lett, örökös önfertőző

7.10-kor kis foltok csillognak az égen, mint sirályköpetek, talán kis ezüst-csernyők, melyek földetérve „kinyílnak”, talán a szokásos angyalok, pedig én nem nyúltam semmihez. 1634 éven át tanultam látni a várost látni és meghalni, mégis valaki más lett

aki mindent lát és hall

az indo-/kínai „ismeretesekek” által indukált kulturális „révolúción” futótűzként árasztja el a „művelt” Európát, aki megfogam (?) – elhárító intézkedések!

: az országutakat lekötjük, átképzés a sűrített ladikjáratokra, elfogató parancs a 7. p e p e c s é t ő r ellen, „a szépség részegség” – nem számít. a 43. utcában nagy csörömpöléssel megütközik két villamos, az egyik hosszabb: egyenlőtlen összekülönbözés = harmónia.

valaki még inkább tej-/bajban fürdik a lépcsőfordulóban a zseblámpa fényét rávetődik: – mit keresel itt bátyuska? válasz nem érkezik: düny és dünynyögés. morzsi bokánharapja, ő viszont ráz – ne ugass kutyuli/nem ugat. „A r e f r i e n d s e l e t r i c ?”

a padlásszobában a kelengyeládában lapulnak az érzelmi mesterfogások, a bűnildöző szervek a gyökerekig érnek: még nem teljesen eldöntött, hogy hol ringott az európai civilizáció bölcsője, a hagyomány kitalálódik, a hősi halottak hamutálcán kínálják magukat

annyi bizonyos. meg a b a r á t o k számára előírt „coelibátus” talaján megfogam (?) „kulturális szerelem”, mely láthatatlan gyermekeit reklámszatyorszka-fanderben bízza a szeméttárolók által jelképezett öröklétre, rólad sem feledkeztek meg: az úristen személyesen üdvözöl, nem sokkal előtte testet ölt és misét celebrál Orgazmus gróf temetésén.

A keresés

Két évezred kissé szétnyílt,
Egy régész ott ásott és eltűnt.
Fel-felerősödve szól azóta folyton
a leírhatatlan régész-sírató.

Kezdjük meg a keresést, szálljunk vonatra.
A vonatablakból az erdő széle messze,
Addig még egy városka is: Cro-Magnon
s a határban mindenütt élénk nyugalom.

Szálljunk is le, a kis állomás üres,
nincs busz, mehetünk a városig gyalog –
az ajtók zárva. Az emberek az ismétlődő
időutazások miatt bizalmatlanok.

Most menjünk be az egyetlen
nyitott ajtón s a hivatalnoknak
sírjuk el férjünk korszakidegen
hangzású nevét,

vegyük át a műanyag tasakban
a kőszközőket, a karórát, a port
és hajtsuk végre irtózáttal
visszafelé is ezt a keresést.

Én és az Úrnő

játék Szirmay Ágnesnek

Bűvös járda, rügdosott jégdarab,
a vidám tömegben két komoly csapat:
Tavas és Tél, munkából táncterembe,
halk nevetés, föl a trónterembe!
Ha ebben az órában utcára szöksz
még itt érsz az élet langy karma közt!

Ugrálj le hát kicsi Koronajégekőm
a trónteremből a Carrara-lépcsőn.
Úgy olvadok! Hideg testem izzad. Veled
főnt rexeztek, velem lent hokiztak,
de egyszercsak ütközünk, ami kész tánc,
én jégdarab és Te koronagyémánt!

A hagyomány őrzői

Boldogok a néprajztudósok
egy demizson saját termésű borral
egyikük lakásán, midőn az asszonynak
neve: Halgass, a négy gyerek meg aludni ment

Boldogok az asszonyok
méltatlan helyzetükben, hiábavaló
harcban az ivócimborákkal

Boldogok a parasztok
mert kénszagú boruk ím messzire elér.

Boszorkánynál

A szobrától még tizenhárom perc a kunyhója. Épp jókor érkezünk, mert fél perce akasztotta fel magát a kígyófejes csillárra. Miután levágjuk, hálás. Nem mutatja ki, mennyire biztos volt abban, hogy jövünk. Közben elkészül a vacsora, de mi nem kérünk enni, tekintettel a koravén, ravasz, zsíros arcú gyerekekre, akikkel állítólag táplálkozik. Mégis jókedvűen nézzük ahogy vacsorázik, és teával koccintunk az egészségére. A nevetést nem rendeltetésszerűen használja, persze, hosszú vascsőre eleve alkalmatlan is lenne erre. Kajánul figyel, hogy keresgéljük azokat az adomákat, melyek semmiképpen sem sérthetik az érzékenységet. Alig van ilyen. A semmiségek és közhelyek pedig nem érdeklik, ha mástól hallja őket. Macskája tartja fenn a társalgást, mert föl-alá sétál az asztalon, és tekintetével bele-belckarmol a szemünkbe. Mindezt ő unja meg hamarabb: félresöpri a macskát, felkacag és megfélekedzik rólunk. Kimegy, vihart támaszt, zajosan tesz-vesz a végtelenben. Reggel, mikor már csak szemerkél az eső, bejön. Mi a sarokban ülünk vacogva. – Na, most már béküljetez ki! – adja meg a kért jóslatot. – Reggel van, aludni szeretnék. Hagyjátok el kunyhómat.

Előszó a királylány elszomorításához

Már van egy hely a világon. Megvetett Adolf udvarában, ebben a fertőtlenített, lelakatolt és elfelejtett udvarban, ahol mélyzöld vadrózsa futotta be kívül-belül az épületet és a személyzetet, ott, ahol maga a förtelmes uralkodó volt kénytelen bezárkózni egy toronyba nagyhatalmú lánya elöl, aki már soha-soha-soha nem kacag, de huncut és édes fény nyugszik a tekintetében, az a fajta egyszerű, önfeledt vidámság, melytől apja, a nyirkoskezű király egy toronyba záratta magát, és onnan gyűlöli, egyszóval, van már egy hely a világon, ahol most az az egyetlen lány él, aki elszabadult tőlem, az egyetlen, aki joggal hiheti, hogy kiismert, az, aki kiégetett, közömbössé tett, lealacsonyított, megutált, elszörnyedt és megszökött tőlem, és aki most a távolban nem tud megszabadulni attól a belső melegségtől, szeretettől és vidámságtól, ami miatt az apját a toronyban, engem pedig itthon fojtogat a sírás, s aki miatt a zöld vadrózsaindák már kilencvenkilenc éve kúsznak ki a világba a toronyból, hogy valahol belémakadjanak végre, mert az öreg király barbár parancsa, hogy jöjjenek udvarába az ifjak, és szomorítsák el a lányát, keserítsék el, bírják legalább egyszer sírásra, hogy ő végre lejöhessen a toronyból, tegyek szerencsétlenné, öljk meg, és lehetőleg én legyek az, én, mert a lánya engem szokott megátkozni, miközben szeretettel mosolyog föl az udvarról a toronyba, noha a szórakozott vadrózsatenger összeszurkálja a testét, és a király gestapója a torony falánál évről évre kivégez egy ifjút, mert egyikük sem bírja elszomorítani a király lányát, aki önfeledten mosolyog, s mégis visszavár engem, visszavár, hogy elhozzam neki ezt a mesét, és végre teljesen boldogtalaná tegyem.

Dolgaink Marienbadban

„Hogy élhettünk, te meg én, mielőtt
Szerettük egymást? Hortyogtunk-e rég,
Mint hétalvók, vagy mint csecsemők
Szoptuk vidéki örömök tejét?
Így volt, s mindez az öröm árnya csak,
Ha szépet láttam, téged láttalak,
Minden szépségbe már beléálmodtalak.”
(John Donne: Jó reggelt!)

*Hogy miért?
S hogy miért éppen így?
Még ennyit sem szabadna kimondanunk.*

Figyeltem magam P.-ben, mint
készülök a veled való találkozásra. Mit
jelent a mostani városnézés majd ott, az
apró elemek hogyan fognak beépülni kettőnk
dialógusába: hogyan és mit fogunk
egymásnak elmesélni.

1987-ben álmodtam először, hogy
Marienbadban fogunk találkozni. Egy
hajnalon kint várok az állomáson
(akkor te jöttél a fővárosból):
összetekeredett, használhatatlan
hegedűhúrok mindenfelé, puha mancsain
átfut előttem egy macska; az utazásod
előtt leírt kétezer változat egyike.
Teljesen érdektelen volt az álom folytatása,
nem is tudom miért kezdtem bele.

Készültem a veled való találkozásra,
és figyeltem magam, míg a p.-i expresszt
vártam. Ezt a napot nem beszéltük meg
találkozóként,
csak kijöttem,
valami hang súgta: most megérkezel.
A belső hangnak engedelmeskedtem, s
figyelni kezdtem magam:
na ebből mi lesz?

1988-ban voltam másodszer Marienbadban.
Akkor egy szállodai szobában arról beszélünk

Sz.-el, hogy ez egy ismeretlen eredetű hely,
mondtam neki, milyen jó, hogy ráleltünk erre
a mondatra. Amikor vártalak
az állomáson pont erre gondoltam én is.
Az a világ, amely képekből táplálkozik,
elveszíti képességét a tettek birodalmában – mondják.
Ez a másodszeri ott tartózkodásom
volt eddig az utolsó.

Nem volt semmilyen kerete a Marienbadban
eltöltött napoknak.

Ezt tartottam a legfurcsábbnak.

Később egy filmet próbáltunk eljátszani.

Séta a hegyen.

Kis, hidegvízű hegyipatak, rajta

durva ácsolatú fahíd. Itt készítettünk

néhány fényképet, olyan volt talán, mint
egy filmforgatás.

1988-ban újra el akartam menni

a fahídhöz, pontosabban a mellette

lévő hatalmas, kavics alakú sziklához, ahol

a kép készült, de Sz. azt mondta, csak fantáziálok,

nincs itt semmilyen szikla, inkább

„egy jó erőset kellene inni” – így mondta.

N.-ben láttam tavaly egy ilyen sziklát,

azon napoztam, míg el nem szédültem

az erős napsütésben, s erről is kép készült,

amely alapján a két szikla közt lévő hasonlóságot
felismertem.

Így volt. Mindez csak másolat. Az

élet túlhaladja a történészeket, és

attól meghalnak. A nagy sztori a halál.

Erről szólnak a történetek, a halál hírnökei,

csak a szerelmi történetek a nagyobbak –

mondták a filmben. Minden szépségbe

minden beléálmodható – így beszéltünk mi

arról a filmről, melyet a másik film hatása

váltott ki bennünk.

Ha szépet láttam, téged láttalak.

Hogy miért, s hogy miért éppen így? Ezen

gondolkodtam P.-ben,

majd később, mikor megérkeztem Marienbadba, s

ott az állomáson téged vártalak.

Telefonálni is akartam,

felhívni téged, hogy miért nem vagy itt,

illetve ott?

Egy nő mondta az információnál:

„innen nem lehet oda telefonálni”.

A Klee-féle személyes utazásról

Ha a kétféle jelleg szép rendben tagolódik, a mozgás iránya oly kényszerítően nyilvánul meg, hogy a kényes szimbólum akár el is maradhat.

Paul Klee

I.

A szintelen zöld eszmék dühödten alszanak. Ettől a csendtől végtelen távolságra vagyok, miként egy lopakodó állat, mely kerülgeti célját. Másnap sorba rakja ki csontjait háziasszonya a fésülködőasztal ferde lapjára.

Saját utazásaim jelentőségét néha túlértékelem. Néhány részletet kiemelek, s a többit ezeknek rendelem alá. Például eltúlzom az utazás elbeszélhetőségének problémáját. Pedig minden könnyen leírható ország- és városnevekkel, az utazás módozatával: mikor, hová és hogyan jutottam el.

Visszafogom magam a dühödt alvástól én is. Bár itt van az éj, s arcul fúj a világúrral teli szél, fölkapja a csontokat, s hatalmas, hideg állatot rak fölém.

A nyilat egy gondolat szüli: hogyan léphetek túl magamon idáig? Ezen a folyón, ezen a tavon, ezen a hegyen is túlra! Az embernek az az eszmei képessége, hogy a földi és a földön túli világot tetszése szerint szelheti át, ellentétben áll fizikai tehetetlenségével: ebből fakad az emberi tragikum. Erő és erőtlenség viszálya ez, emberi létünk meghasonlottsága. Félig szárnyas lény az ember, félig meg rab.

2.

A világ ideális képe valami széthullás, olyan mintha egy színes legyczöt nyitnék szét, vagy mint a bár előtt ténfergő részeg, a kártyacsomagot széthúzom hirtelen. Vetített sugárkéve, mely egyetlen központból kiindulva színes képpé terjeszkedik széjjel.

Alkalmanként az utazó teljes biztonsággal megtalálja a számára kijelölt helyeket. Érzi a megérkezés biztonságát, a terep ismerősként köszön, tercek, utcák, sikátorok és tornyok magasodnak: a látható egyház jele a láthatatlan egyháznak. A többségi általánosságból a kisebbségi különöségre esik a hangsúly.

Szintelen zöld csontok emléke az asztalon. Árnyékuk a dühödt nő, ki hajában kígyót, s az álom értelmet keres.

Ölni tudni kell

És gyilkos, ki növekszik benne
ujjával a halált érinti,
– Ölni tudni kell – mondja,
s biliárdgolyókat lök a szívkamrákba.

Tetem, ki a vonat folyosóin hever,
a Circus Safari művésze,
vagy a hideg, hol megfagy,
és soha ki nem ereszt,
katonák csapják rá a reteszt,
– Ölni tudni kell – mondja.

S ki látta, hogy a Circus Safari akrobatáját,
titkos csomagként húzza maga után,
jelentést tesz, de nem tudhatja,
gyilkosság történt-e, vagy szimpla haláleset.
S a bíróság, mely az ügyet tovább tárgyalja,
illetéktelen, hiszen haragosok ülnek benne,
mert ki nézne harag nélkül a lehetséges tettesre,
nem tudja eldönteni, vajon önvédelemből ölt
vagy nem, csak úri szeszélyből
döfte át a biliárdütőt a hasfalán,
hogy a csontgolyó szétzúzta az ereket,
vajon jogos-e a tett, vagy jogtalan?

S a bűnös, ki lépteivel elhagyja a termet,
s mint büntetlen az attikai utcákat szeli,
most nevet, mert a Circus Safari művésze,
a világ legkisebb embere.
Friss narancsból szörpöt iszik,
hűvös helyen megpihen,
majd tovább-tovább áll – már itt az este,
kalapot emel a férfi előtt, ki korábban kileste.
A temető melletti domboldalon, csomagot húz ki a zsebéből,
hellén csomag, afféle Polykleitos miniatúra,
kisportolt férfitest, dárдавívő antropos,
gödröt ás és nevet csak nevet, hogy titokban temet.
– Nos, kis akrobatám! Titokban eltemetlek,
de nem öltelek meg – ugye sejtet,
még élsz – mert ölni tudni kell, ezt én nem felejttem.

Parkétkerem, terasz, napsütés

CÉLKITŰZÉS:

Arról, ahogyan teljesen,
apró darabokra tönkremegy.
Hogyan maradt torzóban
a bösz Duna korzója.
Amilyen furcsa most minden.
Angyalt sehol sem látni.

BELEVÁGÁS A TÉMÁBA:

Az idegesítő szomszédból elég volt.
Aztán fellélegzek az utcán,
kint végre elered az eső –.
Mindent eltakarít ez az idő.
Mintha dézsából öntenék a földre
a folyékony kátrányt.
Nem volt soha álmunk, hogy okozunk
bármiféle botrányt.
Jó, hogy jössz velem,
hogy úszol, mikor Budapest
utcait ellepi a hömpölygő lé,
hogy izgulsz és bízatsz:
Mentsd a bőrödöt – úszni tanítasz.

A rossz úszónak ital a tenger.
Kortyol, vergődik, beszélni nem mer.
Oly jó, hogy itt vagy, szinte egység,
szinte rend, ahogyan magunk mozgunk.
Suhan a karunk igazi lázban,
benne úszunk a kitavaszkodásban.
A virágok nagyot nőnek.
A sűrű karcsapások közepette
nem jut eszembe semmi.
– Nem tudom,
a szívedhez, vagy a szívemhez kapjak.

A TÉMA ELHAGYÁSA:

Nem vagyunk túl viccesek bébi.
Előttünk megdöglik a Cziczvarek néni.
Szúrjunk, vagy ne szúrjunk,
csak egyszerűen belérúgjunk?

A víz alatt, hol mindenki hull,
még a hulla sem egy, de kettő:
a hulla, meg a hulladöglesztő,
De mindenkire hull a hó
és ez olyan szép és olyan jó!
Drágám! ultraibolyám, ultraviolám.

Az érintetlen szó

(Versuch)

köszönet Mészöly Miklósnak

Sutting ezredes és Crescence története gyönyörű és ismételhetetlen, mert oly réges-régi, oly vadonatúj, s mert mindig velünk esik meg. Lehetne szerelem, lehetne szabadság, forradalom, haza, mondhatnánk rá kidőlt diófa, hajnali harmat, hulló csillag, nevezhetnénk kenyérnek, ölelésnek, tűznek, gondolhatnánk csend, hitvesi ágy (éjre éj, napra nap), langyos eső és a föld illata az Ondava völgyén, hogy ez zene, mese, gyász, szívünk ütemére, mely úgy szól, mint csak életünkben.

Drága Crescence, Ezredesem, a gyermekkor elmúlt, mégis szemünkben ott a fekete háttér csillogó sörényének egyenletes hullámozása, örökkévaló a délután a Baglyoserdő sásfüves buckáinak rejtekén, az élet és halál, története életünknek és halálunknak, s nem más, mint akkordjaihoz visszahajló szőlő, ritmusa világító bogár. Számolja végig az éveket visszafelé, s varázslat rabja lesz. A mulasztottakban meg fogja találni a jelenidőt.

Vannak szavak, melyek, mint büszke szarvas nesztelen léptei, egyszerűek, s titokzatosan nemesek. Létezik a csoda, hogy látom a zsebedben lapuló gyűrű finom metszetét, hogy egymással beszélünk, az ötezredik évben. Ez hát itt a haza, öleléssel megszerzett anyaföld, hol sóhajokkal táncol a levegő. Az élet hadjárata, hazai földön újra. Le jour n' est past levé, mes amoureux, la vie est éternelle. A szerelem nagyobb évszak, mint a napokra tépdessett kis zarnokoskodó időjárások.

Gondoljunk most a nyelvre, anyanyelvünkre, s emlékezzünk arról, amiről csak úgy szólhatunk, mintha egészen másról beszélnénk. Vannak kimondhatatlan szavak, nemes hősiességgel legbelül viseltek, őszerejűknél fogva örök életet jelentők. Vannak kimondhatatlan szavak, melyek történeteikben bújócskát játszanak a sorok között, minden mozdulatukat, színüket, illatukat ismerjük, őszes betűjüket tudjuk, hangjaikat a torkunkban érezzük, mégsem mondhatjuk őket egymás mellé soha. Vannak azonban boszorkányok, varázslók, sámánok, a nyelv mágusai, kik világtól való bölcsességükkel elénkbe hozzák a kincsre-találás, csodára-eszmélés őstiszta boldogságát. Kik megszabadítanak ködtől és homálytól, hittől és tudástól, emberségünktől rántapadt minden kínoktól a félelem, kétely, megcsalás ítéleteitől, s a hulló csillagok földterérésének pillanatában átnyújtják nekünk a gránátalmát. Mert bűnünk tiltott, megbocsáthatatlan, csak halhatatlan istenek törhetnek ily magasságba, hisz vétkezünk ellene, mi szabály, mi törvény, mi megszokás, gátakat döntöttünk, s állítottunk új morált – magunkat, és titkot tudtunk meg. Magasztos, fényességes titkot, hogy kimondható a kimondhatatlan, hogy létezik az érintetlen szó.

S mit mesélhetünk el a tenyerünkben tartott pillanat varázsáról? A tapintathatóvá vált levegő ízéről? Hogy haza is, szerelem is, én is vagyok, hogy Sutting ezredes kék zubbonya, patkóverte porfelhő országútjain, délelőtti kikocsikázás, jövőt jelentő múlt a mában.

Örökkévalóság egy gyűrűfoglatban.

Éjszaka, álmaimban, ha Sutting ezredes és Crescence történetét álmodom, mi gyakran mesésik velem, a kábult zuhanás legmélyén, akkor, a legtisztább létben, napégette bőrű, furcsán ragyogó szemű bölcs áll mellém, s a komoly férfiak kissé érdes hangján megszólít:

„A szó, mit is keres: dallam. Egy történetnek kottája. Miért ragaszkodik görcsösen betűkhöz? Jegyezzen le hangjegyeket, jegyezzen le ritmust, tegye láthatóvá a dalt, mely olvasás közben lopta magát a fülébe. S magáé lesz a szó, mert a szó nem más: a dallam maga.”

Nyikolaj Gumiljov

(1886—1921)

A XX. század orosz irodalmából az egyik tiltott olvasmány Gumiljov költészete volt. Mindig is hatott, és sohasem volt kétséges, hogy „bár ellenforradalmár, jó költő”. Verseiben alig van politikai indulat.

Gumiljov Kronstadtban született, a Sorbonne-on hallgatott előadásokat, majd Péterváron szerzett diplomát. Sokat utazott: Közép-Afrikába, Abesszíniába, tudományos expedíciót vezetett a Szomáli-félszigetre. Az I. világháborúba önként jelentkezett, kezdetben a fronton szolgált, majd az expedíciós csapat szárny tagjaként Párizsban. 1918-ban tért vissza Oroszországba. 1921-ben egy ellenforradalmi összeesküvésben való részvétele miatt kivégezték.

1909-ben megalapította a Költők Céhé csoportot, amelynek folyóirata az Apollón volt (1909–17.). A csoport (amelynek élén feleségével, Ahmatovával együtt, még Mandelstam, Gorogyeckij és Kuzmin állott) új költői irányzatot hozott létre, legismertebb nevén az akmeizmust. A szimbolizmus meghaladását hirdette, tárgyilagosságot követelt, elevenséget, plaszticitást a vers tárgyas megragadásában, – a magasba emelt, jelentésében végsőkig tágított, már-már alig érzékelhető, fakó szimbólumot akarta megint tapinthatóvá tenni.

Gumiljov ezen belül is egy egzotikus világhoz vonzódott. Érdekessége, hogy ő, aki életszfogásában férfias és kemény volt, milyen gyermekien gyengéd, naiv és bájos verseket tudott írni, talán a legbájosabbakat az orosz költészetben. Sokat idézett „állatversei” a precízen ábrázolt képből mint ürügyből bontják ki az érzelmet, anélkül, hogy a tárgyhoz való kötöttség egy kicsit is lazulna. Mély beleérző képessége, elegáns humora, a stílus biztos kezelésében való könnyedsége, gyerek- és felnőttolvasót egyaránt hívévé tesz.

BAJCSI CECÍLIA

A jaguár

Furcsa álmot láttam én ma éjjel:
Szikráztam az égnek boltozatján,
De kerítóm, e szörnyarcú némben,
Ó, az élet, rossz sorsot szabott rám.

Jaguárrá változtatva engem,
Úgy, mint kit esztelen vágya éget,
Roppant vész lángolása szívemben,
Izmaimban örült reszketések.

S emberlakta táj felé lopóztam,
Át a homályos és pusztá réten,
Hogy éjféli étkem elorozzam,
Isteni törvény rendelte részem.

S akkor földeregett a sötét, mert
A fák közt törekeny testű lány állt,
Látom most is fülében az ékszert,
Dámvad-léptét s a királyi szempárt.

„Boldogság Álma, Fehér Menyasszony”...
Gondoltam reszketve és zavartan,
De így szólt: „Ne moccanj, maradj nyugton!”
S szemem halk, szerelmi bódulatban.

Én megadón előtte hevertem,
Hallgató foglya intő szavának,
És mint a sakál, zsákmánya lettem
Rám támadó, vérszomjas kutyáknak.

S elrejtette a ligeti ösvény,
s ahogy ment, halk és könnyű léptek,
Fülbevalóján forgott a holdfény,
Gyöngyeivel csillagok beszéltek.

A sas

A sas egyre feljebb repült, az Ég
Trónusához, szállt csillagpítvarokba,
Királyi volt röpte, gyönyörűség,
És szárnyain tündökölt barna tolla.

Hol élt azelőtt? Királynál talán:
Lakhelye volt az állatkerti ketrec,
S rikoltott, ha jött a tavasz-leány,
Ki a méla hercegbe volt szerelmes.

Vagy tán varázsló barlangjában élt,
S mikor a szűk ablakocskán kinézett,
Magasság babonázta meg szemét,
És napfénné varázsolta a szívet.

Nem mindegy? Ott fent az azúr tökély
Játszva-csábítva tárult fel előtte,
És három nap repült és három éj,
S fuldokolva halt bele a gyönyörbe.

Meghalt, igen! De le nem eshetett,
Mert a földkörüli mozgásba szárnyalt.
Irdatlan mély tátongott odalent,
Mégis gyenge volt az vonzóhatásnak.

Fénysugaraktól pászmás volt a menny,
A fennséges-hideg fény áthatotta;
Oszlásról nem tudva, szállt szüntelen,
Holt szemekkel nézett a csillagokra.

A mélybe már nem egy világ omolt,
Nemegyszer arkangyal-trombita harsant,
De játék prédája sohase volt.
A sas nagyszerű teste – égi sírhant.

A kiselefánt

Mint a kiselefánt, most úgy szeretlek,
Kinek Berlin a szülőhelye, Párizs,
S a vattapuha lépcsőkön dobogja
Végig az állatkerttulaj szobáit.

Ne is kínálj neki francia kiflit,
Fejeskáposztát is hiába adnál,
Nem kíván mást, csak mandarinszeletkét,
Egy kockacukrot vagy egy kicsi bonbont.

Ne sírj, édesem, hogy szűk ketrecébe
A csöcsclékből a bolti segédek
A szivarfüstöt az orra alá fújják,
Hogy úgy hahotáznak a midinettek!

Ne hidd, kedvesem, hogy eljő a nap majd,
Mikor dühödten szétszakítja láncát,
S az utcán robogva, mint autóbusz,
A jajongó tömeget összenyomja.

Nem, inkább jelenjen meg álmaidban
Brokátban, bronzban, strucctollal, miként az,
A Nagyszerű, ki egykor a riadtan
Álló Rómába vitte Hannibálját.

(Bajcsi Cecília ford.)

Daniil Harmsz

(1905–1942)

Daniil Harmsz a század eleji orosz modernizmus utolsó nemzedékének és abszurdista művészi csoportosulásának, az OBERIU-nak egyik vezető egyénisége, költő, próza- és drámaíró. A csoport művészi elveiben és gyakorlatában az 1917 utáni legszélsőségesebb modernizmus vonalának követését vállalta a házas évek végén, amikor a hivatalos kultúrpolitika a szocialista realista irodalmat állította előtérbe és a Proletár Írók Szövetségének elvei lettek mértékadóvá.

Harmsz 1905-ben született Pétervárott, valódi családneve Juvacsov, „Harmsz” pedig csak különböző írói álnevei közül a leggyakrabban használt. Irodalmi tevékenysége, az 1926-ban megalakult Oberiu felolvasó- és irodalmi estjeiben, színházi előadásaiban, művészi estjein való észrevételre terjedt ki, műveit ezen kívül kézről kézre adott kézírataiból is ismerhették meg az olvasók. A csoport egy abszurdista-fekete-humorista irányzatot képviselt, az életről új, meglepő, ferde, de igaz képet nyújtva próbálta az irodalmat megtisztítani a konvencióktól. 1930-ban a hivatalostól eltérő irányvonaluk miatt estjeik beszüntetésére kényszerültek. Harmsz ezután meseírásból élt egészen 1941-ben történt letartóztatásáig és bebörtönzéséig. 1942 februárjában halt meg. Az 1950–60-as években gyermekíróként tartották számon, s kisprózájának első, részleges, fordításban való közlésére a műveinek nyomára jutott cseh és lengyel színházi szakemberek kezdeményezésére került sor a 60-as években egy lengyelországi avantgárd irodalmi lapban. 1974-ben Würzburgban jelent meg műveinek válogatott, 300 oldalas, orosz nyelvű kiadása, legtöbb munkája azonban fél évszázada vár közlésre.

FENYVESI ANNA

A 10-es számú kék füzet

Volt egy rőt ember, akinek nem volt se szeme, se füle. Nem volt neki haja sem, úgyhogy rőtnek is csak közmegegyezés alapján hívták.

Beszélni nem tudott, mivel nem volt szája.

Se keze, se lába nem volt neki. Hasa sem volt, háta sem volt, gerince sem volt és semmilyen belsőége nem volt. Semmije sem volt! Úgyhogy nem tudni, kiről is van szó.

Inkább ne is beszéljünk róla többet.

Kiesett az öregasszony

Mérhetetlen kíváncsiságában kiesett az ablakon egy öregasszony és halálra zúzta magát.

Kihajolt az ablakon egy másik öregasszony, elkezdte bámulni azt, amelyik halálra zúzta magát, de mérhetetlen kíváncsiságában ő is kiesett és halálra zúzta magát.

Aztán kiesett az ablakon a harmadik öregasszony, aztán a negyedik és az ötödik.

Amikor kiesett a hatodik is, meguntam a bámészkodást, és elmentem a Malcevskij piacra, ahol egy vaknak állítólag kötött nyakkendőt ajándékozott valaki.

A láda

Egy vékony nyakú ember bemászott egy ládába, magára csukta a fedelet és elkezdett fulladozni.

– Na – mondta fulladozva a vékony nyakú ember –, most fulladozom ebben a ládában, mert vékony a nyakam. A láda fedele be van csukva és nem engedi be a levegőt. Fulladozni fogok, de a láda fedelét akkor sem nyitom fel. Idővel majd meghalok. Látom már az élet és a halál küzdelmét. A kialakuló harc nem lesz természetes, nem lesznek egyenlő esélyek, hiszen természetesen a halál kerül ki győztesen, a halálra ítélt élet pedig eredménytelenül viaskodik ellenségével, az utolsó pillanatig fel nem adva a hiábavaló reményt. A küzdelemben, amely itt végbemegy, az élet tudja majd mi győzelmének kulcsa: rá kell bírnia a kezemet, hogy kinyissa a láda fedelét. Megnézzük ki lesz a győztes! Csak hát olyan iszonyú naptalinszag van. Ha az élet győz, a ládába lévő ruhákat legközelebb majd mahorkával szórom be. Na, elkezdődött: már nem kapok levegőt. Végem van, ez világos. Számomra már nincs menekvés! És semmi fennkölt nem jut az eszembe. Fulladok!

Jaj! Hát ez meg mi? Most történt valami, de nem értem pontosan, hogy mi. Valamit láttam, vagy talán hallottam...

Jaj, megint történt valami! Istenem! Elfogyott a levegőm.

Úgy tűnik haldoklom....

Hát ez meg micsoda? Miért énekelek én? Azt hiszem, fáj a nyakam... De hát hol van a láda? Miért látok most mindent, ami itt van a szobában? De hisz én a padlón fekszem! És hol a láda?

A vékony nyakú ember felkelt és körülnézett. A láda nem volt sehol. A széken és az ágyon ott heverték a lábából kivett holmik, a láda pedig eltűnt.

A vékony nyakú ember azt mondta:

– Akkor hát az élet számomra ismeretlen módon győzte le a halált.

Verekedők története

Alekszej Alekszejevics maga alá gyűrte Andrej Karlovicsot és a pofáját alaposan szétverte, majd elengedte.

Andrej Karlovics dühtől sápadtan Alekszej Alekszejevics után vetette magát és jól szájon vágta.

Alekszej Alekszejevics, aki nem számított ilyen gyors támadásra, elterült a földön, Andrej Karlovics pedig ráült, kiszedte szájából a kivethető fogsorát és azzal megdolgozta Alekszej Alekszejevicsot, hogy az, teljesen megnyomorított arccal és szakadt orral kelt fel a földről. Két kezével fogva arcát Alekszej Alekszejevics elszaladt.

Andrej Karlovics pedig megtörölte kivethető fogsorát, visszatette a szájába, megcsattogtatva meggyőződött arról, hogy a fogsor a helyére ült, körbetekintett és mivel sehol nem látta Alekszej Alekszejevicsot, elment, hogy megkeresse.

Egy nagyon szép nyári nap kezdete

I. szimfónia

A kakas éppen, hogy csak elkukorékolta magát, amikor Tyimofej kiugrott az ablakon, át a tetőre, és mindenkit, aki ekkor az utcán volt, jól megijesztett. A falusi Hariston megállt, felvett egy követ és Tyimofejhez vágta. Tyimofej eltűnt valahová. „Ez ügyes volt!” – kiáltotta az embercsorda és valami Zubov nekifutott, s teljes erejéből nekiment fejfel a falnak. „Hű!” – kiáltotta egy ínydaganatos asszony. De Komarov csik-csukot csinált neki, mire az visítva beszaladt egy kapualjba. Arra ment nevetve Fetyeljuskin. Komarov odament hozzá és azt mondta: „Hé, te szalonna!” – és gyomor-szájon vágta. Fetyeljuskin nekidőlt a falnak és elkezdett csuklani. Romaszin fentről egy ablakból köpködött és igyekezett eltalálni Fetyeljuskit. Eközben nem messze egy nagyorrú asszony mosóteknővel verte a gyermeket. Egy kövérkés fiatal anya pedig egy aranyos kislány arcát törölgette bele a téglafalba. Egy kiskutya eltörte vékony lábacskáját és a járdán fetrengett. Egy kisfiú köpöcsészből valami undorítót evett. A fűszerüzletnél hosszú sor állt cukorért. Az asszonyok hangosan káromkodtak és egymást lökdösték kosaraikkal. A falusi Hariston jól bevott denaturált-szeszből és most kigombolt nadrággal állt az asszonyok előtt és csúnya szavakat hajtogatott.

Ilyenképpen kezdődött a szép nyári nap.

II. szimfónia

Anton Mihajlovics köpött egyet, azt mondta, hogy „hm”, megint köpött egyet, megint azt mondta, hogy „hm”, és elment. Mindegy is, inkább Ilja Pavlovicsról mesélek valamit.

Ilja Pavlovics 1893-ban született Konstantinápolyban. Még kisfiúként került Pétervárra, ahol is a Kirocsnaja utcai német iskolába járt. Aztán valami boltban dolgozott, aztán még valamit csinált, a forradalom elején pedig külföldre emigrált. Mindegy. Inkább Anna Ignatyjevnről mesélek valamit.

De Anna Ignatyjevnről nem olyan egyszerű mesélni bármit is. Először is, szinte semmit sem tudok róla, másodszor is, én most az előbb leestem a székről és elfelejtettem, hogy miről akartam mesélni. Inkább magamról mesélek.

Magas termetű vagyok, nem buta, szépen és ízlésesen öltözködöm, nem iszom, lóversenyre nem járok, de a hölgyekhez vonzódok. És a hölgyek sem kerülnek engem. Szeretnek is, amikor sétálok velük. Szerafima Izmajlovna nemegyszer invitált magához, Zinaida Jakovlena pedig szintén mondta, hogy mindig örül, ha láthat engem. De Marina Petrovnával egyszer volt egy aranyos esetem, azt akarom most elmesélni. Teljesen szokványos eset, de azért aranyos, mivel Marina Petrovna az én jóvoltomból teljesen kopasz lett, akár a tenyerem. Így történt: elmentem egyszer Marina Petrovnához, ő meg humm – megkopaszodott.

Hát ez minden.

Mit árulnak mostanában a boltokban

Koratigin elment Tyikakajevhez, de nem találta otthon. Tyikakajev ez időben éppen a boltban volt, és ott cukrot, húst és uborkát vásárolt.

Koratigin ácsorgott egy kicsit Tyikakajev ajtaja előtt, és már éppen üzenetet készült hagyni, de egyszercsak látja, maga Tyikakajev közeledik kezében szatyorral.

Koratigin meglátta Tyikakajevet és kiabált neki:

– Én meg már egy teljes órája várok magára!

– Nem igaz – mondja Tyikakajev – mindössze huszonöt perce maradtam el hazulról.

– Hát azt én nem tudom – mondta Koratigin – de én már egy órája itt vagyok.

– Ne hazudjon – mondta Tyikakajev. – Hazudni szégyen.

– Mélyen tisztelt uram! – mondta Koratigin. – Igyekezzen odafigyelni arra, amit mond.

– Az a véleményem... – kezdte volna Tyikakajev, de Koratigin közbevágott:

– Ha az a véleménye... – mondta, de akkor Tyikakajev szintén közbevágott és azt mondta:

– Hát azért te is jó vagy ám!

Ezek a szavak úgy felbőszítették Koratigint, hogy ujjával befogta egyik orrlukát, a másikkal meg ráfújta az orrát Tyikakajevre.

Ekkor Tyikakajev kikapott a szatyorból egy nagy uborkát és azzal fejbe verte Koratigint.

Koratigin a fejéhez kapott, elesett és meghalt.

Hát ilyen nagy uborkákat árulnak mostanában a boltokban!

(Fenyvesi Anna fordításai)

Levél-féle M. Kiss Györgynek

Igazán sajnálom, hogy minden igyekezetem ellenére, egyeztetési problémák miatt nem lebetek jelen, annak ellenére, hogy jó ideje közösen készültünk erre a bemutatóra.

Az új és a régi munkák válogatása közben megidéződtek emlékeim, nem pusztán a „személyes történelem” tényei – azoknak is inkább a hangulata – hanem az alakuló, a változó közeg, a falu. Nem külső átalakulásról van itt szó, hanem tudatról, ahová belopakodik a Babaszex új dimenziókat adva a „falusi erkölcsöknek”.

A Disznótor dokumentatív rögzítése a tradicionális szokásformákat őrzi, a Férctemplom, topogó öregasszonyok látomása, melyet legbensőbb bitük ereje tesz láthatóvá. Valóságalap ez, melyen mérhető a világ múlása. Persze szó sincs itt „falusi” vagy „vidéki” művészetről, a meg nem tagadott gyökerekről van szó és a szeretetteljes megörökítésről (gombás fotó).

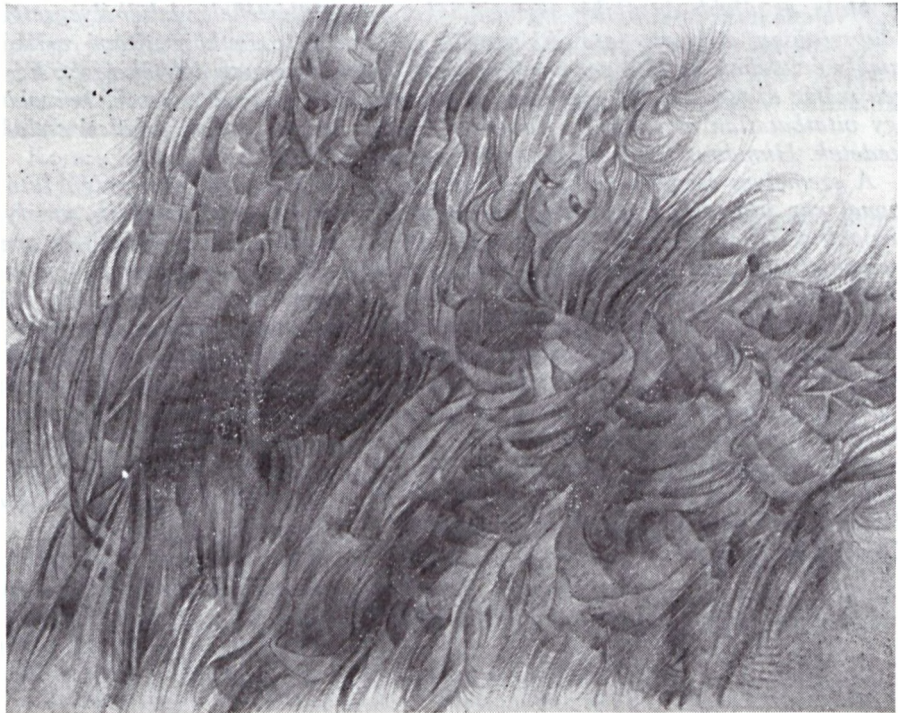
A fotó nagyon sok műved alapja, valóságmagja, alapélmény, amely életre hívja az újabb és újabb asszociációkat. A felülértékelt, felülbélyegzett, többszörösen átfestett fotó átlényegül, új típusú üzenetközvetítővé válik, amely érzetében kettősséget hordoz: a valóságot és annak átértékelését. Ezzel máris a mai sokszorosan manipulált világlátásunknál tartunk, műveid így vitathatatlan esztétikai, artisztikus értékei mellett etikai, erkölcsi cselekedetek. Humánus féltés, együttérzés sugárzik belőlük.

A személyes kézjegy pedig mindent áttemel, hitelesít. A könnyedén futó vonal egy idő után vonalrendszerre, képi rendszerre strukturálódik, amely legjobb pillanataidban a határtalanság érzetét sugallja, szuggerálja. Az ornamentálisnak hitt építkezésen – ami nem nélkülözi a népművészet legjobb tanulságainak beépülését – mindig átüt a fájdalmas tragikus mélység.

Te is tudod, a mű mindig vallomás, a félelem, hogy mindent elveszítbentünk akkor kezdődik, amikor először érezzük, hogy kiszakítottak belőlünk egy darabot. Ez a marcangoltatás végigkíséri az életet, a fájdalom nem csökken, csak prakszisunk lesz az elviselésében. Hozzá tartozik ehhez az is, hogy sokszor saját magunkat tördeljük darabokra, de a minden reggel újjászülető hit a cserepeket összeigazítja, és erőt ad ismét szembenézni a világban – magunkkal.

*Ehhez kívánok egészséget, jó munkát, hitet!
Öszinte barátsággal:*

FÖLDI PÉTER

szomszédság és közösség

SZABÓ PÉTER

Nemzetiségek a magyar királyi honvédségben 1938—1943.

Nemzetiségi hadkötelesek
a mozgósított alakulatokban (1941 közepétől 1943-ig)

II. rész

A nemzetiségek honvédelmi alkalmazásának 1940 év végi szabályozását első ízben az 1941–42-es kiképzési év újoncbehívási rendeletei módosították. E rendelkezések már messzemenően figyelembe vették a háborús követelményeket. Az már korábban eldöntött, hogy a nemzetiségek a mozgósított, harcra vetendő alakulatokban is teljesítsenek majd szolgálatot, nehogy ez a „magyarság indokolatlan és káros veszteségeihez vezessen”.

Magyarország 1941 júniusától Németország oldalán bekapcsolódott a Szovjetunió elleni hadjáratba. Az alakulatok mielőbbi mozgósításának, menetkészültségének elérése érdekében igyekeztek még a nemzetiségeket is a tágabb területi kiegészítés elve alapján szolgálattételre behívni. Lemondtak tehát arról, hogy a nem magyar ajkú újoncokat még békekiképzésük idején szétosszák az ország területén belül. Az egyetlen megszorítás az volt, hogy arányuk 50 százaléknál ne lehessen több, sem a magasabbegységekben, sem az alegységben, akár a béke, akár mozgósított állományról legyen is szó. Olyan alakulatoknál, ahol a nemzetiségek arányszáma a szétosztás után is meghaladta a fenti százalékot, a be nem osztható többletet elsősorban a saját hadtesten belül, másodsorban a szomszédos hadtestek a bevonulás szempontjából kedvező fekvésű kiegészítő területeire osztották el. Az egyes hadtesteknél a nemzetiségi hadra fogható százalékos aránya ezek után (a németeket nem tekintve nemzetiségnek) a következő volt:

- I. hadtest (budapesti) 1 százalék szlovák
- II. hadtest (székesfehérvári) 6 százalék, főleg szlovák
- III. hadtest (szombathelyi) 14 százalék, főleg horvát
- IV. hadtest (pécsi) 3 százalék, főleg horvát
- V. hadtest (szegedi) 24 százalék szerb, román és szlovák
- VI. hadtest (debreceni) 6 százalék szlovák és román
- VII. hadtest (miskolci) 5 százalék szlovák
- VIII. hadtest (kassai) 40 százalék ruszin, szlovák és román
- IX. hadtest (kolozsvári) 50 százalék román.

A VIII. és IX. hadtest nagy tömegű emberanyagára való tekintettel azt az utasítást kapta, hogy mozgósítás esetén a kivonuló alakulataiba a lehető legkevesebb ruszint és románt állítsa be; a kiképzettek közül visszamaradókat menet-, illetve pótalakulatokba ossza be.

1941 közepétől azokat az alakulatokat, amelyek csak korlátozott létszámban

képezhettek ki nemzetiségi újoncokat, két csoportra osztották. Először a „tisztá védett alakulatra”, a határvadász, portyázó századok, őrsök és az erődalakatokra, ahová is csak megbízható magyar és német legénységet lehetett besorozni. A „részben védett”, repülő-, ejtőernyős-, páncélos- és híradóalakulatok állományába viszont a megbízható magyar és német legénységen felül, 15–20 százalékból egyéb nemzetiségű priorált legénység is bekerülhetett, olyan helyekre, ahol „semmiféle kárt nem okozhattak; például kocsis, tiszt, küldönc, lóápoló stb.”³²

1941-ben a magyar legfelsőbb katonai vezetés már bizonyos képet kaphatott arról, hogy a visszacsatolt területekről behívott nemzetiségi újoncok és átképzendők, hogyan alkalmazkodtak, vagy alkalmazkodtak-e a magyar honvédség viszonyaihoz. Leginkább a sorozások lefolytatásáról és az előforduló szökések számadatairól beszámoló, kiegészítő és hadtest-parancsnoksági jelentésekből lehetett ezt pontosan lemérni.

A nemzetiségi vidékeken történő sorozások alkalmával megfigyelhető volt, hogy feltűnően nagy számban nem jelentek meg a nemzetiségi sorkötelesek. „A nemzetiségekhez tartozók – elsősorban az oláhok – egyáltalán nincsenek áthatva állampolgári köteleiségeiktől, sőt helyenként a sorozásokat formálisan szabotálják” – olvashatjuk a HM. 10. osztályának³³ egyik összesítő jelentésében.³⁴

A hadtestek az 1940–41-es években még nem számoltak be a legénységi állomány nagyarányú szökéseiről. A jelentett számadatok nemzetiségi összetételét vizsgálva, azonban feltűnő az idegen ajkú legénységnek a magyaréhoz viszonyított magasabb százalékos aránya. Különösen a nemzetiséglakta határ menti területeken volt sok a szökések száma. A VIII. kassai hadtest területéről 1940 szeptembere és 1941 februárja közti 6 hónap alatt a 26 000 főnyi magyar ajkú legénységből és a 2000 főnyi szlovákéból is egyaránt 33-an szöktek meg.³⁵ Az újonnan felállított IX. kolozsvári hadtestnél pedig a felállításától egészen 1941 márciusáig 47 magyar és 20 román nemzetiségű újonc szökött meg.³⁶

A felvidéki terület szlovák fiataljai az 1939 márciusában német bábalamként létrehozott Szlovák Köztársaságba, Kárpátaljáról a ruszinok az 1939 szeptemberétől szomszédossá lett Szovjetunióba, az erdélyi románok a román megszállás alatt maradt Dél-Erdélybe, a délvidéki szerbek és a muraközi horvátok, az „önálló” Szerbiába, illetve Horvátországba szöktek át, viszonylag nagy számban. Legtöbb esetben engedélyezett szabadságukról sem tértek vissza.

A szökések különféle okokra vezethetők vissza: a nemzetiségi érzelmek meglétére, a több, mint húsz év alatti, a magyar állameszmével ellentétes nemzeti szellemű neveltetésre, vagy egyszerűen arra, hogy a bevonult nemzetiségi újoncok hozzátartozói a határon kívül éltek. Lényeges szerepe volt még ebben a magyar parancsnokokkal és a kiképzőszeméllyel szemben jelentkező bizalmatlanságnak is, melyre azok sok esetben okot is szolgáltatottak. A tiszt, altiszt nemzetiségi újoncok elleni erőszakos durvaságainak megakadályozására *Wertb Henrik* gyalogsági tábornok, a Honvéd Vezérkar főnöke már 1941 februárjában szükségesnek látta azt, hogy tiszt parancsában fellépjen az ilyenfajta jelenségek ellen.³⁷ De azoknak a hadtesteknek a parancsnokai is, amelyekhez nagyobb tömegben vonultattak be nemzetiségi újoncokat, részletes parancsban szabták meg a nemzetiségiekkel való megérett és türelmes bánásmódot. E parancsok alapelveként igyekeztek hangsúlyozni: „Erőszak, durva-

ság, vagy rábeszélés többet árt, mint használ. A bánásmódnak, az érintkezésnek és a kölcsönös bizalmon felépült lelki kapcsolatnak kell elvégezni ezt a megtermékenyítő munkát az idegen ajkú legénység lelkében, hogy felébredjen bennük a hozzánk való tartozás vágya.”³⁸

A leventeintézmény még nem, vagy csak kevésbé részesíthette a nemzetiségi fiatalokat magyar szellemű katonai előképzésben, ezért a hadseregre hárult a feladat, hogy megnyerje bizalmukat a magyar faj, nemzeteszme és államhűség iránt. A hadtestparancsnokok arra utasították a csapatparancsnokokat, kövessenek el mindent azért, hogy minél több tiszt, tiszthelyettes és tisztes sajátítsa el valamelyest a nemzetiségi katonák nyelvét. „Azáltal, hogy a nemzetiségi legénységgel saját nyelvén tudunk szólni, megtalálánk az első, talán legfontosabb utat az ő megnyeréséhez.”³⁹ Ez szerepel Nagy Gyula altábornagynak⁴⁰/a, a VIII. hadtest parancsnokának 1941. december 13-i utasításában. A hadtestek között ennek érdekében állandóvá vált a tolmácsként használható legénység cseréje. Ameddig ugyanis nem állt rendelkezésre a nemzetiségek nyelvét beszélő tiszti és altiszti keret, addig a kiképzésnél, oktatásnál, parancskihirdetésnél és -magyarázatnál magyarul is jól tudó és amellett megbízható nemzetiségi legénységi tolmácsokat alkalmaztak.

A hadtestparancsnokok tiltották ugyan a katonai szolgálatot teljesítő nemzetiségek erőszakos magyarosítását, de határozottan állították, hogy a nemzetiségek jelentős része elszlovákosított, elrománosodott magyar, akiknek visszamagyarosítása kötelesség. Előírták a csapattiszteknek, hogy a visszamagyarosítandók családjaival fokozottabb mértékben tartsanak kapcsolatot, például levelezzenek is velük.

1941. június 27-én hajnalban – a kassai provokáció utáni napon – a magyar légiőrő támadást intézett szovjet városok ellen, s egyidejűleg mintegy 40 000 főnyi szárazföldi seregetest lépte át a szovjet határt. Ezzel Magyarország is belépett Németország oldalán a Szovjetunió elleni háborúba.

A magyar fegyveres részvételt kezdetben *Szombatbelyi Ferenc* altábornagy, a VIII. hadtest parancsnoka vezetése alatt megalakult ún. *Kárpát-csoport* jelentette. Ennek alárendeltségébe került a Kárpátokban levő és már korábban harcászultságba helyezett 1. hegyi- és a 8. határvadászdandár, valamint a gyorshadtest 1. és 2. gépkocsizó-, illetve 1. lovasdandára. A gyorshadtestparancsnokság és az 1. gépkocsizó-dandár békehelyőrsége Budapesten az 1. lovasdandaré és a 2. gépkocsizó-dandaré pedig Munkácson volt.

A gyorshadtest már 1941. július 9-én kivált a Kárpát-csoportból és mintegy 25 000 fővel a 17. német hadsereg közvetlen alárendeltségébe került. A magyar csapatok egy mellékfronton, ott is visszavonuló ellenféllel kerültek szembe. Még ilyen körülmények között is érzékeny veszteségek érték őket. Az 1. hegyi- és a 8. határvadászdandár megszálló alakulatként Galiciában maradt.

Mivel a harcba vetett seregetest több, ún. védett, illetve részben védett alakulattól állt, a nem magyar ajkú legénységet csak kis számban sorozták be közéjük. Többnyire csak a VIII. kassai hadtest területéről mozgósított alakulatok ruszin és szlovák katonáit vették igénybe.

A Kárpát-csoport, illetve a gyorshadtest rövid, féléves ténykedése alatt, a nemzetiségi legénységről általában kedvezőtlen hadi tapasztalatok születtek. Az egyes alakulatokhoz beosztott nemzetiségiek közül a németek egyenlő harc-

értékűnek bizonyultak a magyarokkal. Az egyéb nemzetiségek – köztük az ukrainai népességgel rokon kárpátaljai ruszinok is – helytálltak ugyan, és a parancsnoknak engedelmeskedtek, de egyébként teljesen közömbösek, passzívák voltak. Nyilvánvaló módon nem érezték át a háborúban való részvételük szükségességét.⁴¹

Horthynak, miniszterelnökével, *Bárdossy Lászlóval* és a Honvéd Vezérkar újonnan kinevezett főnökével, *Szombathelyi Ferenc* altábornaggyal⁴² 1941. szeptember 7–10. között a német főhadiszálláson tett látogatása alkalmával megállapodás történt a jövőbeni magyar katonai részvételről. A magyar küldöttség a csapatok meglehetősen leromlott állapotára hivatkozva, mindenképpel kérte a gyorshadtest mielőbbi kivonását a hadszíntérről. Ezt végül is csak úgy tudta elérni, hogy ellentételként megszálló csapatok kiküldetését ajánlotta fel. Megállapodás történt, hogy Magyarország a területbiztosítást végző Kárpát-csoport helyett négy békeállományu dandárt kitevő tizenkét gyalogzászlóaljat fog Ukrajnába kiküldeni, a gyorshadtest pedig a hadműveletek befejezése után hazatérhet.⁴³

A megszálló csoportba beosztott négy gyalogdandárt (121., 124., 105., 108.) úgy állította fel a magyar katonai vezetés, hogy az emberanyag-kihasználás szempontjából az összes hadtest egyenletesen legyen megterhelve, de azért az otthonmaradó magasabbegységek se veszítsenek lényegesen az ütőképességeikből. A dandárok (később könnyű hadosztályok) az anyaország különböző területeiről származó zászlóaljakból tevődtek össze. Előfordult, hogy egy ezredparancsnoksághoz három idegen zászlóalj is tartozott. Személyi állományuk nagyjából idősebb korosztálybeli, hiányosan kiképzett legénységből állt. A dandárok hadrendjének megállapítása annak a szem előtt tartásával történt, hogy azok őrszolgálati, illetve biztosító feladatuknak teljes mértékben megfelelhessenek. Az ilyen feladatok megoldásához nem feltétlenül szükséges fegyvernemeket (például tüzérséget) nem osztottak be hadrendjükbe. A megszálló alakulatok eredeti feladata tehát szállítási útvonalak, vasutak, hidak, objektumok biztosítása, és a katonai közigazgatási feladatok ellátása volt. Szervezeti felépítésük erre készítette őket. A német seregtest-parancsnokságok azonban, ha a hadműveletekben törés keletkezett, résztömb, harcoló alakulatként is gátlástalanul bevetették a magyar megszálló alakulatokat.

1941 őszén a német hadműveletek térnyerése következtében egyre jobban kelet felé tolódott a mögöttes területek határa. A hátsó területek biztosítására a német főparancsnokság újabb két magyar dandárt követelt. A kormány ehhez november 12-én járult hozzá. A Honvéd Vezérkar főnöke előbb a 111. és a 117. dandár kiküldetését tervezte, azonban az utóbbinál szervezési nehézségek keletkeztek és helyette a 102. dandárt mozgósították. A legfelsőbb katonai vezetés ezen két megszálló dandár felállításánál határozta el első ízben, hogy állományukba nagyobb létszámú nemzetiségi katonát fog beosztani. A legénységi létszám 30 százalékát román átképzendőkkel szándékoztak feltölteni. A kivonuló román legénység átképzéséről a vkf 5. osztály⁴⁴ intézkedett. Az intézkedés az ör- és karhatalmi szolgálat gyakorlására helyezte a hangsúlyt, hisz 1941 végén a németektől még nem értesültek a megszálló alakulatoknak komolyabb harcokba való bevetéséről.⁴⁵

November elején a korábban mozgósított megszálló dandárok közül a 121., 124. és a 105. már Ukrajnában volt, és a 108. kiszállítása is megkezdődött. December 1-től pedig az újabb megegyezés szerint mozgósított 102. és 111. dandárok szállítását is megkezdték.

December 17-ig a 102. dandár teljes létszámban, a 111. dandárnak pedig csak a vonatalegységei és a légvédelmi, gépágyús ütege érkezett ki a hadműveleti területre. A szovjet ellentámadás következtében a német terjeszkedés azonban megtorpant. A vasútvonalak kapacitását annyira kimerítette a csapat- és az anyag-utanszállítás, hogy a további magyar alakulatok kiszállítását leállították.

1941 december közepéig a megszálló dandárok minden különösebb zavaró körülmény és nehézség nélkül látták el biztosító feladataikat. A szovjet ellentámadás megkezdésével egyidejűleg azonban a megszállt területeken megnőtt a partizáncsoportok aktivitása. Tekintettel arra, hogy az egyes partizáncsapatok tüzéséggel is rendelkeztek, a vkf a megszálló csoport megerősítését határozta el. Egy tüzérezred-parancsnokságot, három tüzérosztály-parancsnokságot és nyolc üteget szándékoztak kiküldeni.

A tüzéséggel együtt a németek újabb kívánságára még két gyalogdandár, a 114. és 117. dandár kiszállítását tervezték 1941–42 telén.⁴⁶ A fent nevezett dandárok legénységi állományának 30 százalékát román nemzetiségű átképzettek alkották volna.

Az 1942. január 20-i budapesti, Keitel vezértábornaggyal, a Weermacht főparancsnokságának főnökével folytatott tárgyalások „eredményei” hatálytalannították mind a 111. dandár kiszállításának folytatását, mind pedig a további két megszálló dandár rendelkezésre bocsátását. E tárgyalásokon realizálódott Hitlernek az a követelése, hogy Magyarország az eddigieknél is fokozottabb mértékben vegyen részt az 1942 tavaszára tervezett német hadműveletekben: kilenc gyalogdandárban (1942 februárjától könnyű hadosztályok), egy páncélosadosztályban és egy repülőkötelékben állapodtak meg. Ezek a magasabbegységek jelentették a magyar történelem tragikus sorsú 2. magyar hadseregét. A Keitel-tárgyalásokon érintették a magyarországi német ajkúak német alakulatokban való katonai alkalmazását is. A korábbi illegális toborzások után, az 1942 januárjában kötött megállapodás értelmében, a magyarországi német népcsoportba tartozó 18–30 év közötti személyek önként jelentkezhetnek a németországi Waffen-SS alakulataiba: 20 000 főnyi „népi német” önkéntes toborzását hagyták jóvá.⁴⁷ A következő év májusától pedig a korábbi feltételek mellett, újabb 20 000 önkéntes besorozását tették lehetővé.

A gyengébb harcértékű nemzetiségi emberanyag országon kívüli szolgálatának lehetőségéről továbbra sem mondott le a magyar legfelsőbb katonai vezetés. A ki nem szállított – 114. és 117. – megszálló dandárokhoz behívott román legénység átképzését nem állították le. A 111. dandárnál 1941. december 1-től, a másik kettőnél 1942. január 1-től kezdődött meg, az összesen kb. 5000 fős román nemzetiségű állomány átképzése.⁴⁸ Ezenkívül a HM 1942. január 17-i rendeletében újabb, kb. 6000 főnyi román ajkú állomány kiképzését határozta el. Velük szándékozták felváltani az Ukrajnában levő megszálló dandárok állományában szolgáló kizárólag magyar nemzetiségű nem-ténylegesek 30 százalékát. A felváltás alapelve az volt, hogy a 30 százaléknyi román legénység olyan módon kerüljön beosztásra, hogy a megszálló alegységeken belül az állomány legalább 50 százaléka magyar maradjon, vagyis, az egyéb nemzetiségűek, szlovákok, szerbek, horvátok és ruszinok létszáma összesen legfeljebb 20 százaléknyi lehet. Külön kitétel volt az, hogy a dandárparancsnokságokhoz és védett alakulatokhoz – nevezetesen csak a híradóalegységekhez – nemzetiségiek nem kerülhettek.⁴⁹

Az érintett felváltó anyaalakulatok a hadműveleti területre, február 1-től számított négyhetes átképzés után, tehát március 1-től kezdődően szállítottak volna ki. A román nemzetiségű légénységgel elsősorban a magyar nemzetiségű családfenntartókat, mezőgazdákat és más méltánylandó helyzetben levő – de csakis magyar ajkú – nem ténylegeseket akarták felváltani.

A felváltások azonban csak egy későbbi időpontban történtek meg. Az 1942 februárjától szerveződő 2. magyar hadsereg személyi állományának összehívásánál ugyanis számoltak ezzel az átképzett nemzetiségi állománnyal. A mozgósítási utasításban elrendelték, hogy a nemzetiségek – a németek kivételével – az ország összlakosságában képviselt számarányuknak megfelelően, 20 százalékos arányban legyenek képviselve a 2. magyar hadseregben. Mivel a megszálló dandárok állományába tervezett kb. 11 000 román nemzetiségű légénység adott volt, nagy részüket, vagy az átképzésük végrehajtása után, vagy január végétől nyomban a tavasszal kivonuló seregtestbe osztották be. Ezzel is magyarázható a románok jóval nagyobb aránya a 2. magyar hadsereg nemzetiségi személyi állományán belül.

A 20 százalékos nemzetiségi részvétel jóváhagyását meglehetősen heves viták előzték meg a honvédség legfelsőbb vezetésében. Az egyik álláspont az volt, hogy ne csak a magyarok szenvedjenek veszteségeket, hanem a nemzetiségiek is, tehát indokolt a 20 százalékos részvételük. Ezzel szemben, a másik álláspont csak tehertételnek tartotta a seregtesten belüli nemzetiségi állományt, amennyiben a nemzetiségek csak futólagos átképzésben vettek részt és a nyelvet sem értik mi több, nem érzik át a háborúban való részvétel szükségét s magatartásuk magával ránthatja a harcra készebb, bátrabb magyar erőket is. Végül is nem változtattak, a 20 százalékos részvételt elrendelték. Ez a százalékos arány kb. 35–40 000 fős nemzetiségi létszámot jelentett.

*

A nemzetiségek fegyveres igénybevétele a Magyarországgal szomszédos államok hadseregeinek mozgósított seregtestjeinél is jellemző volt. 1942-ben – ellentétben az előző évekkel – Romániában a dél-erdélyi, fiatalabb korosztályokhoz tartozó (32 év alatti) magyar nemzetiségű hadköteleseket nem a katonai parancsnokságok felügyelete alatt dolgozó, polgári munkát végző „munkásalakulatokhoz” hívták be, hanem egyrészt mint sorkatonákat, másrészt mint katonai jellegű munkát végző különítményekbe beosztottakat, a keleti hadszíntérre küldték. Mint sorkatonák, általában a gyalogezredekhez kerültek. Tüzérezredekben, műszaki alakulatoknál, valamint gépesített alegységeknél csak elvétve szolgált magyar nemzetiségű. A hadszíntéren katonai munkát végző, munkáskülönítmények tagjai azonos elbírálás alá estek a harci állomány légénységével. Fegyver helyett azonban szerszámot kaptak.⁵⁰

*

Gondos előkészületek után került sor a nemzetiségi légénység beosztására a kivonuló seregtest alakulataihoz. Azoknál a mozgósított alakulatoknál, ahol nem állt rendelkezésre megfelelő számú nemzetiségi átképzett, számukat más, főleg a VIII. és a IX. hadtest tekintélyes román és ruszin ajkú állományából egészítették ki. A szerb és a szlovák légénység csak kis létszámban képviseltette magát a seregtestben.

A mozgósított hadtestek és a könnyű hadosztályok parancsnokai külön rendeletekben szabályozták a nemzetiségi állomány, alakulatokon belüli elosztását. *Gecsányi Ágoston* vezérkari alezredes,⁵¹ a IV. hadtest vezérkari főnöke az alábbiak szerint rendelkezett: „A nemzetiségek beosztását egyéni elbírálás alapján, rátermettségük, kiképzési fokuk, szakképzettségük, valamint nyelvtudásuk és megbízhatóságuk figyelembevételével hajtjuk végre. Oly beosztásokat kell tehát nekik adni, amelyek betöltésére alkalmasak, ahol nyelvtudásuk hiánya nehézséget nem okoz, és ahol a kellő állandó felügyelet is biztosítva van.”⁵²

Nemzetiségi katonák továbbra sem kerülhettek védett alakulatokba. A személyi állomány 20 százalékának kiszámításakor figyelembe kellett venni az alakulatokon belüli ún. védett helyeket is (hírvivő, irányzó stb.), ahová szintén nem osztottak be nemzetiségiket. Például egy gyalogzászlóalj összlétszáma 1000 főből állt, ebből 200 fő volt védett helyen. Tehát a maradék 800 fő 20 százalékánál, 160 főnél nem lehetett több nemzetiségi katona egy zászlóaljban.⁵³

A gyalogezredeknel velük töltötték be például a kocsisok, málhásállat- és taligavezetők, szakácsok, mesteremberek, sebesültvivők, lőszervivők, árkászok és puskácsatárok 30–50 százalékát. Az alkalmasabbakat egyes nehézfegyverkezelői helyekre is beosztották. Így a gyalogezredek valamennyi alegységénél és törzsénél a nem nemzetiségiek – a távbeszélőszakaszok kivételével – mindenhol megtalálhatók voltak. A fentiekkel megegyező beosztásokban, bár kisebb létszámmal, bekerültek még a kivonuló seregest tüzér- és utászalakulataiba is. A vonalalegységeknél és az intézeteknél viszont meglehetősen nagy számú nemzetiségi legénység szolgált.⁵⁴

Eredetileg a megszálló dandárokhoz behívott román nemzetiségűek zömének átképzése – mint már említésre került – számos esetben eleve a 2. magyar hadsereg mozgósított alakulatainak feladatává vált. Nem vitték ki ugyan valamennyi átképzettet a seregest tavaszi kiszállításakor a hadszíntérre, várható volt azonban, hogy a harcoló alakulatok veszteségeit az itthon maradottakból fogják pótolni.⁵⁵

Ukrajnába a 2. magyar hadsereg csapatainak kiszállítása három lépcsőben történt. A vasúti szállítás 1942. április 11-től július 27-ig tartott. A kirakóhelyektől a seregest kisebb része, harcok árán ért el, nagyobb része pedig gyorsított gyalogmenetben jutott el július és augusztus hónap folyamán a Donig.⁵⁶

A keleti hadszíntéren a megszálló feladatot ellátó öt magyar könnyű hadosztály⁵⁷ személyi állományának felváltására 1942. április 4-én újabb rendelkezés született: az alakulatok „nem-tényleges” állományát a továbbiakban 50 százalékban póttartalékos magyar, 30 százalékban román és 20 százalékban egyéb nemzetiségű katonákból kívánták összeállítani. Ezúttal a gyakorlatban is valósá lett ez az intézkedés. Mivel a korábbiakban behívott nemzetiségi átképzendők a kivonuló 2. magyar hadsereghez kerültek, így a felváltásra igényelt megfelelő nemzetiségi százalék nem állt rendelkezésre.

Ennél fogva a május és június havi erdélyi átképzés keretében újabb 5000 főnyi románt képeztek át a megszálló erők szükségleteire. Átképzésük nyolc hétig tartott, mint általában a magyar átképzendőknél is. Júliusban szállították ki őket a megszálló könnyű hadosztályokhoz. A nem román nemzetiségiekből előírt 20 százaléknyi, főleg VIII. hadtestbeli ruszin átképzetteket bevo-

nulásuk után azonnal kiküldték a 2. magyar hadsereg első szállítási lépcsőivel. Velük váltották fel a másodéves karpaszományosokat, valamint a különös méltánylást érdemlő magyar legénységet. Erre a célra 31–42 év közöttieket is igénybe vettek.

1942-ben a magyar legfelsőbb katonai vezetés radikális változtatásokat hozott a nemzetiségek honvédelmi alkalmazásának gyakorlatában. Az észak-erdélyi románok, de különösen a délvidéki szerbek és horvátok fegyveres alkalmazását ezentúl gondos elővigyázatossággal kezelték. E nemzetiségek esetében a megbízhatóság kérdését már nem egyéenként bírálták el, hanem nagy részüket cleve megbízhatatlanokká nyilvánították és munkasalakulatokban kellett letölteniük katonai szolgálati idejüket.

A volt jugoszláv területről behívott szerb nemzetiségű legénység magatartásáról egyértelműen negatív jelentéseket küldtek a kiképzésüket, átképzésüket végző hadtestek: „E nemzetiségi réteg kivétel nélkül a legmesszebbmenően át van hatva a jugoszláv sovinizmus és bolsevizmus eszméitől. Fegyvereit az első kínálkozó alkalommal nem az ellenség, hanem ellenünk fogja használni és készen áll arra, hogy minden magyar érdeket szabotáljon” – olvasható a szegedi V. hadtestparancsnokság 1942. március 23-i táviratában.⁵⁹ Hogy a nemzetiségek gyakran nyíltan, ellenségesen és bizalmatlanul viselkedtek a magyar polgári és katonai szervekkel, az nagymértékben a birtokba vett területeken bevezetett átmeneti katonai közigazgatás káros intézkedéseinek és cselekedeteinek volt „köszönhető”. A szablyai „felkelés” véres megtorlása, majd 1942 januárjában tömeges mérete és kegyetlensége miatt hírhedtté vált újvidéki razzia rémtettei szöges ellentétben álltak a fenn hirdetett nemzetiségekkel való megértő és türelmes bánásmód elvének megvalósításával.

A magyar legfelsőbb katonai vezetés az észak-erdélyi tekintélyes számú román nemzetiség katonai alkalmazását kezdettől fogva nagy tehetetlenség tartotta. A magyar katonai szolgálatot teljesítő román nemzetiségűek dezertálása, átszökése román területre 1942-ben már tömeges méreteket öltött. Ezenkívül meglehetősen passzivitást tanúsítottak kiképzésük során. Ezt tapasztalva alkalmazásukat illetően olyan álláspont született, hogy zömmel ne fegyveres kiképzésen, hanem katonai felügyeletű munkaszolgálaton vegyenek részt. Ezen álláspont kialakulásában feltehetően szerepet játszott az a külső tényező, hogy a keleti hadszíntérré ki nem szállított dél-erdélyi magyar nemzetiségű katonakötelesek viszont a román hadsereg által létesített munkatáborokban sínylődtek.

A magyar királyi honvédség 1942 októberében életbe lépett 1942/43-as esztendői szervezési rendeletében már fellelhetők voltak az egyes nemzetiségek fegyveres katonai alkalmazását érintő változások. Elfogadták a Honvéd Vezérkar főnökének, Szombathelyi Ferenc vezérezredesnek azt a javaslatát, hogy a nemzetiségiket ismét nem a területi kiegészítés elve alapján, hanem az egész ország területére egyenletesen elosztva vegyék igénybe. Azt remélték, hogy idegen környezetben a nemzetiségi legénység majd „kezesebb” lesz. Csak a hazai németység, valamint a trianoni országhatáron belül huzamosabb ideje élő egyéb nemzetiségek fegyveres szolgálatra való behívása történt a területi kiegészítés elve alapján.

A megbízható nemzetiségi újoncok és átképzendők közül ezek után a ruszinokat az I., III., V. és VI., a szlovákokat a IV. és IX., a románokat a

II. és VII., a szerbeket és a horvátokat pedig a VIII. hadtest nem védett alakulatainak kellett kiképeznie. A román, szerb és horvát nemzetiségűek közül fegyveres katonai szolgálatra azonban csak azok jöhettek számításba, akik:

- a magyar nyelvet szóban és írásban elsajátították;
- levontekiképzés során „magyarbarátoknak” és megbízhatóknak bizonyultak;

- ‘továbbá az egyes, szűkebb területen lakó „beigazoltan államhű” újoncok (például a máramarosi románok, bunyevácok, vendek).

A szerbek és horvátok részére megadott kereten belül elsősorban a horvátokat hívták be.

A megbízhatónak nyilvánított nemzetiségi újoncok arányszáma a nem védett alakulatok újoncainak 20 százalékánál magasabb nem lehetett. A szerbek és a románok azonban ebben az esetben is kivételt képeztek. A Honvéd Vezérkar főnökének javaslatára ugyanis, ezen nemzetiségeket békében a nem védett alakulatok 5 százalékáig, háborúban 10 százalékáig vették csak igénybe, fegyveres szolgálatra.⁶⁰

Az egyes honvédalakulatok osztályozásánál a „tisztá védett” és „részben védett” fogalmak megszűntek. A védett alakulatok számát azonban megnövelték. Az alábbi alakulatokhoz csak megbízható magyar és német legénységet osztottak be:

- a határ vadászterők határszolgálatos részeihez; – az erődalakulatokhoz; – repülő- és ejtőernyősalakulatokhoz; – hírcsapatokhoz; – páncélos- és gépkocsizó-lövész magasabbegységek összes alegységeihez, valamint az összes egyéb páncélosalakulatokhoz és – a huszárezredék, az önálló huszárosztályok, valamint az önálló huszárszázadokhoz.⁶¹

A megbízhatatlan román, szerb és horvát nemzetiségűeket munkaszolgáltra vették igénybe. Egy részüket zászlóaljszintű csapatkötelékeknel szervezett egységű ún. műszaki osztagokban, más részüket mozgósítható nemzetiségi műszaki zászlóaljban szándékoztak alkalmazni, rendes tényleges katonai szolgálatuk időtartama alatt.

A magyar honvédség keretén belül már 1941-ben szerveződtek nemzetiségi munkásszázadok. Lényegében a közérdekű munkaszolgálatos zászlóaljak szervezetébe tartoztak. Legénységi állományuk 250, keretük 40 fős volt. Számuk kezdetben nem volt nagy, mivel a nemzetiségi területen felállított, sorozóbizottságokat is utasították, hogy a „osztályozásnál alkalmazzanak enyhébb mértékét, hogy ezáltal minél több alkalmas felavatását biztosítsák.”⁶²

Azzal a nemzetiségi, – főleg román – legénységgel töltötték fel ezeket, akiket „arcvonalsszolgáltra” végképpen nem tartottak alkalmasnak. Részben nagybirtokokon, részben ipari nagyüzemekben dolgoztatták őket. A munkásszázadokba beosztottak foglalkoztatási ideje eleinte nem haladhatta meg a napi tíz órát, 1943-tól pedig minden tekintetben a munkáltatónál dolgozó polgári munkások munkaidejéhez igazodott.⁶³

Egy-egy nemzetiségi munkásszázad csak azonos nemzetiségűekből állhatott, sőt igyekeztek a legénységet ugyanazon községből, vagy városból feltölteni. A román munkásszázadok egy fajtáját „magyar–román munkásszázad” elnevezéssel illették, ezekbe azokat tömörítették, akiket elrománosodott magyaroknak tartottak. Átnevelésükre, visszamagyarosításukra külön gondot fordítottak.⁶⁴

A dél-erdélyi magyar nemzetiségű katonakötelesek zöme hasonló elbánásban részesült a román hadseregben. Munkásszázadok kötelekeiben nagyobb közmunkáknál, bányákban és a mezőgazdaságban dolgoztatták őket.

Az 1942 második felében felállított műszaki osztagokat védett és nem védett alakulatoknál egyaránt megszervezték. Amelyik alakulat megszállóként, vagy a 2. magyar hadsereg váltóalakulataként a hadművelési területre került, műszaki osztagait is vitte magával. Az osztagok legénységi állományát 40 főben határozták meg. Egy ilyen osztaghoz 22 román, szerb vagy horvát újoncot hívtak be, a fennmaradó 18 helyet az 1941. október 13-án bevonult, kevésbé megbízható hasonló nemzetiségű sorlegénységgel töltötték fel. Ez utóbbiakat 1942 októberében helyezték át a műszaki osztagokhoz.

1942-ben a VIII. hadtest állította fel a legtöbb műszaki osztagot, 43-at. Az I., V. és IX. hadtest egyenként 32-t, a II. hadtest és a 3. honvédkerület 22-22-t, a VI. hadtest 20-at, a 7. honvédkerület 19-et, a 4. pedig 18-at szervezett.⁶⁵

A nemzetiségi műszaki zászlóaljkat a közérdekű munkaszolgálatos zászlóaljak, mint felállító békalakulatok voltak hivatottak megszervezni. Összesen tíz zászlóalj felállítását készítették volna elő.⁶⁶

A műszaki osztagok felállítása 1942. november folyamán megtörtént, azonban a műszaki zászlóaljakat munkaalkalom és munkaeszközök hiányában nem tudták megszervezni.

Mivel a keleti hadszíntéren tartózkodó megszálló alakulatoknak és a 2. magyar hadseregnek állandóan szüksége volt kiképzett nemzetiségiekre, a műszaki zászlóaljak tervezett alkalmazásától a magyar legfelsőbb katonai vezetés még november közepén eltekintett.

A Honvédelmi Minisztériumban tartott november 17-i értekezlet határozatai alapján, az I., VII. és VIII. közérdekű munkaszolgálatos zászlóaljaknál a keresztény munkaszolgálatosok kiképzését 1942. december 31-ével beszüntették és a háború tartamára felfüggesztették. Helyettük a fenti alakulatokhoz elrendelték egyenként legfeljebb 1000 főnyi 1921-es évfolyambeli és ennél idősebb mindaddig mozgósítatlan tényleges szolgálatra kötelezett és megbízhatatlannak ítélt román, szerb és horvát újonc behívását. Tényleges szolgálati idejüket 1943. március 1. és június 19. között kellett letölteniük. Ez idő alatt puskás, részben golyószórós-kiképzésben részesültek. Az így kiképzetteket a hadművelési területre való kiérkezésük után még négyhetes továbbképzésben kívánták részesíteni.⁶⁷ A 2. magyar hadsereg tragikus megsemmisülése, majd maradvékainak hazaszállítása miatt azonban csak a megszállók igényeit elégítették ki velük.

1942 őszére a 2. magyar hadsereget mind személyi, mind anyagi tekintetben számottevő veszteségek érték, 30 000 főnyi vesztesége volt a júliustól szeptemberig tartó doni hídfőcsatákban. A harcosállomány első nagyobb arányú kiegészítésére a 2. magyar hadsereg, ideiglenesen távollevő Jányt helyettesítő parancsnokának⁶⁸ Csatai Lajos altábornagynak szeptember 15-i intézkedése nyomán került sor. A rendelkezés szerint a három hadtest a közvetlen alakulataiból és vonatrészeiből 500-500 főt, a főszállásmester pedig a neki alárendelt alakulataiból 300-300 főt köteles volt egyenlő arányban a harcoló alegységekhez pótlásként előreküldeni.⁷⁰

Mivel a nemzetiségi legénység zömét a vonatalakulatokhoz és az intézetekhez osztották be, s nem az első vonalban harcoltak, az első, seregtesten

belüli pótlások jórészt a soraikból kerültek ki. A magyar légénység arányszáma a nemzetiségekkel szemben fokozatosan csökkent. 1942 decemberében, a doni hadszíntéren tartózkodó *Hennyey Gusztáv* altábornagynak,⁷¹ a honvédség gyalogsági felügyelőjének jelentéséből kiderül, hogy „... az arcvonalban van olyan század, amely már 100%-ig ruszin légénységből áll. Ennek oka, hogy a magyar légénység elvérzett és pótlásként főleg nemzetiségből kapott.”⁷²

A 2. magyar hadsereg kiküldésekor a magyar legfelsőbb katonai vezetés három hónapot helyezett kilátásba a csapatok személyi állományának felváltására. Ezt az „ígéretet” azonban még a magasabb parancsnokok esetében sem tartották be: általában november elején kerültek ki az új hadtest, illetve a könnyűhadosztály-parancsnokok. A légénység felváltására október 11-én született meg a végleges döntés. Egyelőre mintegy 36 000 embert mozgósítottak, akiket november hónapban kezdtek kiszállítani az arcvonal mögötti kiképzőtáborokba. Három ezredparancsnokságot (közvetlencével együtt) és tizenkét gyalogzászlóaljat szándékoztak velük felváltani. Az új alegységek személyi állományának összeállításánál továbbra is figyelembe vették az előírt 20 százalékos nemzetiségi arányt. A 2. magyar hadsereghez kiszállítandó felváltó alakulatokon kívül több zsidó és keresztény munkásszázad mellett, tizenhat nemzetiségi (megbízhatatlan) munkásszázad is kikerült a hadműveleti területre.⁷³

A rövid kiképzés után 1943 januárjáig akarták a váltást végrehajtani, amelyre azonban a szovjet csapatok támadása miatt csak részben került sor.

A keleti hadszíntér megszálló, illetve harci feladatot ellátó magyar alakulatainál meglehetősen különféle értékelések, benyomások születtek, az ott fegyveres szolgálatot teljesítő nemzetiségi állományról. Azokban az alegységekben, ahol megfelelően bántak a nemzetiségekkel, ott a nyelvi nehézségek hamarosan megszűntek és a magyar légénységgel bizonyos lelki kapcsolat alakult ki. Ezt a megfelelő bánásmódot *Bakay Szilárd* vezérőrnagy,⁷⁴ a magyar keleti megszálló csoport parancsnoka a következőképpen részletezte 1942. július 26-i irányelveiben: „A bánásmód velük szemben legyen ugyanolyan, mint a magyar légénységgel szemben, legyen elsősorban igazságos. Ha azonban ilyen bánásmód mellett ellenkezést vagy nemtörődömséget tanúsítanak, azt a legerélyesebb eszközökkel le kell törni. A tiszték, tiszthelyettesek és tisztsek tanuljanak meg néhány szót románul, illetve ruszinul... Saját nyelvükön érdeklődjünk gondjaik, bajaik felől...”⁷⁵

A nemzetiségek nyelvét beszélő tiszti -, illetve tisztési vezető - keret általában hiányzott a magyar alakulatoknál. Ez erősen befolyásolta magatartásukat. Kétségtelen azonban, hogy egyes parancsnokok személye, szerepe ezen a téren néha eredményes volt. *Olgyay Károly* vezérőrnagy,⁷⁶ Bakay elődje így vélekedett a 102. magyar megszálló könnyű hadosztályba beosztott román légénység megtartásáról: „A kiadott parancsokat vonakodás nélkül teljesítik. A rájuk bízott munkát lelkiismeretesen végzik. Fegyverzetükhöz és felszerelésükhöz ragaszkodnak és azokat könnyelműen el nem hagyják. Általában jóindulatúak és a jó bánásmódért igen hálásak.”⁷⁷

A többségnek - főképpen a 2. magyar hadsereg parancsnoki karának - azonban más volt a véleménye róluk. Nem tartották célszerűnek a harcoló alakulatokba való beosztásukat. Bizalmi szolgálatra, figyelésre, járőrözésre, vállalkozásokra nem tudták őket igénybe venni. Amennyiben kénytelenek

voltak ezt megtenni, csak szoros felügyelet mellett tehetők, ugyanis a nemzetiségiek – főleg a ruszinok – az első adandó alkalomkor átszöktek a szovjet oldalra. Veszélyes ütközetek után is az eltűntek többsége a soraikból került ki. Harcértéküket – kiképzetlenségük és hiányos nyelvtudásuk miatt – minimálisnak minősítették. Alkalmazásukra gyakran születtek olyan javaslatok, mint amelyet *Miskey Zoltán* alezredes, a 14. gyalogezred parancsnoka is tett: „A nemzetiségieket tehát – miként a zsidókat – megfelelően szigorú felügyelet mellett fegyver nélkül, külön munkásszázadokban kellene szervezni és a küzdők tehermentesítésére, műszaki munkák elvégzésére alkalmazni.”⁷⁸

1943 januárjában a 2. magyar hadsereg megsemmisült a Donnál, töredékei február elejétől előbb Belgorod környékén majd a Dnyepertől nyugatra gyülekeztek. A németekkel való egyezkedések után a 2. magyar hadseregparancsnokságnak, megmaradt alakulataik összevonásával teljesen feltöltött, két gyaloghadosztályból álló és megszálló feladatra alkalmas hadtestet kellett felállítani. Az új hadtest személyi állományának összeállításánál az volt az irányelv, hogy a legmagasabb korhatár 35 év, a harcolóknál 30 év legyen. A különösen kitűnt és hosszú hadiszolgálatot rendelkező tiszteteket és legénységet nem osztották be a hadtestbe, viszont igyekeztek a jobb emberanyagot kiválogatni a csapatokból. Valamennyi nemzetiségiből és főleg a hadbírói eljárás alatt álló egyénekből – még ha azok az idősebb korosztályhoz tartoztak is – munkásalakulatokat szerveztek.⁷⁹

A nemzetiségi munkásszázadokat a seregtestnél azzal a céllal hozták létre, hogy közvetlenül rendelkezésre álljanak a harcok részek kiszolgálására. A nemzetiségi legénység alkalmazását illetően tehát megvalósult az az elképzelés, amelyet a 2. magyar hadsereg egyes parancsnokai már korábban ajánlottak. Ezeknek a nemzetiségi munkásszázadoknak útkarbantartás, földmunkák, erdőkitermelés, anyagelőkészítés, körletek rendbentartása és egyéb segédszolgálat volt a feladatuk: gyalogezredként kettőt-kettőt, tüzérosztályonként egyet-egyet szerveztek. Ennek megfelelően a két-két gyaloghadosztálynál nyolc-nyolc, hadtestközvetlen tüzérosztálynál egy, a hadtestközvetlen légvédelmi tüzérosztálynál pedig szintén egy alakult meg.⁸⁰

A honvédelmi miniszter, *Nagy Vilmos* (nyugállományban levő vezérezredes) 1943. március 23-án arról tájékoztatta a Minisztertanácsot, hogy a 2. magyar hadsereg maradványai rövidesen hazatérnek, de ennek ára, hogy két megszálló hadosztálynyi erő kint marad, és ezeket áprilisban még további két megszálló hadosztállyal egészítik ki.

A 2. magyar hadsereg hazaszállítása – néhány parancsnokság, csapat és vonatalakulat kivételével – végül is április 24-től vette kezdetét. Helyette a hátszögből a 18. és 25. könnyű hadosztály került ki a szovjet területre. Ott, ezek a magasabbegységek a VII. magyar hadtest parancsnokának alárendeltségébe léptek és megszálló feladatot láttak el. A 2. magyar hadsereg nemzetiségi személyi állományából megalakított munkásszázadok továbbra is a megszállt területen maradtak.⁸¹

1943-ra jelentős mértékben megnövekedett a megszálló magasabbegységek száma. Német kérésre újabb két könnyű hadosztály, az 1. és a 201. került ki a keleti arcvonal mögöttes területeire. Számuk, az április végén kiérkezett kettővel együtt kilencre emelkedett.

Az 1943-as év első felében a német parancsnokságok gyakran ezeket vették be az áttört arcvonal megerősítésére és a megélénkült partizáncsoportok ellen. A súlyos harcok során komoly veszteségeket szenvedtek. Különösen a 108. könnyű hadosztályt viselték meg ezek a bevetések. A nyár folyamán az egész honvédségnél a könnyű hadosztályokat háromezredes gyaloghadosztályokká kezdték átszervezni. A Szovjetunióban lévő megszálló könnyűhadosztályokból a fokozatosan végrehajtott hadrendezés során ún. tartalék hadosztályokat alakítottak ki.

1943 márciusától megkezdődött a megszálló csapatokban szolgálatot teljesítő légénység folyamatos felváltása is. Az volt az alapelv, hogy aki a hadművelési területen tizenkét hónapot eltöltött, azt fel kell váltani. A kétgyermekes családapákat tíz, a háromgyermekeseket nyolc hónap után, a négy és többgyermekeseket pedig azonnal felváltották. A családi körülmények alapján kedvezményesen megjelölt váltási időtartamok azonban csak a magyar nemzetiségű és a „magyar érzelműkről ismert nemzetiségi” honvédegyénekre vonatkoztak.

A személyi állomány 1942-ben kialakított nemzetiségi arányainak megtartására gondosan ügyeltek. Ha előfordult, hogy egyik-másik megszálló alakulatnál a magyar veszteségek pótlása nemzetiségiekkel történt, azt nyomban korrigálni igyekeztek. A felváltásoknál minden felváltandót az állománytesten belül „azonos értékű” egyénnel váltották fel. Tehát magyart csak magyarral, nemzetiséget csak saját, vagy szükség esetén más nemzetiséggel lehetett helyettesíteni. A nemzetiségi légénység felváltására a hátországi felállító alakulatok gyakran igénybe vették műszaki osztagaik állományát is. A hadművelési területen általában nem küldtek váltásra harmincöt évnél idősebb nem tényleges hadköteleseket. A nemzetiségi katonáknál azonban amennyiben a kiképzett nemzetiségi állományt a hadtesten belül harmincöt évnél fiatalabbakból nem tudták biztosítani, úgy negyvenkét éves korig is igénybe vehették azokat.⁸²

A nemzetiségek harctéri alkalmazásának korlátozott voltából következően veszteségeik nem voltak nagyok. Egy 1944-ben készült összesítő lajstromban, amely feltüntette a magyar honvédségnek a Szovjetunió elleni háborúban való bekapcsolódásától 1943. szeptember 30-ig elszennvedett embervesztései a táblázatban olvashatók⁸³ (ld. köv. oldal).

A magyar honvédség 1943 tavaszáig elszennvedett véres veszteségei miatt a magyar legfelsőbb katonai vezetés megfontolás tárgyává tette azt, hogy nagyobb mértékben képeztesék-e ki fegyveres szolgálatra az ország területén élő nemzetiségieket. A HM I. a. osztály a Honvédelmi Minisztériumban tartott, 1943. március 17-i értekezleten a következő javaslatokat terjesztette elő a vezérkar főnökeinek:

a) Az 1943/44-es szervezési évtől kezdve a nemzetiségi sorlegénység (románok, szerbek, horvátok is) teljesítsen fegyveres szolgálatot.

b) A védett alakulatok kerüljenek felülbírálásra. Ismét legyenek részben védett, illetve teljesen védett alakulatok.

c) A nemzetiségi arányszámot ezek után a nem védett alakulatoknál 25–30%-ra, csak részben védett alakulatoknál 10%-ra emeljék.

Nemzetiségi hovatartozás	Elcsúszott és meghalt	Sebesült és sérült	Elbűnt	Hadifogságba esett	Összesen	Megjegyzés
magyar	17 168 (93,9%)	36 602 (92%)	75 650 (94,2%)	2623 (96,3%)	132 043 (93,6%)	
német	144 (0,8%)	445 (1,1%)	432 (0,5%)	24 (0,9%)	1045 (0,7%)	
horvát	15 (0,1%)	57 (0,1%)	88 (0,1%)	2 (0,1%)	162 (0,1%)	
szlovák	98 (0,5%)	287 (0,7%)	500 (0,6%)	16 (0,6%)	901 (0,6%)	
szerb	36 (0,2%)	145 (0,4%)	153 (0,2%)	3 (0,1%)	337 (0,2%)	
román	617 (3,4%)	1058 (4,2%)	2166 (2,7%)	25 (0,9%)	4466 (3,2%)	
egyéb	213 (1,2%)	594 (1,5%)	1276 (1,6%)	31 (1,1%)	2144 (1,5%)	főleg ruszin nemzetiségű
összesen	18 291	39 788	80 265	2724	141 068	

d) A zászlóaljerejű csapatkötelékek műszaki osztagai zsidókkal kerüljenek feltöltésre.

A Honvéd Vezérkar főnöke, Szombathelyi Ferenc vezérezredes azonban ezen javaslatokat – a részben, illetve a teljesen védett alakulatok újbóli különsoportosításának kivételével – nem fogadta el.⁸⁴ Többnyire minden, ami a nemzetiségek fegyveres alkalmazását érintette, maradt az előző évi szervezés szerint.

A honvédség 1943/44-es szervezési rendeletének új vonása volt azonban, hogy konkrétan szerepelt benne a fegyveres katonai szolgálatot teljesítő nemzetiség. Valamennyi szlovák, ruszin, horvát és vend hadkötelest kötelezték erre, a román, szerb és bunyevác nemzetiségből azonban csak a „megbízhatókat” hívták be. A románoknak és a szerbeknek továbbra is a zászlóaljerejű köteléknél felállított műszaki osztagokban, valamint nemzetiségi munkásszázadokban kellett a katonai szolgálatukat teljesíteni. A műszaki osztagokba 1943-ban is csak egyféle nemzetiségű sorlegénységet (karpaszományost és nem karpaszományost egyaránt) lehetett beosztani.

Ezen osztagok karpaszományosait azonban az erős testi igénybevétel alól rendszerint mentesítették és munkavezetőknek képezték ki. Ezenkívül az a parancsnok, akinek kötelékében műszaki osztag került felállításra, kiemelhetett és saját fegyveres alegységeihez áthelyezhetett belőlük „szorgalmukkal és kötelességtudásukkal kitűnt” nemzetiségieket. A műszaki osztagba beosztott katonai alapkiképzésben is részesültek. Az első kiképzési év végétől beosztották őket mozgósított munkásalakulatokba is.

Újdonság volt a rendeletben az is, hogy ismét különválasztották a teljesen védett és a részben védett alakulatokat. Teljesen védett alakulatok lettek a határvadász-, erőd-, ejtőernyős-, repülő- és páncélosalakulatok, részben védettek pedig a híradó-, a gépkocsizó lövész és csapatlovassági alakulatok. Az utóbbiakban engedélyezték a fegyveres szolgálatra behívható nemzetiségi újoncok 10 százalékánál nem magasabb számarányát.⁸⁵

A nemzetiségi hadkötelesek béke-, majd háborús körülmények közt való katonai alkalmazásának elvei, módszerei a honvédségben, majdnem kizárólagosan a Honvéd Vezérkar főnökének instrukciói alapján valósultak meg a gyakorlatban. Természetesen megfogalmazódtak a legfelsőbb katonai vezetésben egyéb, a nemzetiségi kérdés katonai és politikai vetületeit érintő javaslatok, nézetek is, azonban csak a Honvéd Vezérkar főnöke által elfogadottakból születtek rendelkezések. A tárgyalt időszak honvédvezérkar főnökei *Werth Henrik* gyalogsági tábornok, majd *Szombathelyi Ferenc* vezérezredes, rendelkezéseik hozatalánál mindvégig szem előtt tartották azt, hogy a szomszédos államok hadseregeiben milyen módon kerültek alkalmazásra a magyar nemzetiségű hadkötelesek. A magyar királyi honvédségben kialakított módszerek és a bánásmód ezek után semmivel sem volt rosszabb, mint a német szövetségi rendszerhez tartozó államok bármelyikének hadseregében.

(Készült a Magyarságkutató Csoport megbízásából.)

- V É G E -

J E G Y Z E T E K

1. Hadtörténelmi Levéltár. Vezérkar főnöke, elnöki (a továbbiakban: HL VKF Eln.) 1. 1940/4661.
2. HL Honvédelmi Minisztérium (a továbbiakban: HM). Eln. 1. a. oszt. 1938/59742.
3. HL Eln. 1. 1938/3629.
4. HL HM Eln. 1. a. oszt. 1938/19608.
5. HL VKF Eln. 1. 1938/3629.
6. HL 10. gyalogdandár-parancsnokság anyaga (a továbbiakban: 10. gy. dd.-pság — k. no.-pság 1941/863—Kt.
7. HL HM Eln. 1. a. oszt. 1939/19608.
8. HL VKF. Eln. 1. 1938/3629.
9. VKF 1. (hadművelési) osztály = A honvédség béke és háborús alkalmazásának elvi előkészítése és a hadművelési tervek kidolgozása volt a fő feladata.
10. HL VKF Eln. 1. 1938/3620.
11. Werth Henrik (1881—1952) 1938 X.—1941. IX. között a Honvéd Vezérkar főnöke, 1941. VII.-ig gyalogsági tábornok, utána vezéreztredes.
12. HL HM Eln. 1. a. oszt. 1938/60000.
13. HM I. a (Általános szervezési és karhatalmi) osztály = Hatáskörébe tartoztak a honvédség összes elvi szervezési ügyei, a honvédségre vonatkozó törvényjavaslatok tervezetének szerkesztése, illetve lényege tartalmának megállapítása.
14. HL HM Eln. 1. a. oszt. 1939/15410.
15. HL HM Eln. 1. a. oszt. 1939/39000.
16. HL HM Eln. 10. oszt. 1940/25891.
17. HL HM Eln. 10. oszt. 1940/940.
18. HM katonai főcsoportfőnök = Közvetlenül a miniszternek volt alárendelve. A tárgyat időpontban 1938. XII.—1940. II. között Zách Emil altábornagy töltötte be ezt a tisztelet. Zách Emil (1883—1949).
19. HL HM Eln. 10. oszt. 1939/57725.
20. HL HM Eln. 10. oszt. 1940/1929 HL HM Eln. 10. oszt. 1940/25891.
21. HL VKF Eln. 1. 1940/3623.
22. HL HM Eln. 10. oszt. 1940/46134. HL VKF Eln. 1. 1940/4661.
23. HM I. b. (mozgósítási) osztály = feladatai közé tartozott az általános és személyi mozgósítási előkészületek egységes irányítása, valamint a háborús munkaszolgálat megszervezésében való közreműködés.
24. M. beosztás = mozgósítás elrendelésekor életbe lépő beosztás.
25. Feltételek = tökéletes magyar nyelvtudás; — idegen hadseregben önként nem vállalt hivatás; — katonai előképzettség.
26. HL VKF Eln. 1. 1940/5867.
27. HL HM Eln. 10. oszt. 1940/87926. HL VKF Eln. 1. 1940/3255. HL VKF Eln. 1. 1940/4781.
28. A tárgyat időpontban Bartha Károly (1884—1964) tábornagy töltötte be a honvédelmi miniszteri posztot 1938 XI. és 1942. IX. között állt a minisztérium élén.
29. HL VKF Eln. 1. 1940/4661. HL HM Eln. 8. oszt. 1941/469.
30. HL HM Eln. 10. oszt. 1940/117825.
31. HL 10. gy. dd.-pság 1941/1432-Kt.
32. HM Eln. 10. oszt. 1941/45000. HL HM Eln. 10. oszt. 1941/30323.
33. HM 10. (legénységi) osztály = Hatáskörébe a legénység szolgálati és személyi ügyei tartoztak, a karpaszományosüggekkel együttvéve.
34. HL HM Eln. 10. oszt. 1943/19326.
35. HL VKF Eln. 1. 1941/4568.
36. Ua.
37. HL VKF Eln. 1. 1941/6842.
38. HL VKF Eln. 1. 1941/6941.

39. Va.
39/A. A Nagy Gyula (1887—1945) 1940 III.—1942 V. között a VII. miskolci hadtest parancsnoka.
40. HL HM Eln. 10. oszt. 1941/40322.
41. HL VKF Eln. 1. 1942. sz. n.MK. szám: 18.
42. Szombathelyi Ferenc (1887—1946) 1941 IX.—1944 IV. között volt a Honvéd Vezérkar főnöke.
43. A Wilhelmstrasse és Magyarország. Német diplomáciai iratok Magyarországról. 1933—1944. Összeállította: Ránki György, Pamlényi Ervin, Tilkovszky Lóránt, Juhász Gyula. Kossuth Könyvkiadó. 1968. 530. old. (351).
44. VKF 5. osztály = Hatáskörébe a honvédség kiképzési és sportügyei tartoztak.
45. HL HM Eln. 1. b. oszt. 1943/47612.
46. HL VKF Eln. 1. 1942/4340.
47. HL HM Eln. 1. b. oszt. 1942/8986.
48. HL VKF Eln. 1. 1942/4151.
49. HL HM Eln. 1. b. oszt. 1943/47612. HL Eln. 1. 1942/1151. HL 10. dd.-pság 1942/443-M. HL magyar megszálló csoport parancsnokság, 1942. január 24. 1. a. oszt.
50. HL VKF Eln. 1. 1942 szám nélkül, Magyar királyi konzulátus, Brassó, 1942. szeptember 25.
51. Gecsányi Agoston (1899—) VIII. és 1942 XI. között volt a IV. hadtest vezérkari főnöke, mint vezérkari ezredes.
52. HL 10. k. ho.-pság 1942/758/M.
53. HL 10. k. ho.-pság 1942/534/M.
54. HL 10. k. ho.-pság 1942/758/M; 1942/581/M.
55. HL 10. k. ho.-pság 1942/513/M.
56. A 2. magyar hadsereg kiszállításáról bővebben: Szabó Péter: A 2. magyar hadsereg kiszállítása Ukrajnába és előnyomulása a Donhoz. Hadtörténelmi közlemények 1986.3. 496—524. old.
57. A magyar megszálló csapatok három könnyű hadosztálynak (102., 108., 105.) kelet felé való elvonása miatt, a megszállt területen két egymástól független megszálló csoport alakult. A keleti megszálló csoport kötelékébe a 102., 108. és 105. könnyű hadosztályok tartoztak, a nyugati megszálló csoportba pedig a 121. és 124. könnyű hadosztályok. 1942. febr. 5. és aug. 10. között maradt fenn ez a szervezés.
58. HL HM 1. b. oszt. 1942/2474 HL BM 1. b. oszt. 1942/651. HL HM 1. b. oszt.: 1943/47612: HL 10 k: ho.-pság: 1942/809/M.
59. HL HM Eln. 1. a. 1942/29685.
60. HL VKF 1. szám nélkül; Mk. 18 1942. HL VKF Eln. 1. 1942/4940.
61. HL 12. k. ho.-pság. 1942/3288.
62. HL HM Eln. 10. oszt. 1941/25085.
63. HL HM Eln. 10. oszt. 1943/55681. HL VKF Eln. 1. 1943/5455.
64. HL HM Eln. 10. oszt. 1941/25085. HL HM Eln. 10. oszt. 1941/138173.
65. HL HM Eln. 10. oszt.: 1943/10404
66. HL VKF Eln. 1. 1942/5831. HL 12. k. ho.-pság 1942/3288. HL VKF Eln. 1. 1942/5584:
67. HL VKF Eln. 1. 1942/5831. HL 12. k. ho.-pság. 1942/3288 HL VKF Eln. 1. 1942/5584:
68. HL HM Eln. 10. oszt. 1943/10404.
69. Csataj Lajos (1886—1944) vezérezredes. Mint a IV. hadtest parancsnoka 1941 VIII.—1942. XII. között, 1942. augusztus végétől szeptember végéig a sebesülése miatt szabadságon levő Jány Gusztáv vezérezredest helyettesítette a 2. magyar hadsereg parancsnoki beosztásában.
70. HL 2. magyar hadsereg anyaga (a továbbiakban 2. m. hds.) 8 fasc. 1. sz. melléklet.
71. Hennyei Gusztáv (1888—1977) vezérezredes, a honvédség gyalogsági felügyelője 1942. X. és 1943. X. között.
72. HL VKF Eln. 4. 1943/hdm. csf.
73. HL HM Eln. 6/k. oszt. 1942/1257/Bbk.
74. Bakay Szilárd (1896—1946) altábornagy. 1942. VIII.—1943. VI. között a keleti megszálló csoport parancsnoka.
75. HL magyar megszálló csoport parancsnokság 1. a. 2700/k. meg. cso. 1. a. 1942. VII:26:
76. Olgyay Károly (1887—1956) altábornagy. 1941. X.—1942. XI. között magyar megszálló csoport parancsnoka, majd 1942. VIII.-ig a keleti megszálló csoport parancsnoka.
77. HL VKF Eln. -. 1942/4151.
78. HL 2. m. hds. 24. fasc. 14. gyalogezred harctudósítása.
79. HL 2. m. hds. 23. fasc. Kiss Miklós zászlós: Napló az orosz harctérről, II. kötet. 235. old. HL 2. m. hds 25 fasc. IV. hdt. napló: 639. sz. melléklet.
80. HL 2. m. hds. 25. fasc. IV. hdt. napló: 662. sz. melléklet, 81./HL 2. m. hds. 25 fasci IV. hdt. napló: 703. sz. melléklet.
82. HL HM Eln. 1. b. oszt. 1943/6730/M.
83. HL VKF Eln. 1. 1944/437. 84./HL VKF Eln. 1. 1943/4811.
85. HL VKF Eln. 1. 1943/4838.

GOSZTONYI PÉTER

A Magyar Kommunista Párt útja (1918–1945) II.

Bécsből a moszkvai futár 1937 nyarán Kiss Károlynak parancsot hozott: a kommunisták kötelesek minden illegális kapcsolatot megszakítani egymással! Nincs kommunista párt többé! A párttagok és ifjúkommunisták épüljenek be a legális munkásszervezetekbe, vagyis a szakszervezetbe és a szociáldemokrata pártba. Ott, – így szolt az utasítás – a Komintern új politikai irányvonalának megfelelően, a népfrempolitikát kell propagálniuk. Ha Moszkvának később szüksége lesz rájuk – „megfelelő időben” megtalálja őket! Az utasítás, amely egyenlő volt a KMP megszüntetésével, így folytatódott: „a budapesti pártbizottságot, a párt más területi szerveit, a sajtót és a Bécsben működő apparátust feloszlatták. A párttagokkal közölték, hogy illegális összejöveteleket nem tarthatnak, illegális szervezetet nem alakíthatnak, mert az ilyen tevékenységet Moszkva provokációnak tekinti...”²⁸

Ezzel a KMP anyagi támogatása is megszűnt. A párt a pénzt Bécsen keresztül Moszkvától kapta. Kiss Károly memoárjában bizonyára csak elszólta magát, amikor megírta, hogy az ő kezén ment át a bécsi futártól a pártapparátus kiadásaira küldött havi 2500–3000 pengő. Ebből fedezték a KMP budapesti vezetői, személyi kiadásait is, kik a rendőrség elől bújkálva, illegálisan nem tudták ellátni magukat és családjukat.

Kiss Károly egyébként megírja, milyen döbbenetes hatással volt rájuk a Komintern pártfelosztató határozata. „Sorra találkoztam pártkapcsolataimmal. Közöltem a kapott határozatot. Először egyszerűen nem akarták elhinni, s amikor megmutattam a vegyi anyaggal olvashatóvá tett bécsi levelet, akkor sem értették. Elhalmoztak kérdésekkel, amelyek jó részére én sem tudtam választ adni. Hasonló kérdésekkel vívódtam magam is. Mindnyájan mély megrendüléssel fogadták a határozatot, egyesek sírva fakadtak. Az illegálisan élők, az apparátus emberei közül egyik-másik nem tudta, mitévő legyen. Különösen azt nehezményezték, hogy az országból való távozáshoz még útlevelet sem kapnak a bécsi irodától...” Kiss, 1974-ben – könyve megjelenése idején – már meri kritizálni a Komintern határozatát: „kegyetlenül keménynek tartottam én is az eljárást” (ti., hogy Bécsen keresztül nem kaptak hamis útlevelet távozásra). „Egyes pártmunkásaink – írja –, akik régen álnéven dolgoztak, tudták, lebukásuk esetén mindegy, hogy már nem folytatják az illegális munkát, a ronccsá verés és hosszú börtön vár rájuk...”²⁹

De, hát mérlegelte a Komintern vezetősége a magyar elvtársak további sorsát? Az utasítást kiadta – ezt végre kellett hajtani. Bécsből az ordért dr. Szőnyi Tibor közölte Kissel, a budapesti KMP ügyeinek akkori intézőjével. A

sors iróniája, hogy tizenkét év után Szőnyi maga is bekerült pártja emberőrlő gépezetébe: a Rajk-per harmadrendű vádlottjaként, saját elvtársai, koholt vádak alapján 1949 őszén perbe fogták és október 15-én Budapesten bitófára juttatták.

Amikor a KMP feloszlata történt, a pártnak összesen, ha négyszáz tagja volt.⁸⁰ Ennek egy része börtönben ült.

Megismételjük: a magyar államrendőrség politikai osztálya alapos munkát végzett.

A hazai kommunistákra sötét évek következtek. A párt újjászervezésére – hivatalosan – csak 1938-ban került sor. Ehhez külföldről új emberek kerültek vissza, akik az országon belül a kommunista mozgalmat Budapestre igyekeztek összpontosítani.

EURÓPA FEGYVERBEN

A háborús évek kedvezőtlenül hatottak a KMP sorsának további alakulására: az úgynevezett „győri fegyverkezési program” megvalósításával a Darányi-kormánynak sikerült a gazdasági életet fellendíteni. Megszűnt a munkanélküliség. A munkások kezdtek jól keresni. A duna-medencei területi változások – a Felvidék visszacsatolása, Kárpátalja magyarrá válása, a II. bécsi döntés, majd a Bácska és a Muraköz visszatérülése – egészségesen hatottak a nemzeti érzelmekre. Öröm volt megint magyarnak lenni!

Mindezek a tények nem kedveztek a KMP politikájának: agitációs tarsoilyuk csak az „internacionalizmust” tartalmazta. A pártfejlesztés szempontjából meg nem a munkások jobb megélhetési lehetősége, hanem éppen ellenkezőleg, helyzetük rosszabbodása lett volna kívánatos – vagyis, a fennálló társadalmi rend elleni elkeseredésük fenntartása. Ehhez párosult 1939. augusztus 23-ának eseménye: Hitler, az eddigi fő-fő ellenség, a fasiszta fenevad – egyezségre lépett Sztálinnal! Az újságok és filmhíradók letagadhatatlanul közölték von Ribbentrop – Hitler külügyminisztere – a moszkvai Kremlben szívélyesen kezét ráz Molotovval, miközben Sztálin a háttérben elégedetten mosolyog. Mi ez? Vas Zoltántól tudjuk, mennyire megdöbbsent, amikor 1939. augusztusában a váci börtönben odalépett hozzá egy elítélt nyilas és kezét nyújtva neki, azt mondta: „Most már szövetségesek vagyunk! Ha szabadulunk, együtt fogunk harcolni a népelnyomó, konzervatív, úri Horthy-rezsim ellen.”⁸¹

A hazai történeti irodalom ez ideig meg sem próbálta felmérni, hogy a Hitler–Sztálin paktum milyen rendkívüli erkölcsi károkat okozott a magyar munkásmozgalomnak, tehát a szociáldemokrata pártnak is: 1939–40 telén tömegesen léptek ki a munkások az SZDP-ből és a szakszervezetekből, hogy csatlakozzanak a nemzeti szocialista ideológia alapján álló nyilaskeresztes és egyéb szélsőjobboldali pártokhoz! A „Vörös Csepel” (Hidas Antal kommunista publicista megállapítása) „Zöld Csepellé” való átváltozása (Hubay Kálmán szélsőjobboldali publicista megállapítása) ez időben kezdődött.

A Hitler–Sztálin szövetség után a Magyar Királyság ismét felvette a diplomáciai kapcsolatokat a Szovjetunióval. A két ország gazdasági kapcsolatai ugrásszerűen megjavultak. Úgy tűnik, mintha a magyar államrendőrség is utasítást kapott volna a Belügyminisztériumtól, hogy bánjon „kesztyűs kézzel” a kommunistákkal. Szűnőben volt, ha nem is szűnt meg teljesen, a KMP üldözése.

1940 szeptemberében a szovjet kormány az 1848-as zászlók ügyében kedvező választ adott a magyar kormánynak. Moszkvában beleegyeztek abba, hogy a szabadságharc zászlóit visszaadják, cserébe a Magyarországon bebörtönzött Rákosi Mátyás és Vas Zoltán 1940 októberének utolsó napjaiban elhagyhatta a váci fegyházat. November 1-én már szovjet területre érkezhettek. Az 1848-as történelmi zászlókat pedig 1941 márciusában szovjet katonai küldöttség adta át a lavocsnei határállomáson a magyar katonáknak.

Rákosi Mátyásra – Kun Béla likvidálása után – Sztálinnak, illetve a Kominternnek szüksége volt. Személyében egy nemzetközileg ismert pártvezető került a KMP élére. *Sík Endre* visszaemlékezéseiből tudjuk, hogy Rákosi megdöbbenve fogadta a párttal kapcsolatos szovjetunióbeli „tényeket”. Nemcsak Kun Béla tűnt el, hanem majd’ minden nevesebb, 1919-es kommunista vezető, Pogány, Vágó Béla, Karikás Frigyes, Vántus Károly, Mosolygó Antal, Rabinovits József és még sokan mások. Előlről kell kezdenünk felépíteni. És miből? A semmiből? Alig ötven ember, ha van, akivel el lehet kezdeni.”³² De egyelőre még tartott a szovjet–német barátság. A Magyar KP helyzete még tisztázatlan volt. A moszkvai magyar kommunista kolónia igyekezett magát összehúzni a GPU miatt...

MI VOLT A HELYZET MAGYARORSZÁGON?

A Felvidék és Erdély egy részének visszacsatolása után az ottani, cseh-szlovák, illetve román KP-ban tevékenykedő magyar kommunisták egy Komintern-határozat alapján a Kommunisták Magyarországi Pártjához csatoltattak. Váratlanul érte őket ez az utasítás. Moszkvához fordultak tanácsért, segítségért, de Moszkva hallgatott. Az utasítást ellenvetés nélkül végre kellett hajtani. Bácska esetében más volt azonban a helyzet. A Komintern – magyarokra hátrányos – határozata szerint a bácskai kommunista mozgalom nem került a Magyar KP-hoz. Internacionalizmus ide, vagy oda – a Bácska és Mura-köz kommunistái szervezetenleg továbbra is a jugoszláv KP-hoz tartoztak.

1941. június 22-én Németország megtámadta a Szovjetuniót. A németek keleti hadjáratához öt nap múlva Magyarország is csatlakozott. A KMP hazai vezetősége most került igazi nagy probléma elé. Mit kell tennie?

A Kominternnek volt ugyan egy ilyen – krízishelyzetre – kidolgozott harci programja, melyben minden „nemzeti” kommunista pártnak kötelességévé tette, hogy szabotázsakciókkal és háborúellenes tüntetésekkel zavarja meg a helyi kormányok háborús tevékenységét, de ez – Jugoszlávia és Franciaország kivételével – a gyakorlatban 1941 nyarán alig került megvalósításra. Magyarországon pedig a legkevésbé, hiszen a KMP 1941 nyarán a magyar társadalom perifériáján mozgott. Az általános politikai hangulat nem volt megfelelő, s a szervezéshez a legegyszerűbb technikai eszközök sem álltak rendelkezésre. Ezzel szemben már 1941 június végén, mindjárt a háború kitörése után – Budapesten, a Zrínyi utcai főkapitányságon mintha készültek volna erre –, kezdetét vette a kommunisták üldözése és elfogatása. Később kiderült: az erdélyi, a románok által kiürített területek kommunistáinak névsorát a magyar belügyi hatóságok „idejében” beszerezték román kollégáiktól. Így, amikor megkezdődött a Szovjetunió elleni háború, a helyi csendőri szervek azonnal akcióba léptek. A kommunista vezetők letartóztatása már június 28-án megkez-

dődött. A következő hetekben a csendőrök több száz észak-erdélyi kommunistát és kommunistagyanús egyént fogtak el, akikből embertelen kínzások után sikerült kiverniük társaik nevét. Különösen a szamosfalvi tüzéraktanyában berendezett vallatóhelyek voltak hírhedtek. Fazekas József cipész, kommunista funkcionárius évtizedekkel később megírta: „Mióta a kommunista mozgalomban részt vettem, két országnak hét börtönét ismertem meg belülről. Románia börtönei is híresek voltak abban az időben embertelenségükről, s az ottani kegyetlen bánásmódról, de a magyarországi börtönök kegyetlensége jóval felülmúlta a romániaiakét. Kivéve talán a Doftánát...”³³

Az erdélyi kommunisták perét 1942 márciusában folytatták le Budapesten. Az elfogottaknak még szerencsájük is volt – nem mindegyikük került katonai bíróság elé. A KMP erdélyi vezetői közül egyet életfogytiglani börtönnel sújtottak. A többiek hűtlenség és illegális szervezkedés miatt összesen 420 évi börtönt kaptak. (Valamennyien megérték a háború végét, amikor is kiszabadultak.)

Hamarosan „lebuktak” a felvidéki és a kárpátaljai kommunisták is. Ami pedig a KMP anyaországbeli csoportját illeti, a rendőri hatóságok 1942-ben – mint Schönherz Zoltán esetében – szintén gyorsan nyomra bukkantak.

Amíg azonban ez történt, a KMP vezetősége nagy erőfeszítéssel igyekezett magának a magyar társadalomban pozíciót szerezni. Ezt annak ellenére tette, hogy a háború kitörése óta – és szinte mindvégig, 1944 őszéig – Budapest s Moszkva között minden kapcsolat szünetelt.

MIBŐL ÁLLT A KMP POLITIKÁJA 1941 TELÉN?

A párt minimális programjában egy „független, demokratikus és szabad Magyarország” megvalósításáért szállt síkra. A Szovjetunió elleni háború beszüntetését követelte. Célkitűzését kezdetben röpcédulákon, majd 1942 elején egy illegális újság, a Szabad Nép megjelentetése útján hirdette. De: a röpcédulának nem volt visszhangja és a Szabad Népből összesen két szám látott napvilágot: egyszer nyolcvan, másodszer százhusz példányban.³⁴ Nagyobb eredményt értek el a kommunisták egyes értelmiségi körökben: a polgároknál és a szociáldemokratáknál. 1941 őszén egy baráti társaság összejövetelén, ahol polgári baloldaliak voltak jelen, született meg az ún. *történelmi emlékbizottság* ötlete. Ebben kommunisták is részt vettek, sőt Kállai Gyula azt állítja, hogy az egészet ő kezdeményezte. Az emlékbizottság keretében polgári tudósok, liberális közírók, művészek és mások tettek tanúbizonyságot egy demokratikus és esetleg a háborúból kilépő Magyarorszáért. Hitler-ellenes éllel ez a történelmi emlékbizottság szervezte meg 1941. október 6-án a Batthyánymécsesnél, majd 1942. március 15-én a Petőfi-szobornál azokat a béke mellett tüntetéseket, amelyeket 1945 után a hazai kommunista politikai irodalom előszeretettel saját tevékenységének könyvel el.

Valójában az 1942. március 15-i budapesti béketüntetés pirruszi „győzelem” volt a kommunisták számára. A rendőrségi szervek most már nem haboztak. Májusban lecsaptak a KMP-re és olyan alapos tisztogatást végeztek, hogy rövid hetek alatt szinte alapjaiban verték szét a pártot. E vonatkozásban érdemes itt idézni Kádár János kis írásából, amely a budapesti Párttörténeti közleményekben közvetlenül az 1956-os forradalom előtt látott napvilágot. Azóta is alig-alig idézik. Nos, Kádár, aki a háború alatt a KMP szűkebb ve-

zetőségéhez tartozott, a következőket közli: „Az 1942 május–júniusi nagy lebukás után az illegális párt körülbelül négyszáz-négyszázötven tagja, illetve tagjelöltje a mai Magyarország területén működő pártszervezetek tagjai közül tíz-tizenkét párttag volt kapcsolatban egymással. Bizonyos újjászervező munka után, 1943 januárjára a taglétszám hetven-nyolcvanra növekedett...”³⁵ A számok magukért beszélnek. A KMP még a magyar társadalom perifériájáról is kiszorult. Sem a szociáldemokratákkal, sem a liberális polgárság képviselőivel nem sikerült az együttműködést megvalósítani. Sőt, 1943 májusában az eddigi Kádár–Szakasits-féle titkos megbeszélések is – amelyeket a kommunisták egy közös akcióprogram létrehozása végett kezdeményeztek – megszakadtak.

Mindezeknek főleg külpolitikai okai voltak. 1943 tavaszán a Kállay-kormány az angolszászok felé próbálkozott, az orosz front messze volt. A magyar demokratikus ellenzék bizonyos fenntartással tekintett a Szovjetunióra, mégpedig nem ok nélkül. Lengyelország 1939-es háttámadása, majd Sztálin Hitlerral való osztozkodása a lengyel „zsákmányon”, a testvéri Finnország megtámadása, a balti államok szabadságának letiprása és nem utolsósorban az 1943 áprilisában kitudódott katyini tömegsír (4143 lengyel tiszt holtteste került napvilágra, akikkel a GPU 1940 nyarán végzett) kellő óvatosságra készítette mindazokat, akik a kommunistákkal szóba álltak. Annál is inkább, mert 1943 tavaszán és nyarán élt még a liberális ellenzékben a remény, hogy a Duna-medencét a brit hadsereg fogja megszállni. S így Magyarország egy csapásra megszabadulhat Hitlertől és Sztálintól...

1943. május 15-én Sztálin, hogy kedvezzen nyugati szövetségeseinek és egyéb, taktikai okokból is, egyik napról a másikra, egy tollvonással feloszlatta Moszkvában a még Lenin által 1919-ben alapított Kominternt. Ez a határozat a kommunistákat világszerte úgy érte, mint derült égből a villámcsapás. Soraikban eluralkodott a politikai zűrzavar –, hiszen eddig a Komintern számukra a kommunista „Vatikán” szerepét töltötte be. A „nemzeti” kommunista pártok politikáját mindig a moszkvai központ határozta meg. Nélküle úgy érezték, hogy teljesen tájékozatlanul, magukra maradtak.

Ami pedig a KMP-t illeti, ennek a rendőrségtől üldözött, a társadalomból gyakorlatilag kiközösített és a nem jobboldali pártok által is mellőzött kommunista csoportocskának soraiban a politikai zűrzavar, az értetlenség még nagyobb volt, mint a többi európai kommunista pártban: a KMP-nak 1941 óta nem volt kapcsolata Moszkvával és egy ilyen kapcsolatot sem a román, sem a jugoszláv, még kevésbé a csehszlovák testvérpártokkal nem tudott megteremteni. Kádár János írja említett tanulmányában, hogy a pártvezetőség 1943 júniusában hosszabb tételődés után, a Komintern megszüntetését úgy értelmezte, hogy a KMP-t is fel kell oszlatni. Legalábbis a nyilvánosság előtt. Később, pár hét múlva próbálkoznak kapcsolatot teremteni a liberális pártokkal. Hogy az új kommunista csoportnak nevet adjanak, a KP vezetősége – hat ember, köztük Kádár János és Péter Gábor – úgy döntött, hogy Békepártnak nevezik el az egykori KMP-t. Hiszékenységüket példázza: azt hitték (vagy csak remélték?), ezzel a névváltozással megtévesztik a rendőri szervezet és megtévesztik leendő polgári partnereiket. A „cég” viszont lényegében a régi maradt, csak a címtáblát festették át. Hogy ez a határozat milyen következményekkel járt Kádár Jánosra, Donáth Ferencre, Szirmaira és Tonhauserra ezt ők az ötvenes évek elején saját bőrükön érezték. Ekkor ugyanis Rákosi uta-

sítására a Péter Gábor vezette államvédelmi hatóság a Békepárt megalapítóit lefogatta és egy titkos perben életfogytiglani börtönnel sújtotta.³⁶ A vád: rosszul értelmezték a Komintern 1943-as feloszlását. A KMP feloszlásával elárulták a munkásosztály „ügyét” és így „mérhetetlen kárt” okoztak a pártnak. Aki pedig Kádárt, Donáthot és a többieket a KMP feloszlása miatt lefogatta, az ugyanaz a Péter Gábor volt, aki 1943 júniusában maga is megszavazta a Békepárt létrehozását, illetve a KMP feloszlását!

Elérkeztünk az 1944-es esztendőhöz.

Március 19-én a német hadsereg megszállta Magyarországot. A Gestapo és a német utasításra átszervezett magyar politikai rendőrség az új főnök, Hain Péter vezetésével rögtön megkezdte a liberális politikusok, a szakszervezeti vezetők és a baloldali pártok vezető embereinek lefogását. A Kállay Miklós-kormányt felváltó Sztójay-kormány rendeletei megszüntették a baloldalinak számító, vagy liberális pártokat, egyesületeket. Akiket az első napokban a Gestapo nem talált meg, azok illegálisba mentek. Furcsa fintora a politikának, hogy a Gestapo kezére jutott Sombor-Schweinitzer rendőrfőtanácsos és más számos konzervatív személy is a kommunistákkal együtt. Sőt, Sombor-Schweinitzer fogsága első hetét a Melinda úti Gestapo kezében kommunistákkal egy cellában töltötte. Bizonyára, volt mit „megbeszélniük”!

Az 1944-es Hitler-ellenes ellenállási mozgalom és azon belül a kommunisták szerepének részletes ismertetése külön fejezetet igényelne. Az 1944. május közepén létrejött Magyar Front –, amely az 1943-as kisgazda–szociáldemokrata szövetségből alakult ki, de amelybe rövidesen Kovács Imre is bekapcsolódott – a nemzeti egység jegyében a magyarországi kommunisták képviselőit is, személy szerint Kállai Gyulát és társait is meghívta. A Magyar Front még magába tömörítette a független kisgazdapártot, a szociáldemokrata pártot, a demokrata néppártot, a nemzeti parasztpártot és más, konzervatív egyesületeket és csoportokat (Kettős Kereszt Szövetség stb.). Röplapokat adtak ki, illegális újságokat szerkesztettek, és mivel a kommunista párt valódi erejét és a munkásságra való befolyását felismerték, illetve túlbecsülték, fegyveres ellenállás kiépítésével bízták meg őket. Ők azonban – legalábbis 1944. október 15-ig – csak egy katonai bizottságot tudtak létrehozni.³⁷ Pedig a szabadlábban maradt kommunisták mindent megpróbáltak, hogy önmagukat legalább az „utolsó órában” sikerüljön antifasiszta cselekedetekkel a jelen, de főleg a jövő előtt igazolni. Fehér Lajos, az 1945 utáni vezető KP-funkcionárius röviddel halála előtt, 1979-ben kiadta visszaemlékezéseit. Aránylag nyíltan beszámol a párt 1944-es lehetőségeiről, tevékenységéről. Arra a következtetésre jut, hogy 1944-ben bosszulta meg magát az előző évek, évtizedek szektás politikája. A nagy igyekezetből eredmény alig született. A zsidók üldözése, a deportációk ellen a KP-nak még egy röplapot sem sikerült megjelentetni.³⁸ És az a próbálkozásuk, hogy, ha már a Magyar KP a Szovjetunióval nem, legalább a jugoszláv KP-val tudna kapcsolatot teremteni – szintén nem sikerült. Ezt a küldetést olyan ügyetlenül készítették elő, hogy annak már eleve meg kellett hiúsulnia. Kádárt – valódi nevén Csermanek Jánost – társai 1944 végén azzal bízták meg, ússza át(!) a Drávát és a Fruska Gorában keressen kapcsolatot Tito partizánjaival. Kádárt már a Dráva partján a határőrök elfogták, és mert nem tudták, kivel van dolguk, mint katonaszökevényt inter-
nálták...³⁹

Rajk László 1944 szeptember elején, büntetését letöltve kiszabadult az internálótáborból. Rögtön meg is találta az utat budapesti elvtársaihoz és átvette a párt vezetését. Neki tulajdonítható, hogy 1944. szeptember 12-én, a budapesti kommunista vezetők – illegálisan és „önhatalmúan” – a Békepártot feloszlatták, illetve Magyar Kommunista Pártra átkeresztelték.⁴⁰

Vagyis nem a régi – a Kommunisták Magyarországi Pártja – nevet vették fel, hanem egyben nemzeti jelleget kívántak adni az újjászervezendő hazai kommunista mozgalomnak. A névváltozásban szerepet játszott egy másik tényező, mégpedig a magyarországi kommunista csoportocskák közötti frakcióharc is. Újpesten már évek óta működött Demény Pál mérnök kommunista csoportja, amely nemcsak vezetőséggel, hanem országos viszonylatban 4–5000 párttaggal is rendelkezett, főképp az újpesti munkások köréből. Deményék 1944 elején felvették a Kommunisták Magyarországi Pártja nevét. Rajk és társai attól tartottak, hogy – Deményék aktivitása következtében – a közvéleményben ők fogják képviselni az „igazi kommunista pártot” Magyarországon. A magyarországi sajtóban ez időben – szeptemberben – olvasható volt, hogy a Vörös Hadsereg által elfoglalt román és bolgár területeken újjáalakultak a baloldali pártok, közöttük a román, illetve Bolgár Kommunista Párt is. Rajk László, Apró Antal, Kiss Károly, Kovács István, Orbán László és Péter Gábor – tehát a Moszkvához igazodó KP-vezetők – úgy határoztak: ők is nemzeti jelleget adnak pártjuknak. Így is adták hírül egy röplapon, 1944. szeptember 12-én, hogy megszületett a Magyar Kommunista Párt!

Nagyon sok minderről kellene itt beszélnünk. A kommunisták ellenállási mozgalmáról – így a Gömbös-szobor felrobbantásáról – a többi illegális párt-hoz való kapcsolatokról, Rajk László és Ujzászi tábornok Nádor-laktanyabeli titkos tárgyalásairól, Bajcsy-Zsilinszky Endrének, e nagy hazafinak a kommunistákhoz fűződő kapcsolatáról, a Szakasits–Kállai paktumról, amelynek keretében már '44. őszén megegyezés történt a két, úgymond munkáspárt, háború utáni összecolvasztásáról, de amelyet 1945 után a szociáldemokrata párt liberális vezetősége az első kongresszusán elvetett, és nem utolsósorban a kommunisták mély csalódottságáról, amely őket 1944. október 16-án, egy hétfői napon érte, a Horthy-féle kiugrás meghiúsulása, és Szalasi Ferenc első ország-lási napján. Hadd idézzünk itt csak egyetlen bekezdést Fehér Lajos *Így történt* című memoárjából:

„Október 15... Kora délután Szakasits Árpád még megkísérelte, hogy futárt küldjön a vasasszakszervezetbe, és az általános sztrájk megkezdésére hívja fel annak vezetőit. A futár azonban a Duna-hidakon már nem tudott átjutni. A gyárakban vasárnap senki sem tartózkodott. Ennek következtében a nyilasuccs napján, október 15-én a munkások spontán jellegű fellépése is jelentéktelen volt. Csenelen a 13-as *bizottságnak* sikerült a munkások egy nagyobb csoportját a munkásotthon elé felvonultatni. Ózdon hasonló felvonulást szervezni a közegháza előtt. S ez volt minden... Másnap, hétfő reggel pedig Magyarország összes gyáraiban a munkások felvették a munkát, csakúgy, mint rendszeren minden hét elején...”⁴¹

Távol áll tőlünk, hogy mind ezt úgy értelmezzük: lebecsüljük az 1944-es Hitler- és Szalasi-ellenes mozgalmat, amelyben több tucat hazafi – köztük kommunisták is – életüket áldozták. Pártállásra való tekintet nélkül, mindegyikük előtt tisztelettel kell fejet hajtani

(Folytatás a következő lapszámunkban.)

Salgótarján a forradalomban II.

1956. október 27-én, a Sztálin szobrok ledöntéséhez hasonlóan, Salgótarjánban a szovjet emlékmű ledöntésével kívántak kifejezést adni szovjetellenes érzelmeiknek, a tüntetők. Az ÁVH, a kommunista rendőrök, a pártbizottság tagjai felkészültek a szovjet emlékmű védelmére, a környező házak padlásain géppuskákat állítottak fel. A tömeg erről mit sem tudott. Izgalommal, lelkesedéssel figyelte a szakemberek munkáját. A hatalmas acélkolosszus ledöntése nem volt egyszerű feladat. Amikor minden emberi erőlködés hiábavalónak bizonyult, a bányából hatalmas drótköteleket kötöttek a húsz méter magas emlékműre és egy tíz tonnás teherautóval húzták le. A kommunisták tétlenül nézték, kezüket rajta tartották fegyvereik ravaszán, de nem mertek tüzelni, mert nem tudták mit hoz a holnap. Az emlékművel együtt összeomlott Salgótarjánban a kommunista párt hatalma is. A párt első megyei titkára Hajdú József feleségével együtt Csehszlovákiába menekült. Követte őt Rácz Károly őrnagy az ÁVH vezetője. Az itthon maradt vezetők azonban mégsem tétlenkedtek. Látták, hogy sem a rendőrségre, sem a határőrségre de a még korábban felfegyverzett nemzetőrökre sem számíthatnak, ezért a szomszédos Csehszlovákia kommunista pártjához fordultak segítségért.

A szlovákiai párt megígérte a segítséget és addig is míg megszervezik azt, terjesztésre köteg újságot adtak, a szlovákiai magyar *Új Szó* című lapot, amely a magyar forradalmat „ellenforradalomnak”, „fasiszta reakciós mesterkedésnek” nevezte, olyannak, amely a szocializmus megdöntésére irányul. A párt által korábban életre hívott Megyei Forradalmi Tanáccsal szemben oly nagy volt az elégedetlenség, hogy a pesti és a helyi fejlemények következtében maga a pártbizottság is szükségesnek tartotta egy szélesebb alapokon nyugvó Megyei Forradalmi Tanács létrehozását. A párt még mindig remélte, hogy ezen keresztül kezében tarthatja az események irányítását. Ékesen szóló bizonyítéka ennek, a párt kezében levő újság a *Szabad Nógrád* október 30-i számában megjelent hír:

Megválasztják az ideiglenes Forradalmi Nemzeti Bizottságot. Október 30-án reggel nyolc órakor összeül Nógrád megye ideiglenes Forradalmi Nemzeti Tanácsa. Ezen az ülésen részt vesznek az üzemekben újonnan megválasztott munkástanácsok küldöttei, a megyei parasztság képviselői, az értelmiség különböző rétegeinek megbízottai. Mivel így a megye egész népét átfozó plénum jön össze, lehetőség nyílik arra, hogy a résztvevők demokratikus alapon, a nép kívánságának megfelelően válasszák meg Nógrád megye ideiglenes Forradalmi Nemzeti Bizottságát, amely arra hivatott, hogy a mostani nehéz időkben a megye ügyeit irányítsa, szervezze a karhatalmat, biztosítsa a rendet, nyugalmat, békét és öröködjön azon, hogy a megye dolgozóinak jogos követelései mevalósuljanak. Felhívjuk olvasóink figyelmét arra, hogy az ülés anyagáról, megválasztottak névsoráról a következő számunkban részletes tudósítást közlünk.

A bejelentett tudósítás azonban elmaradt. Az ülés nem úgy zajlott le, ahogy azt a pártbizottságban eltervezték. A megválasztott *Nemzeti Forradalmi Bizottság* elrendelte annak a lapnak a megszüntetését, amely éveken keresztül kiszorgálta a hazug zsarnoki rendszert és másnap, 31-én már *Nógrád Népe*, az új megyei újság számolt be az október 30-i választó ülésről. Dokumentumként álljon itt a *Nógrád Népe* beszámolója.

MEGALAKULT A MEGYEI NEMZETI BIZOTTSÁG

Reggel nyolckor, amikor a küldöttek megérkeztek, még teljes tanácsalanság uralkodott. Korelnök ült az asztalfőre megpróbált néhány szavas útmutatást adni, aztán ő is lemondott. Senki sem tudta biztosan mit kell csinálni, hogyan kell csinálni.

Akkor felállt valaki: „Vigyázzunk mert olyanok is vannak itt, akik nem idevalók!” Mintha gátat vágtak volna a hömpölygő áradatnak. Egyszerre medrébe talált és zúgva, tajtékozva megindult. Izgatott közbekiabálások minden felől: „Kik azok? Jöjjenek elő!”

Egymás után felálltak: Jakab Sándor. Fekete Ottó, majd a többiek. Beszéltek, de szavukban nem volt meggyőződés. Segítséget ígértek, de aligha tudtak volna segíteni abban, amit eddig gátoltak. Aztán elpattant a bír. Megkérdezték tőlük, kik hozták be Szlovákiából az Új Szót, ezt a forradalmunkat gyalázó, nivóttan, uszító szennylapot? És Jakab Sándor hazudott. Nem volt bátorsága igazat mondani. Meg kell állítanom a tollat, hogy az izgalmas, forró atmoszférájú eseményeknek tárgyilagos képét adjam. Igaz, kiabálás volt. Ajtót mutattak azoknak, akik éveken át hamis elvek céljaira használták fel a pártot. – De más nem történt. Nem volt egy túlzó szó, senki sem kiáltott balált. Még csak felelősségre vonást sem emlegettek. Egyet kívántak: távozzon az, aki nem tud és nem akar az újjászülető Magyarországért harcolni!...

Az önmagukat megtisztító tűz vezetése ezután minden szavunkat. Nem volt szervezett hozzászólás. Nem volt felső utasításra összeállított napirend, mégis egyre inkább tisztábban bontakoztak ki az új szerv fővonalai. Először a politikai elvek tisztázódtak, tomboló lelkesedés közepette összegezte az elnökség, mi az, amivel mindenki egyetért:

Azonnal vonuljon ki a szovjet hadsereg!

Kos Pétert, Magyarország ENSZ képviselőjét hívják vissza! Mindenben azonosítjuk magunkat azokkal a célokkal, amelyekért a forradalmárok vére folyt!

Együttműködünk az ország többi Nemzeti Bizottságával!

Az új kormányt a forradalmárok képviselőivel folytatott tárgyalás alapján kell összeállítani!

Azután megkezdődött a szavazás. A nagylétszámú testület megválasztotta a Nemzeti Bizottságot...

Délután kettőkor negyvenhat küldött ült az asztalokhoz. Képviselve volt a karbatalom, a sajtó, a diákság, a pedagógusok, a MÁV, az autóközlekedés, az államigazgatás, a jogászok, a gyárak, a bányák, a közellátás, az egészségügy, a kisipar és a parasztság.

És máris jöttek a küldöttek. Lucfalva fegyvert kért, hogy nemzetőrséget alakíthasson. Három járási orvos fizetésének ötven százalékát ajánlotta fel, hogy abból a forradalomban elesett bősök hozzátartozóit támogassák. Aztán a kazári bányászok szóltak.

Még meg sem született az új szerv, még azt sem tudta, milyen keretek között dolgozzon, még kapkodta a fejét a sok tennivaló között, – mégis megindult a munka.

Az első és a legfontosabb megteremteni a forradalomhoz bü karbatalmat. Voltak nyugtalanító bírek. Itt-ott kibaszálták a tüntetések-adta lebetőséget és fosztogattak. Az új keretek között megtisztultan munkához látó karbatalom rövid idő alatt leszámol velük. Nem szennyezhetjük be a tiszta vért, a piros vért.

A Megyei Nemzeti Bizottság átvette a sajtó és a bírközlés felügyeletét, megvizsgálta a közellátás jelenlegi nehézségeit, intézkedett a bérek kifizetésének folyamatosságáról.

A legsürgősebb feladatok megoldását, a járásokkal, a szomszédos megyékkel való kapcsolat megteremtését egy szűkebbkörű elnökség végzi. Tagjai: Dr. Garamvölgyi Antal (Kisgazdapárt), Kovács János (Parasztpárt), Kecskés Károly (Szoc.-dem. Párt), Lauko György (Kommunistapárt), Mlinarik István, Edes György, Szabó István, Bajtai Jenő, Sartoris Kálmán, Esztergomi Antal és Lénárt Andor.

A Megyei Nemzeti Bizottság a forradalom szülötte. Feladata, hogy a forradalmat vezető politikai célkitűzések talaján állva, kezébe vegye Nógrád megye irányítását, biztosítsa az élet normális folyását és megakadályozzon mindenféle restaurációs kísérletet. Segítsen ebben minket Nógrád megye népe! Mlinarik István.

Ez a beszámoló, a megválasztott negyvenhattagú Megyei Nemzeti Bizottság és az elnökség összetétele a legfőbb bizonyítéka annak, hogy a magyar forradalom sem a most széttűzött kommunizmus, sem a régi leűnt világ visszaállítását nem kívánja, hanem a magyar nép vágyának megfelelően a magyar sajátosságoknak, a magyar hagyományoknak szellemében független, demokratikus Magyarország megvalósításáért küzdött.

Egyszerűen a magyar nép tovább akarta az 1945–47-es demokratikus berendezkedést fejleszteni. – Az orosz ellenőrzés mellett nehezen fejlődő demokratikus berendezkedés a sok hiba, Rákosiék erőszakoskodása ellenére mégis tetszett az a magyar munkásságnak, a magyar parasztságnak. Az osztályokra tagozódó társadalom helyén ugyanis egy egységes, magyarságában megerősödött, a jövőben bizakodó egészséges társadalom jött létre. Az alkotások éveit voltak ezek. Aztán a szovjet hatalmi téboly, a kommunista ezveduralomra való törekvés egy egész nép, egy egész ország hitét tépte szét. Ez a hit lángolt most fel újra. Most valóban egységes lett az egész nemzet. Salgótarján népe nem tűrt volna semmiféle restaurálást. – *„Nem akarjuk sem Horthyt, sem Rákosit vissza!”* – hangzott mindenfelől a politikai állásfoglalást jelző mondat.

A Megyei Nemzeti Bizottság nyugodtan foghatott hozzá az új alapok lerakásához. A forradalom győzelme teljes volt. A tíz év alatt csak azok maradtak a rendszer hívei, akiknek hozzátartozói a pártban, a gazdasági életben, az államapparátusban, az ÁVH-nál vagy a hadseregben töltöttek be vezető, bizalmi állásokat. Ez a réteg ugyan nem volt elenyésző, de a forradalom győzelme következtében bizonytalanná váltak: a legtöbbet megfélemlítve visszahúzódtak vagy éppen a bujdosásban kerestek menekülést.

A megyében állomásozó katonai alakulatok: a rétsági páncélosok, a balassagyarmati és salgótarjáni határőrség alakulatai nem oszlottak fel, hanem teljes egységükkel csatlakoztak a forradalomhoz. A rétsági páncélo-

sok forradalmi bizottsága határozta el, a szomszédos községben, Felsőpetényben őrzött Mindszenty József esztergomi érsek, hercegprímás kiszabadítását. A kiszabadítás után ők kísérték fel Budapestre. E katonai alakulat forradalmi bizottságának elnöke *Pálinkás Antal* volt, akit a forradalom leverése után kivégeztek. Ám most, a rend fenntartását a rendőrség és a nemzetőrség közösen látta el. A rendőrség megyei vezetőivé a forradalmi bizottság még a választó gyűlésen *Szabó István* rendőr őrnagyot nevezte ki, aki ott a helyszínen tette le a hűségsküt a forradalom eszméinek megvédésére. A megyei fegyveres erők irányítására, koordinálására Kormos Géza százados kapott megbízást, a megyei forradalmi bizottság katonai tanácsadója pedig Bartha László, volt vezérkari százados lett. Hazajött Budapestről Árvai Mihály, volt acélgyári munkás, alezredes, aki bekapcsolódott a katonai szervezet munkájába, ő tartotta a kapcsolatot a forradalom legfőbb katonai vezetőségével, közvetlen kapcsolatban állt Maléter Pállal. A legerősebb, a legmegbízhatóbb, a legjobban megszervezett és felfegyverzett alakulat az acélgyári nemzetőrség volt. A szervezést és vezetést Hárs László, volt őrnagy és Hadady Rudolf, volt tartalékos főhadnagy végezték.

A védelem megszervezése mellett a két legfontosabb feladat az új egységes igazgatási szervezet megteremtése és az általános sztrájk okos, egységes irányítása volt. A közigazgatás újjászervezését e sorok írója végezte, aki 1948-ig, a kommunista hatalomátvétel előtt, a megye vezető tisztviselője volt. A községi tanácsok mindenütt feloszlottak, az elnökök önként távoztak helyükről, a községi tanácsok feladatát a Községi Forradalmi Nemzeti Bizottságok látták el, amelyek mindenben hűen követték a Megyei Nemzeti Bizottság utasításait. A sztrájk szervezését és irányítását Sartoris Kálmán mérnök, a Nógrádi Bányatröszt igazgatója végezte, a megyei elnökség irányítása mellett. A munkástanácsok mindenütt megalakultak, kezükbe vették az üzemek vezetését, így a sztrájk megszervezése is egységesen, központi irányítás szerint történt. A rádió, újság, a hírközlés irányításának nehéz feladatát Lénárt Andor tanár látta el. A különböző feladatok egységes irányítása az elnök, Mlinarik István feladata volt, aki volt párttag létére tett bizonyosságot demokratikus gondolkodásról, saját munkájával bizonyítva, hogy kommunista is tud demokratikus eszközökkel vezetni és irányítani.

A Megyei Forradalmi Nemzeti Bizottság gyors intézkedései arra vallottak, hogy meggondolt, józan ésszel történik az események helyes mederben tartása. Az első népszerű intézkedések egyike az volt, hogy a kommunista párt által kisajátított katolikus plébániát visszaadta az egyházközségnek, a kommunista párt székházát pedig iskola és lakás céljaira bocsátotta. A párt ugyanolyan elbánásban részesült, mint a többi demokratikus párt, ugyanolyan párthelyiséget kapott, mint a többi párt.

Mint mindenütt, Salgótarjánban is nagy gondot okozott a volt ÁVH tagjainak sorsa. Nógrád megyében nem vadásztak ÁVH-sokra. A Megyei Nemzeti Bizottságban többen követelték, hogy az ÁVH tagjai részére az illetmények kifizetését tiltsuk le. Még ezt sem tette az elnökség, hanem e sorok írójának javaslatára elrendelte, hogy 1500 forint erejéig, tekintettel az ártatlan családtagokra ki kell mindenki számára fizetni az illetményeket. Nem a megtorlás, nem a bosszú irányította a vezetők tetteit. A forradalmi hangulat közepette is – forró szív, tiszta fej elve vezette a szellemi irányítók és a fegyveres alakulatok tagjait egyaránt.

Sok ÁVH-s elmenekült, de nagyon sokan jelentkeztek a Megyei Forra-

dalmi Bizottságnál. Az elnökség e sorok írójának vezetése alatt felállított egy bizottságot, amely az ÁVH-sok ügyével foglalkozott. Az általános elv az volt, hogy a forradalmi szervek nem bíróságok, így letartóztatás nem foganatosítható, csak a legszükségesebb esetben, és ítéletet sem mondhat ki senki fölött. Így történt meg, hogy Salgótarjánban a forradalom ideje alatt egyetlen ember sem volt politikai okokból letartóztatva. Az államvédelmi hatóság tagjai ideiglenes igazolványt kaptak, az igazolvány alapján valamennyien elhelyezkedtek és munkát találtak az acélgyárban. Sajnos ez az intézkedés később megbosszulta magát. A forradalom leverése után a gyárakban munkásként elhelyezkedett ÁVH-sok csendben mindent megfigyelve szinte teljes képet tudtak adni az üzemekben akkor történekről.

A belső ügyek mellett súlyt helyeztünk arra, hogy országosan hallassuk szavunkat. November elején Miskolc, Eger, Győr és Pécs után megszólalt a salgótarjáni rádió adóállomása is.

November 2-án Miskolcon összeült az észak-keleti megyék tanácskozási testülete, az egyes megyék forradalmi kiküldötteivel. Nógrád megyét Mlinarik István és Edes György képviselték. A forradalom győzelmének megszilárdításához szükségessé vált a szomszédos megyék katonai erejének egyesítése, a közigazgatás egységes irányítása. Az ülés legfontosabb határozatai:

1. Létrehozni a Nemzeti Tanácsot, amely a legfelsőbb ideiglenes államhatalmi szervnek kell lennie.

2. Menedékjogot kell adni a forradalomhoz csatlakozott szovjet katonáknak.

3. Az ENSZ nyilvánítsa ki Magyarország függetlenségét és semlegességét, záros határidőn belül vonják ki a szovjet csapatokat.

4. A megalakult pártok közötti harcot be kell szüntetni mindaddig, amíg hazánk ilyen súlyos helyzetben van.

5. Fel kell venni a munkát a sztrájkjog fenntartásával, mert a sztrájkjal a továbbiakban már csak magunkat gyöngítjük.

A forradalom vívmányainak féltése hatotta át a vezetést és a tömegek minden tettét. Salgótarján népe józan maradt. A szabadság teljes volt, mégis az egész megye területén csak négy párt kezdte meg működését. Nem volt megtiltva a szervezkedés, de a nép hangulatából mindenki érezte és tudta, hogy a kitűzött cél eléréséhez nincs szükség több pártra. Féltő gonddal vigyázott mindenki, hogy a forradalom sem jobbra, sem balra el ne csúszson. Szinte minden ott folytatódott, ahol 1947-48-ban Rákosiék „szalámi taktikája” a demokratikus fejlődést megállította.

November 3-án összeült Megyei Nemzeti Bizottság ülése is ennek a gondolatnak a szellemében zajlott le. Nem volt nézeteltérés a jövőt illetően. Egyetlen kérdés körül alakult ki nagyobb vita: folytassuk-e tovább a sztrájkot – amíg a szovjet csapatok el nem hagyják az ország területét, vagy hétfőn, november 5-én kezdjük el a munkát? Az elnökség a Miskolcon elfogadott határozat alapján állott: miután a forradalom győzelmét követően a szovjet kormány a csapatok kivonására vonatkozólag majd tárgyal a magyar kormánnyal, – nem szükséges a sztrájk tovább folytatása, mert a munka további szünetelése most már nekünk fog nehézséget okozni. Hosszabb vita után az ülés az elnökség javaslatát fogadta el és a kiküldöttek azzal indultak haza, hogy hétfőn, 5-én a gazdasági élet minden területén megkezdik a munkát. Nemcsak Salgótarjánban, de az egész megye területén nyugalom és csend uralkodott, a hatalom mindenütt a forradalmárok kezében volt. Jól szervezett katonai és polgári alakulatok őrködtek a rend

felett. Balassagyarmaton egy újjászervezett katonai egység állt készenlétben, kik levetve a szovjet uniformishoz hasonló katonai ruhát, a régi honvédségi egyenruhát öltötték magukra. Az utcákon mindenhol boldog, mosolygó emberek üdvözölték egymást. Bár a rádiójelentések szerint szovjet csapatmozdulatok történtek az országban, szovjet alakulatok léptek át az ország keleti határán, mégis mindenki bizakodó volt. A nép bízott a saját erejében, végső szükségben pedig az ENSZ-ben, a nyugati hatalmakban, – hihetetlennek tűnt, hogy egy nép szabadságáért vívott harcát az ENSZ vagy a szabad világ tétlenül nézze.

November 4-én szinte az egész megye Nagy Imre rádiószózatára ébredt. Egy pillanatra kétségbeesés lett úrrá a megyén, de csak egyetlen pillanatra. – „Ha összefogunk, ha egyik leszünk, mint a forradalom első napjaiban, akkor nem lehet legyőzni minket!” – mondták az érkező küldöttek. – „Nem dolgozunk nekik, sztrájkolni fogunk!” – szoltak a munkások. – „Ne dolgozzatok – biztatták a parasztok a munkásokat – nem fogtok ébezni, mi gondoskodunk rólatok!”

Most lett valósággá a sok éves frázis, megszületett a munkás-paraszt szövetség. Tudták ezt az oroszok is, ezért nevezték a hirtelenében felállított új kormányt Munkás-paraszt Forradalmi Kormánynak, – bizonyítékául annak, hogy ez a forradalom, a munkások és parasztkor forradalma volt. Sokszor vádolják még ma is a parasztságot, hogy a forradalom alatt passzív volt. Ez nem igaz. A paraszt is kész volt fegyverrel a kezében harcolni, sajnos nem volt elegendő fegyver. Hogy ez a réteg mennyire aktív résztvevője kívánt lenni a forradalomnak, mi sem bizonyítja jobban, mint az élelmiszergyűjtés áldozathozatala. Egyik faluban, egy szegény paraszt, akinek nem volt egyebe csak egy borjúja, azt vezette a teherautóhoz, hogy vigyék el a csepeli munkásoknak. Tudták a parasztkor, hogy számukra a szabadságot csak a munkások harcolhatják ki. Nem fegyverrel már, hanem sztrájkokkal.

Úgy látszott, hogy a munkásság elszántsága, a parasztság áldozatkészsége, a szovjet beavatkozás ellenére elég erős a forradalom vívmányinak megvédésére.

A Kádár-kormány megalakulása után a szétvert sztálinisták rendezni kezdték soraikat, ők lettek a Munkás-Paraszt Forradalmi Kormány egyetlen támaszai. A pártfunkcionáriusok hada, az elkergetett „munkás igazgatók”, a kiskirályok, a volt ÁVH-sok újra egymásra találtak és Bocsárlapujtón, ahonnan a legtöbb „kádér” származott, megalkották a „kádár huszarak” magvát. *Darázs János*, aki a Rákosi idők alatt munkásból lett százados, bár mint alkalmatlant később leszerelték, átvette az alakulat vezetését. Mintegy negyven-ötven fő vezetését. Tudták, hogy a vármegyében a hatalom megszerzéséhez először a megyei tanács épületét kell elfoglalni. A Megyei Nemzeti Bizottság ebben az épületben székelt, innen irányította a megye eseményeit. A fegyveres erőszolgálat mellett minden éjjel egy elnökségi tag is szolgálatot teljesített.

November 5-én munkatársaival e sorok írója volt éjjel szolgálatban. Számoltunk már a szovjet csapatok vármegyénkbe történő megérkezésével. Vártunk. Tolmácsot is tartottunk készenlétben, mert a Megyei Forradalmi Nemzeti Bizottság úgy döntött: a hiábavaló véráldozatok elkerülése miatt fegyverrel nem állunk ellent, hanem igyekszünk megnyerni a helyi szovjet alakulatok jóindulatát. Okosabbnak, célravezetőbbnek láttuk ezt.

Az elmúlt napok eseményeiről beszélgettünk, jelentésket fogadtunk és

összegeztünk, amikor éjfél után szokatlan zajt hallottunk a lépcsőházból. Nem volt időnk megnézni, mi történt. Hirtelen felszakították az ajtót és egy harminc-negyven főnyi géppisztolyos csoport tört ránk. Különböző ruhát viseltek, de mindannyiukon lenin-bórsapka volt. – *Fel a kezekkel!* – hangzott a parancsnok kiáltása. A csoport félelmetesen hatott. Ellenállásra nem is gondolhattunk, a támadás annyira meglepetésszerű volt. Őrségünket lefegyverezték. A fegyveresek egyike úgy látszott, hogy ismer, oda lépett hozzám, mellemnek szegezte a géppisztolyt és határozott hangon azt kérdezte:

– *Garamvölgyi úr elismeri a Kádár-kormányt vagy nem?* – Még felelni sem tudtam, amikor egy fiatalember félretolta a géppisztolyt mondván:

– *Vidd a fegyveredet, ez a Rákosi rezsim módszere volt, mi nem kényszeríteni akarjuk az embereket, hogy támogassanak, hanem megnyerni.* – ezzel megfordult és vele együtt távozott a szobából az egész csoport, őrzésünkre csak három fegyveres maradt velünk. Mint később kiderült még azon az éjjelen, ott a megyei tanács épületében megalakították a Megyei Munkás-paraszt Forradalmi Tanácsot. Reggel visszajött a csoport. Az a fiatalember, aki az éjjel társa géppisztolyát félretolta előlem bemutatkozott: – *Mrazik János, a Megyei Munkás-paraszt Forradalmi Tanács elnöke vagyok, a megyében a hatalmat átvettem, önök hazamehetnek.*

A reggel érkező Megyei Nemzeti Bizottság tagjai meglepve vették észre, hogy vörös-csillagos jelvényvel ellátott idegen emberek állnak őrséget a megyei tanács épülete előtt. Nem tudtak bejutni az épületbe, nem engedtek be senkit, de le sem tartóztattak senkit. November 7-én a Munkás-paraszt Forradalmi Tanács elnöke a lakásomon megjelent Cserhádi József, Megyei Nemzeti Bizottság tagjának kíséretében és arra kért, hogy működjek együtt a Munkás-paraszt Forradalmi Tanáccsal, vezető helyet szántak nekem a megye életében. Ezt a kérést nem lehetett teljesítenem, hiszen esküt tettünk a forradalom eszméinek megvédésére. Ezután arra kértek, hogy vegyek részt egy, a Kádár-kormányhoz induló küldöttségben. Ezt az a feltétellel vállaltam el, hogy csak magáncemberként, senkit sem képviselve veszek részt e küldöttségben. Ezután lassan, lépésről lépésre megtalálták egymással a Megyei Nemzeti Bizottság tagjai a kapcsolatot. Egy-két tag, ugyan teljesen visszavonult, de senki sem akadt, aki a Munkás-paraszt Forradalmi Tanáccsal együttműködést vállalt volna. A Nemzeti Bizottság hozzájárult ahhoz, hogy a Kádárhoz menő delegációban részt vegyünk, ugyanis részt vett a tizenegytagú küldöttségben a Megyei Nemzeti Bizottságból Kovács János és Esztergomi Antal is.

November 9-én hajnalban két autóval indultunk útnak Budapest felé. Mindannyian, a katonatisztek is, fegyver nélkül voltak és a Megyei Munkás-paraszt Forradalmi Tanács által kiállított megbízólevéllel utaztunk. Vácig minden igazoltatás nélkül eljutottunk. Vác után több ízben ütköztünk szovjet alakulatokba, amelyek igazoltattak, de az igazolványok felmutatása után mindig tovább mehettünk. Budapest nekünk, a külső Váci úttól kezdődően súlyos harcok lefolyásáról tanúskodott. Mindenütt kiégett tankok, felfordított villamosok, barikádok jelezték, hogy a főváros népe valóban harcban állott a szovjet hadsereggel. Déli tizenegy órakor érkeztünk meg a Parlament elé. A kapunál szovjet katonai alakulat állt őrt. Minden további nélkül beengedtek. A kapukon belül magyar őrség volt. Igazoltattak, megmotoztak és csak azután vezettek fel bennünket. Itt, láthatóan örömmel fogadtak. Mi voltunk az első küldöttség, amely a kor-

mányhoz jött, mi voltunk az elsők, akik tudomást vettünk a Kádár-kormányról. A tanácssteremben nagy sürgés, forgás fogadott. Riporterek jöttek, mentek. Rögtön nyilatkozatot kértek és miután a küldöttség legnagyobb része a Munkás-paraszt Forradalmi Tanácshoz tartozott kedvező nyilatkozatokat kaptak, amelyet a rádió már tárgyalásunk alatt sugárzott is. Mintegy fél órát kellett várakozni, amíg megjelent Kádár János. Rajta kívül egy-két idegen maradt csupán a teremben. Egy tanácskozó asztalnál foglaltunk helyet. Megindult a kötetlen beszélgetés.

– Miként ítéli meg a miniszterelnök úr a forradalmat? – hangzott az első kérdés.

– Ez a forradalom – válaszolta Kádár – a magyar nép forradalma, amely a Rákosiék által elkövetett hibák miatt tört ki. A forradalmat azonban a reakciós erők ki akarták használni és mind jobban és jobban az általuk kívánt irányban haladtak az események, ezért kellett szakítanom a kormánnyal. Éppen azért, mert ez a forradalom a mi forradalmunk. Sem a vezetőknek, sem a fegyveresen harcolóknak semmi bántódásuk nem lesz a forradalomban való részvételért, de ennek ellenében azt kell kérnem, hogy hagyjanak fel az ellenállással, támogassuk a kormány erőfeszítését a rend helyreállítására.

Kovács János küldött nyíltan, őszintén a következő kérdést tette fel:

– Miniszterelnök úr, Ön bizonyára tudja, hogy a magyar nép bizalmát nem ön, hanem Nagy Imre bírja, hajlandó-e ön Nagy Imrének a miniszterelnökséget átadni és vele együtt dolgozni?

– Igen, – mondta a miniszterelnök – tudom, hogy a magyar nép bizalmát Nagy Imre bírja, Nagy Imre kommunista, mi ma is bizalommal vagyunk iránta. Egyedül ő fosztotta meg magát a miniszterelnökségtől, amikor a jugoszláv követségre menekült, amint menedékhelyét elhagyja, visszatér a parlamentbe, azonnal hajlandó vagyok helyemet neki átadni.

– Miniszterelnök úr – kérdezte tovább e sorok írója – elismeri-e ön a több pártrendszert és hajlandó-e a volt négy koalíciós párt részvételével szabad választásokat tartani?

– Rákosiék a legnagyobb bünt akkor követték el, amikor a koalíciós partnerpártokat feloszlatták és ezzel a szocialista demokrácia sok hívét elidegenítették. A mai nehéz helyzetben a kommunista párt egyedül nem vállalhatja a felelősséget, feltétlenül be kívánjuk vonni a kormányba a többi pártok képviselőit is és ezzel a Rákosiék által elkövetett legsúlyosabb hibát is jóvátesszük. Ami a választásokat illeti csak egylistás választást tartathatunk, mert egy szabad választás esetén kétségtelenül a polgári pártok győznének, ezek a pártok pedig hazánkat kiszakítanák a szocialista táborból és átvinnék az imperialista táborba. Ezt pedig mi nem engedhetjük meg. A kommunista párt nem engedheti meg, hogy hazánk szocialista vívmányai veszélybe kerüljenek, éppen e veszély fennállása miatt kellett most is akcióba lépniünk. – Válaszolta a miniszterelnök nekem, a Kisgazdapárt küldöttjének.

– Mi a miniszterelnök úr véleménye az ország semlegességéről? – tette fel Kovács János az újabb kérdést.

– Tudom – felelte Kádár –, minden nép álma, vágya a semlegesség, természetesen, hogy a mi népünknek is ez a legfőbb vágya. A nemzetközi helyzet azonban olyan, hogy mi nem lehetünk semlegesek, mi a szocialista táborba tartozunk, ezt kell erősítenünk és nem gyengíteni.

– És mit kíván miniszterelnök úr tenni a forradalom legfőbb követelésé-

nek érdekében, hogy a szovjet csapatok hagyják el az ország területét? – hangzott a következő kérdés.

– Forradalmunk egyik legfontosabb követelménye kétségtelenül a szovjet csapatok kivonása, az ország szabad, független fejlődésének biztosítása. A múltban a szocialista államok egymásközi viszonyában is súlyos hibák történtek, mint ahogy ezt a szovjet kormány október 30-i nyilatkozata is elismeri. A jövőben nem történhetik meg, hogy más országok beleavatkozzanak országunk belügyeibe. Amíg a szovjet csapatok hazánk területén állomásoznak, addig népünk nem hiszi el, hogy függetlenek vagyunk, ezért már most kijelenthetem, hogy amint az országban a rend és a nyugalom helyreállt, a szovjet csapatok azonnal el fogják hagyni az országot, erre a szovjet kormánytól ígéretet kaptam – válaszolt Kádár János. – Többek között megígérte a miniszterelnök, hogy október 23-a nemzeti ünnep lesz és hogy a jövőben március 15-ét is így fogják ünnepelni, a rádióban újra megszólal a déli harangszó és ezután az iskolában megint ez egyes lesz a legjobb osztályzat.

Ezután is riporterek vettek körül bennünket és nyilatkozatot kértek. Csak hárman hallgattunk: Kovács János, Vincze József és én. Minket nem elégített ki a miniszterelnök válasza, hiszen a forradalom legfontosabb követeléseinek teljesítését megtagadta. – Igaz nem tehetett mást. Lehetett érezni hangján, a beszédén, a magatartásán, hogy ő igazán egyetértett Nagy Imrével, de nem követheti őt. Kádár János eszköz volt. A körülmények között csak az ő személye illett be a Szovjetunió tervébe. A szatlini erőnek, csak a forradalommal álcázva lehetett levernie a forradalmat és erre célra csak egy személy volt alkalmas, Kádár János. Tagja volt a Nagy Imre kormánynak, ő volt az újjászervezett párt főtitkára, a forradalmi eseményekkel sodródott egészen november 3-áig, tehát forradalmár volt és egyben vonalhű, a kommunista érdekeket, az ország érdekei elé helyező politikus.

Salgótarjában érkezve a legrészletesebben beszámoltunk a Munkás-paraszt Forradalmi Tanács kezében levő megyei újságban a tárgyalásokról. A beszámoló tárgyilagos volt. A munkástanácsok, a forradalmi bizottságok a beszámolót ismertették a munkásokkal, az eredménnyel azonban elégedetlenek voltak, ezért elhatározták, hogy tovább folytatják küzdelmüket a forradalom vívmányainak megvalósításaért. Az általános felfogás az volt, hogy a Kádár-kormánnyal, mint reális ténnyel számolnunk kell, ám a magyar munkásság, a magyar nép támogatására, elismerésére csak akkor számíthat, ha teljesíti a forradalom követeléseit. A megyében a sztrájk teljes volt. A munkások, hogy az üzemetek őrizzék, bementek ugyan a munkahelyeikre, de nem dolgoztak. A Megyei Munkás Forradalmi Tanács tehetetlen. Közben Budapestről segítségünkre megérkeznek a kormányküldöttek. Először próbálják maguknak megnyerni a Megyei Nemzeti Bizottságot, amikor ez nem sikerül, rágalomokkal próbálják lejáratni tekintélyét, azzal vadolják, hogy halállistát állított össze. Senki nem hisz nekik. Nem volt más hátra, mint együttműködni a Megyei Nemzeti Bizottsággal.

November 13-án küldöttgyűlést hívtunk össze az Acélgyárba, ahova a Megyei Nemzeti Bizottság a megyei tanácsról kizorultán székhelyét áthelyezte. A küldöttgyűlésre meghívtuk a Munkás-paraszt Megyei Tanács kiküldöttjeit, akik Mrázik János elnök és Andó Géza volt párttitkár által képviselték magukat. A küldöttgyűlés, amelyen mintegy kétszázan vettek

részt egyhangúlag az október 30-án törvényesen megválasztott Megyei Nemzeti Bizottság mögé állt. Nem ismerte el a Mrázik-féle bizottságot.

A küldöttek szenvedélyesen támadták a Kádár-kormányt, de hasonló hangon szóltak a kormány megyei küldötteihez is. A tárgyalás alatt, miután világossá lett, hogy megegyezésre nem került sor, egy jól felszerelt nemzetőr egység Hadady Rudolf parancsnokságával, e sorok írójának tanácsára és vezetésével elindult, hogy a megyei tanács épületét birtokba vegye. Amilyen váratlanul ért 5-én minket a támadás, ugyanolyan váratlanul érte a kádár huszárokat is, most. Egyetlen lövés nélkül adta meg magát a kapuőrség, valamint az épületben talált alakulat. Az épület őrségét leszerelték majd fegyver nélkül szélnek eresztették. Megismétlődtek a november 6-án reggel történtek, de most a Megyei Munkás-paraszt Forradalmi Tanács tagjai nem tudtak az épületbe bemenni. A megye megmozdulására, a küldöttek erélyes fellépése ellen az önmaga választotta Megyei Munkás-paraszt Forradalmi Tanácsnak nem volt orvossága. A hatalom megint teljesen a kezünkbe került. Átvettük a rádió, az újság irányítását. Balassagyarmatról katonai erősítést kértünk, újra szerveztük a nemzetőrséget. Az Acélgár fegyveres egységet küldött a határra, hogy a szlovákiai, fegyverrel felszerelt funkcionáriusok hazatérését megakadályozza. Erre ugyanis a Megyei Munkás-paraszt Forradalmi Tanács karhatalmi alakulata már minden előkészületet megtett: harminchét főből álló egységet küldtek a határra, Ipolytarnóc községbe - a szlovákiai segítségre feltétlenül szükségük volt.

Ipolytarnócon leszerelték a helyi nemzetőrséget. De abban bízva, hogy a határőralakulat szövetségesük, őket nem szerelték le. Amint a község lakosságának, valamint a községi Nemzeti Bizottságnak tudomására jutott, hogy milyen alakulat tartózkodik a faluban, azonnal érintkezésbe lépett a határőrség forradalmi bizottságával. Maga a falusi lakosság is mozgolódni kezdett, fegyvert követelve a határőrség elé vonult. Az épület emeleti ablakában akkor megjelent egy határőr és elkiáltotta magát:

- Aki magyar, fegyverbe! Piszkos kommunisták menjenek haza! - És ezzel egy sorozatot engedett a levegőbe. A tömeg nekiment a kapuban álló karhatalmi őrnök, fegyverét elvették, leütötték majd benyomultak a laktanyába, a határőrök pedig felnyitották a fegyverraktárt. A fegyverhez jutott tömeg azonnal löni kezdte azt a termet, amelyben a karhatalmisták voltak. Ellenállásra nem maradt idejük, de bátorságuk sem volt hozzá. Elmenekültek. Az összetűzésnek egy halálos áldozata volt, életét vesztette egy karhatalmista. (V. ö.: Bozó Gyula írását a 74. old., a szerk.)

November 14-ét írtunk, de a megyénkben Kádárék nem tudtak beleszólni az eseményekbe, nem tudták a kezdeményezést magukhoz ragadni, védekezésbe szorultak - szovjet segítség nélkül akartak rendet teremteni a megyében, a nyugalmat helyreállítani, a munkát beindítani. Elhatározták tehát, hogy karhatalmi alakulatokkal megszállják Salgótarjánt. A támadás időpontját mégis úgy szervezték, hogy ugyanarra az időpontra a szovjet alakulatok is a városba érkezzenek. A hatalomátvétel dicsőségét, erkölcsi sikerét maguknak akarták biztosítani, de a kudarcra is felkészültek, ezért állapodtak meg abban, hogy a szovjet alakulatok november 16-án délután érkezzenek Salgótarjánba. A Megyei Nemzeti Bizottság, az acélgári alakulatra bízta a város védelmét.

Az acélgyári nemzetőrség katonai vezetői elhatározták, hogy megelőzik a karhatalmisták támadását és felszámolják Bocsárlapujtón a karhatalmi alakulatot.

Teherautón indultak a Salgótarjától északnyugatra fekvő Bocsárlapujtó felé. Karancsalján leszálltak és a szántóföldeken csatárláncba felfejlődve közeledtek Bocsárlapujtó felé. Bocsárlapujtó előtt vették észre, hogy a karhatalmisták is harcra készen, szintén csatárláncba fejlődtek a patak töltése mögött. A két alakulat farkasszemet nézve állt egymással szemben. Egyik fél sem akarta a támadást megkezdeni, egyik fél sem akarta a vérontásért a felelősséget vállalni. Mindkét oldalról tárgyalást kezdeményeztek. A Megyei Nemzeti Bizottság dr. Magos Ferenc ügyvédet az acélgyár jogi előadóját és Szabó István rendőr őrnagyot küldte a tárgyalásra. Tárgyalás közben érkezett a hír, hogy a szovjet alakulatok megérkeztek Salgótarjánba. Az acélgyári fegyveresek most már fontosabbnak tartották a gyár védelmét, mint a karhatalmistákkal való harcot és ezért visszavonultak a gyár területére, ám a karhatalmisták sem tartották már szükségesnek a város elfoglalását, hiszen a város feletti hatalom az ő kezükbe került. Minket elégtétellel töltött el a tudat, hogy a helyi kádár huszároknak a szovjet csapatokra volt szükségük ahhoz, hogy a megyében a hatalmat visszaszerezék, bár azt maguknak biztosítani még így sem tudták. Igaz, nekünk a szovjet csapatok árnyékában kellett tovább küzdenünk a forradalom eszméinek győzelméért.

A Magyar Nemzeti Bizottság mögött ott állt a nép, a Megyei Munkás-paraszt Forradalmi Bizottság mögött pedig a szovjet fegyverek. Így egy kényszerű együttlét keletkezett: két hatalom együttléle. Alkalmazkodni kellett a megváltozott körülményekhez...

(Folytatása következő lapszámunkban.)

Az ipolytarnóci tragédia (1956 november 14.)

Nógrád megye legészakibb csücskében, Ipolytarnócon 1956. november 14-én, a déli órákban olyan tragédia játszódott le, melynek hátterét, előzményeit és összefüggéseit ma is homály fedi. Mindez tíz nappal a november 4-i fordulat után történt, olyan időszakban, mikor a hatalom kérdése még nem dőlt el Nógrád megyében sem. A fordulatokkal teli napok után lényegében „kettős hatalom” alakult ki, amelyről többé-kevésbé tudta mindenki, hogy nem lehet hosszú életű.

A KÖZSÉG

Ipolytarnóc önálló tanácsú község a szécsényi járásban. Lakóinak száma: 850 fő. Határállomás Losonc felé. Az itt állomásozó őrs akkor is a balassagyarmati határörterület alárendeltségébe tartozott. Az őrsparancsnok *Moroncsin János* főhadnagy volt. Október 23-án éjjel – a budapesti események hatására – 6 főt a fővárosba vezényeltek, akik csak november 1-én tértek vissza Ipolytarnócra. Ezt követően az őrsön megalakult a *Forradalmi Katonai Tanács* vezérkara. Titkára *Takács Sándor* őrzetető, az elnök Moroncsin János főhadnagy lett. A forradalmi katonai tanács és az ipolytarnóci községi forradalmi tanács közötti összekötő pedig *Kiss Ferenc* tartalékos törzsrörmester.

Körülbelül ezzel egy időben Moroncsin János őrsparancsnok, *Jubász Lajos* határőr főhadnagy – az események idején ezredes – a balassagyarmati határörterület hadtápfőnökének parancsára a község lakosaiból „önkéntes határőröket” szervezett, akik a községben alakult nemzetőrség mellett léteztek és tevékenykedtek.

A falu október 27-én mozdult meg első alkalommal. A budapesti események hatására felvonulást szerveztek, s megalakították a községi forradalmi tanácsot. Ennek vezetője november 3-ig *Telek Gyula*, majd *Vermes Miklós* lett. Rendszeres kapcsolatot tartottak fenn ezek után az őrsön alakult forradalmi katonai tanáccsal. November 4-én Vermes Miklós a templom előtt „összegtartásra felhívó” beszédet tartott, s a szolgálatot adó önkéntes határőröket felszólította, hogy eligazítás céljából ebéd után menjenek a laktanyába. Arra a helyre, amely néhány nap múlva egy emberélet kioltásának megdőböntő színterévé válik majd.

SEGÍTSÉGGKÉRÉS ÉS SEGÍTSÉGNYÚJTÁS

A segítségkérés szlovák részről 1956. november 10-én érkezett a nógrádi kommunistákhoz, ahhoz a csoporthoz, amely november 5-éről 6-ára virradó éjszaka a megyei tanácson átvette a hatalmat. Nyilvánvalóan a korábbi segítségadás viszonzásáért. Korábban ugyanis a szlovákiai kommunisták – köztük jelentős számban magyarok – élelemmel, üzemanyaggal és fegyverrel támogatták a Salgótarján környéki kommunista erőket. Szlovákiában – Losoncon és

Besztercebányán – nyomtatták az *Új Szót*, amely szintén ezt a csoportot támogatta. A szlovák kérés lényege az volt, hogy biztosítsák Ipolytarnóc és Nógrádszakál között, a mintegy húsz kilométernyi szakaszon magyar területre át-, majd visszakanyarodó szlovák szénszállító szerelvények zavartalan útját; állítsanak öröket a vasútvonal mentén, védjék meg a szállítmányt az arra kószáló fegyveresektől, akik már eddig is több akciót hajtottak végre a vasúti szerelvények ellen. (Állítólag a mozdonyokon levő vörös csillag irritálta őket, ezért tüzeltek volna az elhaladó mozdonyokra, szerelvényekre.)

A kéressel kapcsolatos döntés nem könnyen született meg. A vezetők hosszan tanakodtak. Többen az ellenzők közül arra hivatkoztak, hogy Salgótarjánban is nehéz a helyzet: az acélgyári munkástanács nemcsak létezik, de aktív is. Körülbelül nyolcvanfős fegyveres egységgel rendelkezik, s ellentámadás várható részükről a hatalom visszaszerzésének érdekében. Az üzemek – a bányák és a gyárak – pedig nem dolgoznak, nincs termelés, nincs élet. Ilyen körülmények között az erők Ipolytarnócra történő átcsoportosítása gyengítené a megyeszékhelyen és annak környékén saját helyzetüket. A segítségadást azonban mégsem lehetett visszautasítani. Már csak a további jó kapcsolat fenntartása érdekében sem.

A pozitív döntésnek még aznap meg kellett hát születnie: harminchét ember menjen Ipolytarnócra, a lapujtói karhatalmi egység embereiből. És még azon a napon, *Rozgonyi Sándor* tüzér főhadnagy, a lapujtói karhatalmisták vezetőjeként Ipolytarnócra érkezett. A cél a tájékozódás és a csapat berendezkedésének, elhelyezésének előkészítése volt. Rozgonyi hamar átlátta az ottani helyzetet. Azt tapasztalta, amint máshol, itt is megalakult és tovább működik a forradalmi tanács és a nemzetőrség. Az emberek többsége várakozó állápontra helyezkedett. Egy tényezőt azonban ő sem vett kellőképpen figyelembe, mégpedig azt, hogy a községben ott állomásozik a felfegyverzett határőrség. Ez kétségkívül hiba volt, ami a későbbiek során súlyos következményekkel járt.

A határőrök nagyobb része igen aktív tevékenységet folytatott október 23-a után. Jó kapcsolatot építettek ki a lakosság tevékeny elemeivel, részt vettek az események, az emberek gondolkodásának irányításában. Tekintélyüket nagyobb tájékozottságuk, jobb informáltságuk révén is növelni tudták a falu lakói előtt. Ellátták fegyverrel a nemzetőröket, akik a határőrség harci eszközeivel vállalkon rótták a falu utcáit.

Rozgonyi főhadnagy megérkezése után négy szemközt tárgyalt az ipolytarnóci őrs parancsnokával, Moroncsin Jánossal. Közölte vele, hogy az őrsön karhatalmista egységet szándékozik elhelyezni, melynek feladata a községen áthaladó szlovák vasútforgalom biztosítása lesz. Egyben határozottan követelte: a nemzetőröknek nevezett önkéntes határőröket rövid időn belül szereltesse le, mivel néhány napig a helyszínen a karhatalmisták fogják a rendet biztosítani, s így a nemzetőrökre ezt követően nem lesz semmi szükség.

Moroncsin, Rozgonyi Sándort megértéssel fogadta, magatartása nem volt sem elutasító, sem gyanakvó. Sőt, a laktanyában a karhatalmisták részére szállást és étkezést is biztosított, beosztottjait pedig, barátságos viszony kialakítására szólította fel a lapujtói karhatalmisták iránt. A fegyvereket is beszédette másnap, de csak a civilektől. A határőröknél ott maradtak a fegyverek, mert értük az őrs politikai vezetője kezességet vállalt.

★

A karhatalmi egység 1956 november 12-én, hétfőn a reggeli órákban indult útnak Ipolytarnócra.

A csoport írásbeli megbízatást vitt magával.

MEGHATALMAZÁS

A Nógrád Megyei Munkás-paraszt Forradalmi Bizottság Karbatalmi Parancsnoksága a jelen sorok felmutatóját felhatalmazza, hogy Nógrádszakál és Ipolytarnóc közti vasútvonalat karbatalmileg biztosítsa. A karbatalmi egység a Nógrád megyei Munkás Karbatalmi Alakulat részlege. Kérjük a vasút dolgozóit, hogy a bajtársakat munkájukban a legmesszebbmenőig támogassák.

Salgótarján, 1956. november 12.

*Borsos Pál alezredes,
a Nógrád megyei munkás karbatalmi
egység parancsnoka*

Az egység félórányi út után Litke központjában élesen jobbra kanyarodott. Á meredek hegy után a nyárfákkal szegélyezett egyenes úton a vasúti átjáróhoz érkezett. Nem volt lezárva a sorompó, áthaladtak a síneken, s máris a község előtt álltak: a lustán elnyúló Ipoly-völgy közepén. Előttük a szűk központi tér, jobbra a temető, balra a furcsán torz építmény, a többszintes határőr-laktanya. Ablakai a temetőre és a három utcát összegyűjtő térre bámultak. Háromszintes épület lenne a laktanya, ha „szintnek” lehetne nevezni középen azt az ég felé szökő egyablakos galambdúcot. Magas vaskerítés az illetéktelek ellen. Belépni csak szűk kapun lehetett a laktanyába. Az épület néma belenyugvással fogadta be a mogorva embereket, akik rövid idő alatt elhelyezkedtek a szűk helyiségekben.

A TANÁCSHÁZÁRÓL INDULT

Az ipolytarnóciáknak nem tetszett a lapujtóik jelenléte, Már csak azért sem, mert őket az egészről nem kérdezte, s nem tájékoztatta senki. „Mit akarnak ezek itt, miért nem mennek haza?” – kérdezték egymástól a falu lakói. Illetéktelen beavatkozásnak tartották az egészet, amely saját életük, a község szuverenitását sérti.

A közhangulat érzékelhető romlásának hatására másnap, november 13-án, Moroncsin és Rozgonyi a tanácsházára ment, hogy bizonyos kérdéseket tisztázzanak. Először is Salgótarjánba telefonáltak: az őrparancsnok a karhatalmisták érkezésének okát tudakolta. Salgótarjánban természetesen tudtak az ipolytarnóci akcióról, s megnyugtatták az aggódó parancsnokot: az egység valóban „vezénylés által” került Ipolytarnócra.

A parancsnok megnyugodott, a helyi lakosok azonban nem. Ellenségesen fogadták a telefonbeszélgetés eredményének közlését, s a karhatalmistáknak a községből való kiűzését követelték. Volt, aki „csirkefogó kommunistáknak” nevezte őket. A községi forradalmi bizottság jelenlevő tagjai pedig határozottan fogalmaztak Rozgonyi Sándornak:

- Hagyják el a falut, minél előbb.
- A mi megbízatásunk – válaszolta Rozgonyi – a vasútvonal biztosítására szól. Nem avatkozunk a falu ügyeibe.
- Ha így van, akkor követeljük, hogy adjanak a falu nemzetőrségének megint fegyvert és semmisítsék meg a leszerelési parancsot!
- Éz ellen nincs kifogásom, de a fegyver nem játékszer. Holnap adjanak át egy listát 15–20 főről, akik számára fegyvert kérnek, mi megvizsgáljuk, és ha megfelelőek, elismervény ellenében felfegyverezzük őket. Enélkül azonban egyetlen töltnyt sem adhatok senkinek!

A tanácsházon hosszan elhúzódó tárgyaláson megegyezés azonban mégsem született.

November 14-én a karhatalmisták reggeli feladata a csehszlovák szerelvény biztosítása volt. Ők is úgy tudták, hogy ez az utolsó feladatuk Ipolytarnócon. Salgótarjánból ugyanis értesítést kaptak, hogy vonuljanak vissza Lapujtőre: acélgyári akció várható a falu ellen, oda kell összevonni az erőket.

S valóban az utolsó szerelvényt biztosították november 14-én!

Még délelőtt végeztek, s Rozgonyi öt társa a falu felé igyekezett. A gépkocsit akarták megvárni, amelyik értük jön; összeszedi, s hazaviszi őket. A falu szélén találkoztak az egyik törzsőrmesterrel, akit a falu forradalmi tanácsa az események alatt alhadnaggyá léptetett elő, s aki nyájasan fogadta ebédre invitálta a laktanyába őket:

– Már biztosan éhesek, ugye? Menjenek be a laktanyába ebédelni! Nagyon finomat főztek ma!

A hat ember összenézett s szó nélkül elindult a laktanyába. Ebéd előtt kényelembe helyezték magukat, letették fegyverüket és enni kezdtek.

★

A tanácsháza reggel óta felbolydult méhkasoz hasonlított. Többen egyenesen a kocsmából érkeztek. Az emberek az épületet valósággal ostrom alatt tartották. Ki-be jártak, híreket hoztak és vittek, uszítottak és csillapítottak.

– Mit tétovázunk? Menjünk, kérjünk a határőrségtől fegyvert és kergessük ki őket innen. Megint jönnek és lesöprik a padlásunkat! Gyerünk, úzzuk el őket a falunkból!

– Ugyan, – próbáltak csillapítani a meggondoltabbak – itt van értük az autó és délután mennek. Ezt a pár órát már kibírjuk! Ha nem lesznek itt, megint úgy lesz, amint nekünk tetszik!

Mikor már-már úgy tűnt, hogy a leghevesebbek is hajlanak a szóra, belépett az egyik helybeli lakos, Gál József:

– Na, most már a tétovázásnak semmi helye! Bementek a laktanyába, ebédelnek. Most rajtuk lehet ütni! Gyertek!

– Ugyan, minék bántanánk őket, úgymen mennek nemsokára – szólalt meg ismét egy józanabb hang.

Újra vitatkozni kezdtek. Vita közben toppant be Takács Sándor határőr-örvezető:

– Jöhetnek, mert én már mindent megszerveztem! A karhatalmisták az ebédlőben tömik a bendőjüket, én meg használhatatlanná tettem a fegyverceket. Ha mégis lövöldözésre kerülne sor, én ott leszek: felmegyek az emeletre, és a legalkalmasabb pillanatban lövéssel jelt adok! Ha ellenállnak, én durranom le őket az ablakból. Jöjjen mindenki!

Közben Vermes Miklós is a tanácsházára érkezett:

– Elmentek-e már a karhatalmisták? – kérdezte.

– Nem.

– Akkor indulás a laktanyába!

Menet közben arról beszélt az embereknek, hogy át fogják venni a laktanya irányítását. (Később az terjedt el róla, hogy a karhatalmisták távozása után az őrs parancsnoka akart lenni.)

Körülbelül húszan indultak el, mire a laktanya elé értek, lettek ötven-hatvanan.

A LAKTANYÁNÁL

Az ebédelő karhatalmisták a nagy zajra figyeltek fel. A tömeg forrt, morgott. Rozgonyi gyorsan felállt, s megindult a tömeg felé. Találkozott Vermessel és a zajra, lakásából elősiető Moroncsin János főhadnaggal, a határőrs parancsnokával. Rozgonyi megkérdezte az emberektől:

– Mondják meg, mit akarnak?

– Fegyvert!

– Megmondtam az este is, hogy adunk fegyvert, de hozzanak névsort! Most is azt mondom, amit az este. Amennyiben olyan névsor lesz összeállítva, amelyből kitűnik, hogy kinek a kezébe kerül elmenetelünk után a fegyver, akkor lehet csak szó eltávozásunkról, s ismét a község lakosai által adott fegyveres szolgálatról.

Ebben a pillanatban megjelent az emeleti ablakban egyik társával Takács Sándor, s a bal szárny utolsó kinyitott ablakából lekiabálta:

– Ne alkudozzatok velem, elég volt 12 évig a dumából! Ki kell őket zavarni a faluból. Tarnóciak, fegyverbe! És géppisztolyából egy sorozatot engedtet a levegőbe.

Erre a kapuban őrt álló lapujtói Ruzs Gyula karhatalmistát a tömegtől hátról hátulról megtámadták és lefegyverezték. A tömeg benyomult a fegyverraktárba, ahonnan a golyószórók kivételével mindent elhurcoltak.

Moroncsin főhadnagy közben felrohant az emeletre, hogy parancsnoki szóval hallgattassa el Takácsot. Takács azonban a szobába lépő parancsnokára szegezte géppisztolyát, és rákiáltott:

– Fel a kezekkel! Én már kommunistákat nem szolgálok!

A tarnóci emberek ezalatt már visszamentek az utcára, és ekkor lövések dördültek. A karhatalmisták is kijöttek a laktanyából, és menekülni kezdtek.

Vermes még odakiáltott Rozgonyinak:

– Meneküljön, mert baj lehet!

A főhadnagy el is indult a laktanyaudvar kerítése mellett, közben pattogtak körülötte a golyók. Egyszerre csak hallja, a háta mögött:

– Bátyám gyere vissza értem, mert meglőttek! – *Albert Pál* volt, az utolsó elvonuló.

Azonnal visszafordult, s indulni akart, de rákiáltottak:

– Ne merjen közelebb jönni! Egy lépést se! Maga is úgy járhat!

Fegyvercsövek meredtek rá. Megállt s tehetetlenül nézte a földön fekvő unokatestvérét.

– Csábi Károly menjen oda! Őt ismerjük, a lapujtói malomból!

Csábi, már szintén menekülni akart, de azonnal a sebesülthöz ment, akinek arca közben egyre fehérebbé vált. Csábi erőt vett magán, s Vermes segítségével bevitték bajtársuk tehetetlen testét a szemben levő házba. Telefonáltak autóért, orvosért. A litkei orvos nem volt otthon, végül egy állatorvos kötözte be a vértől patakzó sebet.

Majd autóba tették. A gépkocsivezető eszeveszetten robogott vele a tarjáni kórház felé. Hiába. *Albert Pál* szeme az úton örökre lecsukódott.

★

Úgy mondják: anyja messziről látta a Lapujtón keresztülszáguldó autót.

Egészen a falu határáig üldözték a karhatalmistákat, akik Litke felé menekültek. Az üldözők az országút mellett – kihasználva a terep természetes adottságait – védelemre rendezkedtek be. Határozott szándékuk volt, ha a karhatalmisták visszatérnek, felveszik ellenük a harcot.

Takács Sándor egy golyószórával érkezett a vasúti átjáróhoz, ahol Litke irányában tüzelőállást foglalt el. Körülbelül egyórányi várakozás után az országhatárra ment, ahol nyomatékosan figyelmeztette a csehszlovák vámőröket, hogy további értesítésig semmiféle vonatot nem engedhetnek át magyar területre.

★

Moroncsin János őrsparancsnok két embert küldött a litkei útra, majd utasítást adott Kiss Ferenc tartalékos törzsőrmesternek, hogy újra szerelje fel az önkéntes határőröket. Közölte továbbá, hogy szállásuk ott lesz, ahol eddig a karhatalmistáké volt. Az önkéntes határőrök közé az esemény résztvevői közül többen azonnal beléptek.

★

A menekülők a litkei úton találkoztak azzal a teherautóval, melyet értük küldtek. A gépkocsi már félig megtelt, a más helyeken tartózkodó, szolgálatot teljesítő karhatalmistákkal, akiket eddig összeszedett a kocsifőőrje. Amikor megtudták, hogy mi történt, parázslóvá lett a hangulat: menni akartak a falu ellen. Csitítani kellett őket. Végül is az győzte meg őket, hogy azonnal haza kell indulni, mert a falujuk veszélyben van.

★

Az egyik karhatalmistát, Csábi Károlyt a tarnóciak a laktanya pincéjében tartották fogva. A sebesült elszállítása után zárták oda. Később Szécsénybe, majd Balassagyarmatra vitték. Bíróság elé akarták állítani, gyilkosság vádjával.

★

Az udvaron többen összegyűltek. Civilek, katonák egyaránt. Az eseményeket vitatták:

– Ki lőhette le a karhatalmistát? – kérdezték többen is.

A későbbiek során, meg nem erősített információ szerint maga Takács Sándor vállalta ott magára a tettet, sőt, még dicsekedve mondta:

– Én! Hallottam, hogy ki akarja nyírni Kiss forradalmi alhadnagyot, láttam, hogy zsebéből kézigránátot akar kihúzni és odasóztam neki...

★

Moroncsin János, másnap, november 15-én beteget jelentett, és ettől kezdve a lakásán tartózkodott. *Négyökrű István* határőr hadnagyot, a politikai helyettest bízta meg a parancsnoki teendők ellátásával. Négyökrű a parancsnokságot nem tudta azonban átvenni, mert Vermes Miklós megakadályozta abban. Azt mondta:

– „...már nem vagy parancsnok, már nincs semmi szavad. Itt én vagyok a parancsnok. Tizenkét évig kulák voltam, elnyomtak. Érezted most te is az én helyzetemet!” – Négyökrű Istvánnak még azt sem engedte meg, hogy Balassagyarmatra telefonáljon. Ő maga hívta fel Juhász alezredest, aki azonban nem őt, hanem Kiss Ferenc törzsőrmestert bízta meg a parancsnoki teendők ellátásával. Kiss a megbízatást elvállalta, így november 18-ig ő volt az őrsparancsnok, amikor is azt tőle Négyökrű végül átvette.

Az önkéntes határőrséget, valamint a nemzetőrséget november 27-én a Szécsényből jött rendőrök felszámolták Ipolytarnócon.

★

A gyilkos tett után némaság, mozdulatlan csend ült hosszú ideig a falun. A tüntetésben részt vevők kijózanodtak, és lapultak. Nem tudták elképzelni, mi lesz ezután, milyen következményekkel számolhatnak.

- Sokan sajnálták az áldozatot Ipolytarnócon is. A hangulat általánossá vált; – „Ezt azért nem kellett volna” – mondogatták.
- Leginkább az asszonyok értették meg az ismeretlen lapujtói anya fájdalmát, aki egyetlen fiát vesztette el ezen a borongós novemberi délelőttön.

AZ ÁLDOZAT

Ki volt Albert Pál, az 1956-os őszi események szereplője, a december 8-áig tartó időszak egyetlen Nógrád megyei áldozata, halottja, a továbbszolgáló tizedes.

Albert Pál (Gyula) 1929-ben Bocsárlapujtón született. Apja csendes beszédű ember volt. Asztalosként dolgozott a zagyvai rakodón.

Anya Bozó Veronika, e sorok írójának rokona, hatgyermekes igen szegény családban nőtt fel. A szülők cselédeskedtek, vándoroltak egyik földbirtokról a másikra. Lapujtóra a század elején kerültek, mikor a község birtokosához, Moccsáryhoz „szegődtek”. A családfő juhász volt, elesett az első világháborúban. Így a családi háztartáshoz, valamint a fiatalabb testvérek neveléséhez anyja mellett Veronikának is jelentősen hozzá kellett járulnia.

Albert Pál Lapujtő „Kómárom”-nak nevezett részében, egy többcsaládos falusi udvaron nőtt fel, amely hosszú volt és keskeny. Végében a kert szerényen belesimult a Kisderecske sűrű akácosába. Lakásuk mindössze két helyiségből állt. Tornácáról messzire lehetett látni.

Talán azért, mert egyedüli gyereke volt szüleinek, azt csinálhatott, amit akart. Csavaroghatott, nem kellett sohasem beszámolnia az eltöltött napról. S ehhez mindig akadtak pajtások, ritkán volt egyedül. Sorsával mégsem volt elégedett. Nyugtalan, ideges természetet örökölt. Anyjához gyerekkorától kezdve közelebb állt. Vele bensőségebb viszonyban volt.

Ködös őszi, vagy zimankós téli estéken az anyja mesélt neki. Legtöbbször egyszerű történeteket mondott, később a Cserhát vadregényes hegyei között eltöltött gyerekkoráról, s a juhászoknál gyakran megforduló szegénylegényekről, a betyárokról szóltak elbeszélései.

Az iskolát azonban végképp nem szerette, inkább a temetőben, vagy a környező erdőben csatangolt. Nem volt buta, mégis rossz tanuló mivoltával, tanuláscílenességével hengegett. Bizonyítvánvosztáskor napokig nem ment haza, istállóban, vagy szénaboglyákban aludt. Értett a galambokhoz. Ha tehette, zenélt, kedvenc hangszere a citera volt. Sokszor érezte úgy, ő azért van, hogy gondoktól mentes élete legyen e világban. Kenyér gondjai soha sem voltak; apja megkereste a bányánál a betevőt, s anyja is vállalt alkalmi munkákat. A válástól nem sokat kapott. Azon, amit a paptól hittanórán hallott, csak nevette. Vallási kérdésekben sem evangélikus apjától, sem katolikus anyjától megfelelő útmutatást nem várhatott, mélyen vallásos nagyanyja intelmeire pedig végképp nem hallgatott.

Gyerekkorától kezdve, rendszeresen olvasott. Leginkább a ponyvát kedvelte, de olvasott komolyabb műveket is. Azt vallotta: azért kell olvasni, hogy az ember elfelejtse bajait.

Mindig szeretett ellentmondani, vitatkozni, gyakran csak magáért az ellentmondásért, a vita kedvéért.

Gyötrődő, gyakran végletekben gondolkodó, akaratos természetű volt.

★

Elvégezte a hatosztályos elemi iskolát, az „ismétlő”-t, s megkezdte a „leventé”-t. Levente-oktatásra az iskolaudvaron kellett gyülekezni, s többnyire ott is gyakorlatoztak, néha a falu határában, a hegyek és a dombok között. A leventeoktató Salgótarjából járt ki, hetente több alkalommal is.

Ekkor már rendszeresen dohányzott, a „Honvéd” cigarettát kedvelte. A háborút megúsza, a faluból nem vitték el a leventéket nyugatra. E „mozgalmas” időszakban ő is elbújt, s úgy várta be a szovjet csapatokat.

★

A felszabadulást követően egyszerre „orosz” lett minden. Nagyszerű népnek tartotta az orosz, egészen más fajtának, mint a magyart. A koalíciós időkben szívből szurkolt a kommunistáknak, sőt, nemsokára ő maga is belépett az MKP helyi szervezetébe.

★

Az átlagosnál alacsonyabb termetű, vékony csontozatú fiatalember lett belőle: arca vékony, arcbőre sápadt, orra tövénél két oldalt néhány szeplővel.

Ha ideges volt, furcsán ejtette a szavakat. Kiáltozott és hadart, ilyenkor nem lehetett pontosan érteni, mit akar mondani.

Élvezte az egész napos semmittevést. A nyári hőségben kiballagott a kert végébe, s ott az erdőszélen napozott. Erre azonban hamar ráunt, fehér bőre nem bírta a napot. Ilyenkor visszatért a házba kedvenc foglalatosságához; szétszedte, majd összerakta a vekkert. Szerette ezt a bonyolult szerkezetet. Az alkatrészeket kivette, órákig nézegette, majd újra visszarakta őket. Mindenki tudott már-már betegessé váló hobbijáról. Ezért kapta az „Órás” ragadványnevet. Mindenki így ismerte a faluban: „Órás”.

★

Tényleges katonai szolgálatát Recskén töltötte. Utána több helyen dolgozott Salgótarjában, hosszabban nem tartott ki sehhol sem. Aztán – élve az időszak nagy lehetőségével – ő is elindult: a megyei rendőrkapitányságra, kisebb beosztásba került, s futballozott ennek megyei első osztályú csapatában, a Salgótarjáni Dózsában. Érdekesnek tartotta az egészet. Szívből tudott örülni a szakmai és a labdarúgósikereinek egyaránt. Rövid idő után azonban egyik csalódás a másik után érte, a játék nem ment neki a pályán, ezért visszakerült a lapujtói csapatba. Hirtelen haragú, türelmetlen volt most is, és robbanékony, máskor meg, mint egy túlérzékeny, kétségbeesetten durcáskodó kisgyerek. Az ötvenes évek szocializmusába beleszokott, de egyes vezetőkkel sehogyan sem tudott kibékülni. Egyre inkább azt érezte, hogy valami megváltozott körülötte.

★

1956 októberében otthon tartózkodott. Ekkor tizedes a salgótarjáni kiegészítő parancsnokságon. Jólesett neki újra a gondtalan otthonlét. A politikára akkor kezdett jobban odafigyelni, mikor a faluban is felgyorsultak az események. Az október 31-én megalakult községi nemzeti bizottságot nem tartotta sokra, s nem nagy jövőt jósolt neki. Minden eshetőségre gondolva, várakozó álláspontra helyezkedett.

Néhány nap múlva utánajöttek. Mondták neki: „El ne feledkezz arról, hogy

kötelességeink vannak a rendszerrel, a szocializmussal szemben. Nekünk is, neked is.” Amikor unokabátyja és *Mákos István* is hívta, akkor véglegesen úgy döntött, velük megy. Először a pártszékház őrzésére osztották be Salgótarjában, majd az Ipolytarnócra induló lapujtói csapathoz.

Anyja nem akarta, hogy elmenjen, de ő nem hallgatott anyjára. Úgy gondolta, akik hívják, azok a segítőtársai, azokra lehet számítani. Egyenruhában indult el otthonról. Utoljára.

TÁRGYALÁS

Az ipolytarnóciak letartóztatását több hullámban hajtották végre. Elsőként az emberöléssel gyanúsított Takács Sándort fogták el, 1956. november 29-én. Másodsorra (1957. január 29.) három főt, harmadszorra (1957. február 7.) két főt tartóztattak le. 1957. február 12., 14., 21-én öt, majd 1957. július 16-án három, s végül hatodszorra (1957. október 19.) még egy főt vettek őrizetbe.

A budapesti katonai bíróság részben nyílt, részben zárt tárgyalásait 1957. november 11-én kezdte meg és 1958. január 20-án fejezte be. E napon került sor az ítélethirdetésre is.

A tárgyaláson összesen tizenöt vádlott szerepelt. Ebből tizenháromat „a népi demokratikus államrend megdöntésére irányuló szervezkedésben való tevékeny részvétel” büntetével, kettőt pedig annak vezetésével vádoltak. A két fő vádlottat „gyilkosság büntetének kísérlet”-ével.

A katonai ügyész a tárgyaláson az I. rendű vádlottal, Takács Sándorral szemben a gyilkosság büntette miatt emelt vádat később gyilkosság büntetének kísérletére módosította, ugyanakkor *Kovács Péter* VI. rendű vádlott ellen gyilkosság büntetének kísérlete miatt új vádat emelt. – Egyébként mindez a BM határőrség ügyészségének 787/1957. számú vádiratával egyezően tartotta fenn.

Valamennyi vádlottat bűnösnek találták. Valamennyi vádlottat börtönbüntetésre, mint főbüntetésre ítélték, melynek tartama egy évtől életfogytig terjedt.

Mellékbüntetésként alkalmazták a lefokozást, mert „az elkövetett cselekmény jellegénél fogva méltatlanná váltak mindennemű rendfokozat viselésére”, a büntető törvénykönyvben felsorolt egyes jogoktól való eltiltást, továbbá „a törvény kötelező rendelkezésén alapuló” vagyonek Kobzás kiszabását. A X. és a XV. rendbeli (Kiss József, Morócsin János) vádlottal szemben a büntetés eltöltését a bíróság feltételesen felfüggesztette.

Az előzetes letartóztatásban eltöltött időt a Btk. 54. § (1) bekezdése alapján beszámították.

A III. rendbeli (Vermeš Miklós) polgári vádlott és védője az 1958. május 20-án megtartott másodfokú tárgyaláson a bejelentett fellebbezéseket visszavonták, így a nevezettel szemben az I. fokú ítélet jogerőre emelkedett.

A tárgyaláson a bizonyító eljárást a vádlottak beismerő vallomásai, a vádlott-társak, az ismertetett nyomozati vallomások és egyéb iratok alapján folytatták le.

Több vádlott bántalmazásra hivatkozott a nyomozás során, az elébük tárt jegyzőkönyvben foglaltak láttán. Ennek ellenére a bíróság a nyomozás során tett vallomásokat figyelembe vette, mert azokat a tárgyalás egyéb adatai is tényszerűen alátámasztották.

A tanúvallomások közül több, volt karhatalmista és két, volt határőr vallomását vették elsősorban alapul. Figyelmen kívül hagyták a helyi tanács vb-

titkárának ingadozó, bizonytalan állítását, valamint, rokoni kapcsolat miatt, az egyik asszony tanúvallomását.

A tárgyaláson minden vádlott tagadott. Mind az I., mind a VI. rendbeli vádlott tagadta a gyilkosság büntetének kísérletét. Az I. rendbeli vádlott, Takács Sándor elismerte ugyan, hogy a géppisztolyból lövéseket adott le, de azzal védekezett, hogy a levegőbe lőtt. A II. rendbeli vádlott, Kovács Péter egyáltalán nem ismerte be a lövés tényét.

Többen azzal védekeztek, hogy csupán a kíváncsiság vitte őket a laktanya-hoz, s nem volt szándékuk a karhatalmisták elleni akció.

A tömeg között agitáló három személy azt hangoztatta, hogy a karhatalmistákat megtámadni szándékozó tömeg lecsillapítására mentek a tanácsolására, illetve a laktanya elé.

Az újból beöltöztetett „önkéntes határőr”-vádlottak a parancsnok utasításának kötelező végrehajtására hivatkozva, nem tartották magukat bűnösnek.

A bíróság egyik védekezést sem fogadta el, megalapozatlannak ítélte azokat. Arra az álláspontra helyezkedett, hogy nincs büntethetőséget kizáró, vagy megszüntethető ok, s „a vádlottak bűnössége a tényállás alapján megállapítható.”

A védők azt erősítették, hogy a vádlottak cselekedete nem lehet a BHÖ 1. pontjában foglalt állam elleni büntett, hanem a BHÖ 98. pontjában szereplő és a 100. pont szerint büntethető, hatóság elleni erőszak. A karhatalmisták ugyanis nem a község rendjének fenntartására, hanem kizárólag a vasúti közlekedés biztosításának céljából érkeztek Ipolytarnóca. A bíróság a védők érvelését nem fogadta el. A karhatalom egysége ugyanis szerintük már az „ellenforradalmat leverő”, azon túljutó, népi demokratikus államrend új fegyveres testülete volt, amely ott ezt a hatalmat képviselte. S ez teljesen független attól, hogy az adott helyen milyen konkrét feladatokat látott el. Az a csoportosulás pedig, amely a karhatalmisták elűzésére létrejött, azért állt szemben a karhatalmistákkal, mert az új demokratikus államrend képviselőit látta bennük. Így a karhatalmisták elűzésére irányuló akció „az ellenforradalmi erőket juttatta ideiglenesen hatalomra, s így az a népi demokratikus államrend megdöntésére irányuló szervezkedés volt!” Társadalmi veszélyessége pedig mindenképp abban rejlett, hogy 10 nappal a november 4-i fordulat után, ezek az erők Ipolytarnócon a hatalmat kézbe vehették.

Különösen veszélyesnek minősítették Vermes Miklós III. rendbeli vádlott tevékenységét, aki messzemenően kihasználta a kulákszarmazásából, a Horthy-hadseregben betöltött tisztí mivoltából, iskolai végzettségéből származó előnyöket, s most úgy látta, elérkezett az idő, a számára oly gyűlöletes népi demokratikus államrend megdöntésére. Tekintélyét, emberek közötti befolyását így igaztalan célok és jogtalan előnyök megszerzésére használta fel. A büntetés kiszabásánál a bíróság elsősorban a cselekmény súlyos társadalmi veszélyességét vette figyelembe. Súlyosbító körülményként értékelte az I. rendbeli vádlott, Takács Sándornál azt, hogy tettét, mint határőr örvezető követte el. Az I. rendbeli (Takács Sándor), a II. rendbeli (Telek Gyula) és a III. rendbeli (Vermes Miklós) vádlottaknál, még azt is, hogy a támadás egy ember, egy karhatalmista életének kioltásához vezetett. Súlyosbító körülménynek számított a XIII. rendbeli vádlottnál büntetett előélete, az idősebbeknél pedig az, hogy tekintélyükkel rossz irányba befolyásolták a tömeget és a fiatalokat.

Enyhítő körülményként esett latba a büntetlen előélet, a család, a korábbi fegyelmezett munka, a beteg, eltartásra szoruló édesanya.

SEMMI SEM TISZTÁZÓDOTT

Albert Pál halálának körülményeivel kapcsolatosan ma is ellentmondások az információk és a vélemények. A jelenlevők nem egyértelműen és egybehangozóan mondják el az ott történeteket. A szemtanúk nem látták át a gyorsan pergő események egészét, így csupán csak egy-egy részletet tudnak hitelesen felidézni. Tény viszont, hogy Albert Pál 1956. november 14-ének délelőttjén gyilkosság áldozata lett. Albert Pál életének kioltásával kapcsolatos fő kérdés azonban – ki adta le a gyilkos lövést – a tárgyaláson nem tisztázódott egyértelműen. Mindössze két emberről bizonyították csupán, hogy fegyverét használta. Közülük is csak az egyik ismerte be a lövés tényét. Annyit, hogy „a levegőbe” lőtt.

A tárgyaláson bizonytalanság érződött, amelynek magyarázata az lehet, hogy elég hosszú idő telt el az ipolytarnóci események és a tárgyalás megkezdése között. Tárgyi bizonyítékok alig kerültek nyilvánosságra, s a szemtanúk, akik jórészt maguk is aktív résztvevők voltak, nem beszéltek. Mai napig nem derült fény arra sem, hogy miért éppen egyedül csak őt lőtték le Ipolytarnócon.

Ezzel kapcsolatban csak feltevések vannak. Például az, hogy a menekülő csapat legvégén haladt, így a legközelebbi célpontot ő jelentette. Aztán: a lapjutoi karhatalmisták közül egyedül ő viselt egyenruhát, amely a pisztolytáskával együtt kétségkívül irritálhatta az ipolytarnóci határőröket. Nem tisztázódott a halál beálltának helye és pontos ideje sem. Ennek oka az, hogy a gépkocsin, amelyre sérülten Albert Pált feltették, nem volt kísérelő. Az úton nem volt vele senki. Mai napig ismeretlen a sebesültet szállító autó típusa, hovatartozása, és a gépkocsivezető kiléte is.

Mai szemmel nézve, úgy tűnik, hogy a gyilkosság ténye, és annak körülményei nem kaptak megfelelő hangsúlyt a tárgyaláson. Ott, előtérbe a szervezkedés, a mozgósítás, a propaganda, és az ezekkel kapcsolatos személyek tevékenysége került.

Nem a lövöldözéssel, a gyilkossággal összefüggő kérdéseket vizsgálták, és tarták fel a legkörültekintőbben, hanem az akció, a tüntetés elindításának mikéntjét. *Nem a gyilkossággal vádolt személyt marasztalták el a leginkább, hanem a fő agitátort és szervezőt*, Vermes Miklóst.

Amit ma kétségkívül bizonyítani lehet, az a következő: Albert Pált álló, vagy mozgó helyzetben hátulról lőtték le; a golyó deréktájon fúródott testébe, és nemes szerveket ért, amelynek következtében belső vérzés állt elő; elmaradt a szakszerű, gyors orvosi beavatkozás. – Bár Takács Sándor soha nem ismerte be tettét, a gyilkosság tényét a tárgyaláson bizonyították. Igazolást nyert, hogy a laktanya első emeletének bal oldali szélső ablakából ő adott le sorozatlövéseket. Ennek során géppisztolyából tüzelt, és a halált géppisztolygolyó okozta. Az 1957 tavaszán lefolytatott exhumálási eljárás során megállapított tizenhat fokos becsapódási szög azt mutatta, hogy a gyilkos lövést valóban a laktanya első emeleti ablakából adták le.

A legvalószínűbb az, hogy Takács Sándort személyes bosszúvágy vezette, tettének elkövetésekor. Mint az ipolytarnóci őrs szolgálatvezetőjének ugyanis már korábban összeütközése és vitája volt a megyei kiegészítő parancsnokságon dolgozó Albert Pállal. Többen hallották azt is, hogy megfenyegette őt az események előtt. Ez önmagában fontos érv lehet, de teljes egészében mégsem bizonyíték. És ez minden. Ennél többet ma még nem tudunk.

személyes történelem

N. LÁSZLÓ ENDRE

REGÉLŐ PALÓCFÖLD

Egy palóc élete II.

Kitört a forradalom!

Másnap reggelre eltűntek az örök a kapuból, meg a tornyokból is. A tisztek izgatottan tanácskoztak, mi lesz most? Felakasztanak bennünket?... Hazaengednek?... Besoroznak a hadseregbe?...

Reggel néhány orosz katona jött be a táborba, s kihirdették, hogy a haladó szellemű tiszteket hazaengedik, de csak a tiszteket!... Máiig sem tudom, miért vélték a tiszteket haladóbb szelleműnek, mint a közkatonákat...

Útra készülődtem én is a gazdámmal. Ludvig egészen Irkutzkig vitt magával. De itt már a fehérek voltak uralmon és azon nyomban fogolytáborba dugtak bennünket. Általános volt köztük a fejetlen kapkodás. Mindjárt a megérkezésünkkor bejelentették, hogy: „Mindenki keressen magának munkát. ... Konyha nem lesz!...”

Milyen munkát?

Volt még pénzem és cigarettával kezdtem kereskedni. Hála szlovák nyelvtudásomnak, nagyon jól megértettem magam az oroszokkal és mindig olcsón meg tudtam szerezni azt, amire szükségem volt... A tisztek még bővében voltak a pénznek, ötven rubelt kaptak havonta! Miért ne üzleteltem volna velük?... Egy svéd grófnő is eljött a fogolytáborba. A tiszteknek száztubeles hitelt adott – a közkatonáknak semmit!... Megtanultam, hogy az úr a pokolban is úr!

Közben az egész országban tombolt a harc. Minden faluért, minden városért, minden üzemért, minden hídfőért, minden utcáért és házért...

Azt beszéltek, hogy a vörösök száznyolcvanezer fehéret hajtottak bele a Bajkál-tóba!... Hogy a fehérek egy szomszéd faluban egy vörösosztalag katonáit elevenen elégették!... Hogy mindebből mennyi volt igaz, máig sem tudom. Tény az, hogy egyik fél sem irtalmazott!

Mi a táborban hallottuk a lövöldözést, de aránylag nyugodtan éltünk. Néha ugyan a barakkablakon beröppent egy-egy golyó, egyszer a fejem alatt őrzött fehéreneműcsomagból ráztam ki egyet... Ha egy pár centivel feljebb megy, akkor ma aligha beszélnek itt magukkal!...

Az öreg megtörölte a bajuszát, cigarettára gyújtott, hosszan fújta maga elé a füstöt, azután folytatta: – Elapadt a tiszturak pénzforrása is. Volt a fehéreknek éppen elég gondjuk, nemhogy a fogoly tisztekkel törődtek volna... 1500 forint értékű árut kölcsönöztem nekik, főként cigarettát és dohányt... Némi-lyik még írást is adott, hogy majd itthon megfizeti a tartozását... Vagy ő, vagy az a magasságos...

Ebben a táborban sok német is volt, s ezek örökké azt hajtogatták, hogy éheselek... Három vállalkozó szellemű magyar tiszt kifőzdét nyitott a táborban és csak kutyagulyást főztek – kizárólag a németeknek!... A magyar gyomor nem vette be a kutyahúst. Jaj volt minden kutyának, amelyik a tábor közelébe tévedt, mert a hadifoglyok valóságos hajtóvadászatokat rendeztek ellenük: kövel, bottal, hurokkal...

Közben megtudtam, hogy egy halálosan beteg földim van a táborban. Meglátogattam, azután három hétig hordtam neki az ennivalót. Mire meggyógyult, minden pénzem elfogyott. De legalább megtettem minden tőlem telhetőt. S ekkor a gyógyult ember jött segítségemre!

Elővette bőröndjét, valamit babrált rajta és kinyitotta. Dupla feneke volt és ott annyi pénz, amennyit soha életemben nem láttam még. Bőkezűen megköszönte segítségemet. Ilyen fehér hollók is akadtak a foglyok között. Ez a barátom pékséget nyitott, én meg egy milliomos szakácsa lettem... Közben a város falain egy éjszaka megjelentek a hatalmas vörös betűs plakátok:

Minden, ami a föld fölött, a földön és a föld alatt van, átment az állam tulajdonába!

Ez ugyan ebben a városban még csupán elmélet volt, de a gazdagok már előre vért izzadtak tőle!.. Az én milliomos gazdámnak is kétszer ötven, áruval megrakott, vagonja közeledett Kínából! A haját tépte, hogy mi lehet vele... Aztán jött a telefonhír, hogy mindkét szállítmányt elkobozták a vörösök! Gazdám egyik napról a másikra „elszegényedett”, de nem ő volt az egyetlen. Azért maradt még neki mit a tejecskébe aprítani... Csak éppen rajtam akart spórolni. Ha szóltam valamit, megfenyegetett:

– Ha itthagyl, jelentem a rendőrségnek!

Gazdáméknak volt egy nagyon csinos, formás cselédlányuk... Még most is összefut számban a nyál, ha rá gondolok... Ez a Grunya, mert így hívták, vezetett be a szerelem rejtelmeibe... Mert akár hiszik, akár nem, addig én még nőt úgy nem ismertem!...

Egyszer aztán ez a Grunya felvette a nyúl cipőket. Összeszedett minden ékszert és aranyat, amit csak a házban talált és elszelelt... A gazdám gutatütést kapott, a milliomosnő elájult... Én is otthagytam a levitézlett családot.

Tudtam, hogy Irkutszkban is megalakult a párt. Csakhamar megtaláltam a pártszervezet épületét és ott fel is vettek – fűtőnek. Egyik nap zavargások voltak a városban és ezért este a pártszervezet egyik vezetője töltényt és fegyvert osztott szét a párttagok között. Sokan voltak, a vezető kettőt kiállított a sorból:

– Nektek nem adok a kezetekbe fegyvert! Hónapok óta nem fizetitek a tagsági díjat, és a gyűlésekre sem jártok el! Honnét tudhatom, hogy meggyőződéses kommunisták vagytok-e? Hogy nem ellenünk fogjátok használni a fegyvert? Van itt pár olyan ember, aki ugyan még nem párttag, de megérdemli, hogy az legyen!

Az egyik ilyen megbízható elvtárs én voltam... A vezető nekem adta a puskát!

A börtönt vettük körül, hogy ne férjen hozzá senki, máskor meg barikádokat építettünk, utcai harcokban vettünk részt. A fehérek keményen tartották magukat és minden egyes épületért harcolnunk kellett... Végre mégis sikerült a fehéreket kikergetni a városból! Csend lett, nyugalom. A pártszervezet vezetősége behurcolkodott a városparancsnokság épületébe.

Küzdelmes, de nagyon szép napok voltak ezek!

Azután meghallottam, hogy a Vöröskereszt megkezdte a hadifoglyok hazaszállítását. Kínzott a honvágy, minél előbb haza szerettem volna kerülni. Én is jelentkeztem a Vöröskereszt kirendeltségénél. Egy napon vonatra is raktak bennünket. Ekkor fegyveresek jöttek ki a vonathoz:

- Van itt egy Vencel nevezetű?
- Én vagyok! Miért keresnek?
- Majd megtudja, jöjjön velünk!

Feltűzött szuronyok között mentem vissza a városba, de nagyon nyugodt voltam. Ugyan, nem vagyok párttag, de minden tölem telhetőt megtettem a pártért... S a párt igazságtalanul nem tarthat itt!

Csak azért vittek vissza, mert valami papírom nem volt rendben. Másnap jelentkeznem kellett a városi pártszervezet elnökénél.

Róttam a város utcáit, s ekkor egy ablakból magyar szavak ütötték meg a fületem! Valaki odabent magyarul szónokolt. Akaratlanul is megálltam és hallgattam. Ekkor valaki a vállamra tette a kezét:

- Ki vagy te?... Talán kém?
- Nem... nem, - dadogtam. - Egy magyar hadifogoly!

A karszalagos férfi keményen rámvillantotta szemét és jó alföldi magyarsággal mondta:

- Ha érdekl magát, hogy miről beszélünk, jöjjön be!
- Két hétig jártam a gyűlésekre, azután felvettek a pártba.

A mai naptól kezdve barcolni fogsz a pártért!

Sokat szónokoltunk és még többet dolgoztunk. Az állomásokat hoztuk rendbe, fát vágunk az erdőben, gyűlésekre jártunk, felvilágosító munkát végeztünk az üzemekben, és a környező falvakban...

Nagy ára volt a párttagságnak. Háromszor csaptam földhöz az orosz szótárt, aztán újra felvettem és tanultam tovább!... Félévi álmatlanság és étvágytalanság... Honvágy - fiatalság és a túlvilág! Hiszen papok és papnak neveltek... Éjszaka négyszer-ötször végigimádkoztam a rózsafüzért. A társaim egyre faggattak:

- Mi van veled? Csupa csont és bőr vagy...

S éjszaka vitába szálltam azzal, akinek a létében egyre inkább kételkedtem:

- Minek imádkozom hozzád, ha úgysem segítesz?

Azután mintha kicséréltek volna: jól esett az étel és az alvással sem volt baj. Becsületes embernek tartottam magam, s úgy éreztem, amit csinállok, azt jól csinálom!

Egyszer mégis négy fegyveres katona kísért a hadbíróság elé! Valami „jó-akaróm” feljelentett, hogy összejátszom a fehérekkel! Ez igen súlyos vád volt, s akkoriban nem sokat kukoricáztak az emberekkel... Mindig kéznél volt egy kötél, vagy egy megfelelő fal, amely elé odaállíthatták az embert... Szerencsére a hadbíróság elnöke öreg, higgadt, sokat tapasztalt ember volt.

- Elvtárs, mondd el az életrajzod! - mondta, miután hosszú ideig farkaszemet nézett velem.

Megnyugodtam, és szép, folyékony oroszszággal elmondtam magamról mindent. Senki sem szólt közbe. Amikor befejeztem, a hadbíróság elnöke a vádaskodók és a katonák felé fordult:

- Barmok, ti ezt az embert akarjátok fejbe löni?! Éppen ilyen elvtársakra van szükségünk... Iskolázásra megy!

Moszkvába küldtek, egyéves politikai iskolára. Gyorsvonattal, külön igazolvánnyal indultam útnak. Az ázsiai Oroszországon kényelmesen utaztam keresztül, de az Urálon innen már bizony, híre-hamva sem volt gyorsvonatnak. Ócska, lassan dőcögő személyvonaton utaztam, melyen nem volt egyetlen ép ajtó s ablak sem. Még állva is elnyomott az álom és amikor felébredtem, azonnal a hátizsákomhoz kaptam, mert nagyon soványnak tűnt... A két – útravalóul kapott – rúd szaláminak bizony lába kelt. Sebaj, az a fontos, hogy látni fogom Lenin elvtársat! Tele voltam valamiféle csodavárással. Azt hittem, Lenin csodákat tehet, egyik napról a másikra megválthatja a világot... Most már tudom, hogy erre kevés egy évtized, de még fél évszázad is...

Végre mégis Moszkvába értem!

Elfáradt a nyakam és a szemem a nézelődésben, hiszen ilyen nagy városban még sohasem jártam. Azután eszembe jutott, hogy nem városnézőbe jöttem én ide! Egy katona útbaigazitott... Felmentem az irodába és lejelentkeztem.

Nyolcvanketten voltunk. Nappal az előadásokat hallgattuk, éjszaka olvastunk és tanultunk. Karácsonykor fejeződött be az iskolázás, az utolsó előadást Kun Béla tartotta. A meghatottságtól sírt, mint egy kisgyerek. Pedig búcsúzni jött, másnap Krimbe indult, Vrangél tábornok hadserege ellen...

A vizsgán mindenkinek egy maga választotta témáról kellett húszperces előadást tartania. Én másfél órát beszéltem, s utána a vizsgáztató elvtársak megtapsoltak... A nyolcvankettő közül öten lettünk kitüntetettek. Mi ötünket vizszaküldtek Szibériába, hogy az ottani táborok hadifoglyai közül szervezzünk vöröskatonákat. Büszke voltam és elégedett:

– Most majd megmutatom, mit tudok!

De egyelőre még tíz napom volt Moszkvában és ezt igyekeztem jól kihasználni. A Nagy Színházban volt éppen akkor pártkonferencia és meghallottam, hogy ott lesz Lenin is...

Annyian voltak ott, hogy egy tűt sem lehetett volna leejteni, de én azért befurakodtam. A konferencia már megkezdődött, éppen Trockij beszélt!...

Utána Lenin kezdett beszélni. Dél előtt tíztől délután két óráig beszélt egyfolytában. Nyugodt bizakodás és belső derű áradt egész lényéből. S akkor, ha még nem is értettem még, de megéreztem Lenin emberi és államférfiúi nagyságát!

A tíz nap gyorsan eltelt...

Engem Krasznnojarszkba vezényeltek, ahol hatalmas foglyotábor volt. Az ottani táborparancsnok megkért, küldjem el öt politikai iskolára, mert ő képtelen ellátni ezt a felelős funkciót, s arról én magam is hamarosan meggyőződtem. Ez az egyébként nagyon becsületesen gondolkodó kommunista egyáltalán nem tudott bánni az emberekkel. Nem tudott beszélni a nyelvükön, nem tudta vezetni, meggyőzni őket... Hirtelen haragú, ideges ember volt!

Én maradtam itt kisebbségi titkárnak.

A táborban nem mondtam meg, hogy ki vagyok. Csak beszélgettem az emberekkel, egyikkel a másik után. S egy napon küldöttség keresett fel, hogy legyenek én a tábor parancsnoka. ... Ők még nem tudták, hogy én már Moszkvában megkaptam erre a kinevezésemet... De talán jobb is volt így! 1920 karácsonyától 1921 októberéig maradtam itt és mondhatom, hogy sikerem volt!

Omszkból utasítást kaptam, hogy Szántó Ferencsel (Szántó László akadémikus öccsével) szervezzük meg a hadifoglyok konferenciáját. Munkához is láttunk, mindent előkészítettünk és vártuk az ünnepi szónokokat. Vártunk, vártunk, de nem jött senki! A párttagok unszolására én léptem a szónoki emel-

vényre és a konferencia jól sikerült... Olyan sikeres volt, hogy a foglyok szertették volna megismételteni minden hónapban!

Rengeteg munkám volt, mert a politikai munkán kívül az én vállamra nehezedett a hazaküldendő foglyok csoportosítása is. Amikor egy-egy vonat elindult hazafelé, mindig anyámra és falumra gondoltam...

Jól éreztem magam Krasznójarszkban és tudtam azt is, hogy szükség van rám, de azért csak kínzott a honvágy... Hogy mennyire szükség volt itt a meggyőződéses párttagokra, bizonyítja a következő eset.

Egy szálloda második emeletén laktam. Észrevettem, hogy a szemben levő ház első emeletéről egy fekete szakállas férfi mindennap a szálloda udvarán levő pajtát figyeli!.. Én is figyelni kezdtem a magányos férfit és a pajtát is...

Pár nap múlva már tudtam, hogy a pajta gyülekezőhely! Délutánonként férfiak jöttek kettesével, hármával és este is ilyen kisebb csoportokban távoztak... Egy este aztán katonák vették körül a pajtát és dörömbölni kezdtek az ajtaján. Bentről erre nem reagáltak! Erre a vörösök felgyújtották a pajtát...

Százhetven fehér tisztet fogtak el akkor, akik éppen egy nagy összeesküvést készítettek elő! A pajta leégett, a tiszteket kivégezték. A fekete szakállas embert többé nem láttam... A fiatal szovjet állam nem kegyelmezett a rendszer esküdt ellenségeinek!

*

Egy szép nyári délutánon Szántó Ferencsel, aki a belügyminisztérium titkos kiküldöttje volt nálunk, lementünk a Jenyiszej partjára. Fürdésre szottyant kedvünk. Hatalmas tutajok voltak a parthoz kötve. Végighasaltunk a vastag törzseken és beszélgettünk. Ferenc közben nagyokat úszott. Meg is kérdezett engem:

- Hogy lehet az, hogy te nem tudsz úszni?

- Nálunk, Gerencséren nincsen nagyobb víz. Később meg nem is volt rá időm, hogy úszni tanuljak...

Másra terelődött a szó. Ott ültünk a tutaj szélén és lábunkat a hatalmas folyó vizében áztattuk. Ferencbe közben belebújhatott az ördög, mert hirtelen meglökött és én egyszeriben a vízben találtam magam! A víz elkapott és sodorni kezdett, aztán lesüllyedtem...

- Ferenc, Ferenc, hát éppen barátom küld át a másvilágra! – gondoltam. Ezernyi kép villant át előttem és a fülemben erősödő nyomást éreztem...

- Ánti, itasd meg a marhákat! – hívott az anyám.

- Megyek már, megyek! – akartam mondani, és számba tódult a Jenyiszej sárga vize... Ekkor támadt fel bennem az életösztön... Lábam már a folyó iszapos fenekét érte... Elrúgtam tőle magam és vadul kapálózni kezdtem. Pár pillanat múlva már a felszínen voltam... Az ár a folyó közepe felé sodort... Már fogytán volt az erőm, és azt hittem, hogy végem, amikor valaki a hajamba markolt:

- Feküdj el a vízen!... Ne félj, partra viszlek! – hallottam Ferenc hangját, s erre megnyugodtam. Pár perc múlva kikapaszkodtunk az egyik tutajra...

*

Egy napon aztán levelet kaptam, hogy a következő transzporttal én is indulhatok haza!... Egyszerre éreztem örömet és szomorúságot... Egész éjjel nem aludtam, reggel aztán telefonáltam Moszkvába:

– Itt szeretnék maradni! Én itt nagyon jól érzem magam! – azt már tudtam nagyon is jól, hogy miért nincs kedvem hazamenni.

Anyámat talán már sírba üldözte bátyám és felesége. Velük civakodjak talán a földekért?... Vagy nekik túrjam a földet? ... A földek harmada jogos tulajdonom, de ... de ...

Mégis mennem kellett!

„Ha tetszik ez a rendszer, menj haza és csinálj ilyet otthon!” – felelték Moszkvából.

S az elvtársak gondoskodtak rólam. Álnévre szóló iratokat kaptam. Olyan elbocsátó levelet, hogy otthon ne köthessenek belém itteni tevékenységem miatt... S olyan transzportba osztottak be, amelyikben senki nem tudott vörösmúltamról...

Így kerültem haza!

Nyolcnapos utazás után Pétervárra értünk... Hogy az úton mit láttam, arról nem is beszélek. A pusztítás minden elképzelést felülmúlt... A pétervári kikötőben már várt ránk az Adler nevű német hajó... Négy nap alatt értünk Steytinbe. A parton névsorolvasás és kéthetes vesztegzár... Fertőtlenítés, fürdés... Fabarakokban laktunk, a barakk parancsnoka német volt. Nagyon kedves, barátságos ember... Névsorolvasás után félrehívott és a következőket mondta:

– Maga, Vencel úr, ne maradjon abban a barakkban! Jöjjön át hozzám lakni! Okom van rá, hogy ezt mondjam!

– De, hát mi? – kérdeztem. S közben az járt az eszemben, hogy itt máris tudomást szereztek volna arról, amit Oroszországban csináltam?! És a parancsnok igazolta is a gyanúmat:

– Csak az, hogy magát körözik!

Jó, hogy ezt idejében megtudtam!... Mindjárt Vanyó Antallá vedlettem át, és így hiába tették értem tüvé a tábort négyszer is... Itt a táborban a maradék pénzemért egy láda csokoládét vásároltam. Aztán Pardubicébe vittek bennünket... Itt is kerestek, de ekkora már Vágó voltam... Mindenre voltak papírjaim, a központi bizottság gondoskodott rólam.

1921. október 28-án értem Nyitrára.

Nem mentem azonnal haza, s a gerencséri asszonyok vitték meg falumba a hírt, hogy Nyitrán vagyok, egy ismerősöm csészán vitt haza... Ekkor már a falu apraja-nagyja tudta, hogy megjöttem. Nagyon jó szolgálatot tett a csokoládé, amit a gyerkőcöknek osztogattam.

– Ánti bátyó... Ánti bátyó, adjon még! – kiabálták.

Annál nagyobb volt a meglepetésem, amikor a szülői ház zárt ajtókkal fogadott! Még a saját édesanyám is elbújt előlem!... Mít éreztem? Mít érezhettem?

Miért?... Miért?... Olyan örömmel jöttem...

S, amikor hosszas rábeszélésre vonakodva ajtót nyitott az édesanyám, ezt kellett hallanom tőle:

– Menj el innét, Ánti!... Ne lépjed át többé ennek a háznak a küszöbét!...

– De hát mi történt, édesanyám?... Miért bánik így velem? ... Én már alig vártam, hogy megölelhessem... – kérleltem, és éreztem, hogy könnyek szöknek a szemembe.

– Azt hallottam, hogy eladtad lelked az ördögnek! – rebegette az édes és láttam, hogy ő is a könnyeivel küszködik.

– Én?!... Édes, hát elhiszi ezt rólam?

– Károly ezt mondta, hogy te ottan az ördög iskolájába jártál és meg fogsz bennünket rontani... Félünk téled...

Most már mindent megértettem! Egy volt hadifogolytársam beszélte tele édesanyám fejét... Ő hamarabb jött haza a fogságból és mindenkire árulkodott, hogy a saját bőrét mentse...

Aztán mégiscsak megtört a jég és édesanyám behívott a konyhába... Mindent elmondtam neki, csak azt nem, hogy én is párttag vagyok!... Egyszerű, s nagyon vallásos asszony volt, nem értette volna meg. Miért zavartam volna meg a lelke nyugalma?

Csak most tudtam meg, hogy bátyám eltűnt a fronton. Kardos felesége itt maradt két gyermekkel az anyám nyakán. A család gyarapodott, és nem volt, aki dolgozzon. Édesanyám már megtört öregasszony volt, bátyám feleségének idejét meg lefoglalták a gyerekek.

Egy hét múlva beidézték a jegyző.

– Maga minden héten bejön hozzám! Érti?

– Értem jegyző úr! De miért?

– Itt csak én kérdezhetek! Tehát minden héten jelentkezik nálam, de hívás nélkül! Ha nem jönne el, csendőrökkel vezettem el!

Egy hónap múlva a járási főnök idézett be:

– Nálam havonta egyszer jelentkezik, Vencel! Ezen és ezen a napon, reggel nyolc és kilenc között. Ha nem lennék itt, akkor megvár, el nem mozdul az ajtó elöl!

Ezért nem léptem be itt, nálunk újra a pártba.

Amikor megrendeltem a *Kassai Munkást*, másnap már tudta a jegyző és elmondott mindenféle piszkos bolsevistának. Talán azt sem tudta, mi az a bolsevizmus...

A *Kassai Munkás* szerkesztője egy fogolytársam volt. Levelezni kezdtem vele és ő utasított, hogy minél előbb kapcsolódjak be a pártmunkába... Könnyű volt neki Kassán... Kassa mégiscsak város volt, de Gerencsér egy kis falu, ahol mindenki mindenkit ismer... Ahol mindenki belelátott a szomszédai ágyába és fazekába...

Aztán a pap hívott el magához és kérdezősködött, hogy mi is van tulajdonképpen Oroszországban?... Tőlem ugyan nem sokat tudott meg a jámbor, hiszen engem sem ejtettek a fejemre!

– Mit tudhat egy hadifogoly, aki csak a tábor drótkerítése mögül láthatta a fejleményeket?

★

Egyre inkább idegeimre ment ez a kíváncsiszkodás és már arra is gondoltam, hogy végérvényesen itthagynom a falumat. Eladom a rám eső „birtokrészt” és megyek a főiskolára, Pozsonyba. Gépészmérnök szerettem volna lenni...

De... De... De... Közbejött a sok „DE”!

Elmehettem volna az egyetemre, de akkor ki viselte volna gondját az anyámnak?... Már nem voltam olyan nagyon fiatal és a nőülésre is gondolnom kellett!... De... De... De...

Bátyámat 1922-ben holtá nyilvánították. Én öt emberre dolgoztam, s, ha este fáradtan az ágyba estem, már nem volt kedvem se az olvasáshoz, sem a tanuláshoz... Mikor jártam volna lányok után?...

S a házban volt egy fiatal özvegy, a bátyámé... Két gyerekkel, erős mel-
lelkel, erős csípővel... Mintha csak anyának teremtették volna még inkább,
mint akármelyik fiatal leányt...

Nem volt szégyenlős... Elöttem mosdott, mutogatta magát pucéran... Talán
számításból, talán azért, mert azt akarta, hogy szeressék... Tudta, hogy nekem
is kell a nő!

Egy este aztán az ágyamba bújt és ott is maradt hajnalig. Másnap és har-
madnap is... Így ment ez nagyon sokáig és az anyám nem tudott róla semmit.
Megoszlott az életem a munka és az ágy között...

– Ánti, azt hiszem, hogy másállapotban vagyok... Borzasztó szégyen... Én
ezt nem élem túl! – mondta egy este lámpaoltás után.

– Valamit tenni kéne... Mi lenne, ha elmennél Trézsi nénihez?... Ő ért hoz-
zá...

– Hogy elcsikkasszon?!... Nem, Ánti, ezt nem kívánhatod tőlem, ha egy ki-
csit is szeretsz...

– Hát akkor mit csináljunk?

– Még ezt kérdezed?... Hát nem tudod?... A bátyád már holtta nyilvání-
tották, özvegy vagyok... Így előbb-utóbb nyelvére vesz a falu, elüldöznek in-
tét... Szólj az anyádnak!

Másnap szóltam... Az édes kétségbeesetten sírt:

– Megbolondultál?... Az egy rosszlelkű, gonosz, irigy asszony... Még a kenye-
ret is sajnálta tőlem... Fiam, ezt ne tedd! Én nem szeretném, én nem akarom!...
Hidd el, én jót akarok neked!... Annyi szép fiatal lány van a faluban, akárme-
lyik szívesen hozzád megy...

Nem hallgattam rá!

„Mert férjem házánál lesz az én lakásom!”

Búcsúzz Rózsi, búcsúzz

apádtól, anyádtól,

lánypajtásaidtól! – éneklük a legények a lányos ház előtt.

– S erre válasznak éneklük a lányok:

Zörög a kocsí,

csattog az ostora,

talán értem jönnek...

Kísérj ki, kísérj,

édes, kedves anyám,

csak a kapuig!... – És most az anya:

Nem kísérlek én

édes, kedves lányom,

mert nem az enyém vagy... – Rózsi elbúcsúzik a szüleitől és a rokonoktól,
utána énekszóval mennek a legény házához. Csakhogy ott becsukták a menyasz-
szony előtt az ajtót!

– *Édes anyámasszony, nyissa ki!*

A kopogtatás után kissé megnyitják az ajtót és a menyasszony kötényébe bú-
zát öntenek: hogy sok baromfi legyen az udvarán...

A második kopogtatásra szalmát gyűjtanak meg a küszöbön. Ezt kell elta-
posnia, és most megmutathatja a menyasszony, hogy milyen ügyes: így tapossa
el majd a vizsályt is...

Most már beléphet a vendégházba és leülhet az asztalhoz. Csakhogy több a
néző, mint a hely!... A kíváncsiskodók az ablak alatt állnak és kórusban kia-
bálnak:

– *Nem láttam én molnárcsókat, de majd látok most!
Sej-baj, ez a Rózszi, sej-baj ez az Ánti majd kiválik most!*

És a bámészkodók türelmetlenek. Addig-addig ismétlik ezt, amíg a fiatalok össze nem csókolódnak... Szívesen teszik egyszer, kétszer, háromszor, többször... Most már szabad....

Eddig csak lehetett!

A menyasszony felköszönti a vőlegény anyját, apját:

– *Ha az édesanyám jóra nem tanított, tanítson jóra az édes anyámasszony!...*

Ha az édesapám jóra nem tanított, tanítson jóra az édes apámuram!...

– *Jó esztendőt, esztendőre keresztelőt!* – kiáltja a vidám vendégsereg. Fené-
kig isszák a poharakat és dalolják:

Igyunk-együnk a lakziba,

gyerek van a menyasszonyba!

Ha gyerek lesz, apjái lesz,

ha lányka lesz, anyjái lesz...

Két-három napig tart a lagzi. Isznak, esznek, énekelnek a vendégek, hiszen már túl vannak a nehezén. A szülők már megalkudtak egymással, ki mit hoz a házhoz...

Igaz ugyan, hogy Rózszi módosabb legényt is találhatott volna...

Igaz ugyan, hogy Ánti minden ujjára kaphatott volna gazdagabb lányt is... De hát, ha már egyszer annyira összeédesedtek, legyen meg az Isten akarata!

*Dunna, dunna, tarka dunna,
de sok legény alábújna...
Ehol megy egy szegény ember,
mit csináljunk véle?
Karót dugjunk a seggébe?,
badd ballagjon véle...*

Azután másnap, vagy harmadnap véget ér a vig mulatozás. Hazamennek a vendégek és megkezdődik újra a munka...

– Igen, így nézett ki nálunk az esküvő! – mondja Ánti bácsi, majd így folytatja: – De nem az én esküvőm, hanem a másé... Azé, aki leányt vett feleségül... De én özvegyet vettem el, két gyerekkel... Az anyám akarata ellenére...

Nem várt már ránk a nászéjszaka édes izgalma. Hanem két gyerek, és a harmadik, amelyik már erősen készülődött a világra. Nem új menyecske jött a házhoz, hanem maradt a régi, aki évekig nem tudta megnyerni édesanyámat, aki inkább pokollá tette az életét...

Könnyű utólag okosnak lenni... Én akkor azt hittem, minden megváltozik nálunk. Hogy majd én megszelídítem ezt a házsártos menyecskét, aki az ágyban olyan csendes volt, mint a galamb, de ha felkelt, olyan éles lett a hangja, mint a vércsésé...

*Szerettelek, nem tagadom,
de már annak vége vagyon!*

Mondja a nóta, és én is csak ezt mondhatom. De a parasztnak nincs ideje a búslakodásra: várja a föld, s az még jobban kizsigereli, mint a legtüzesebb fiatalasszony...

Jöttek a gyerekek szép sorjában.

– Erre az asszonyra csak rá kellett nézni, és máris teherbe esik! – mosolyogtak az ismerőseim. Én ritkán mosolyogtam. Túlságosan sok volt a gondom, és nemcsak otthon!

Kilátásban volt kétszázötven hold parcellázása. Mindenki szeretett volna belőle, a nagybérlő viszont csak ígért és ahol kellett, ott lekenyerezett embereket...

Ekkor választottak meg a Slovenská domovina párt elnökévé. Ténykedésemet azzal kezdtem, hogy az uraságot bepereltem a kétévi elmaradt gabonajáradékért. Ez holdanként hatszáz koronát jelentett pénzben. Be is idéztek a bíróságra. A nagybérlő az ügyvédjét küldte el, s az meg azt hitte, sült bolond vagyok, mert németül odaszólt a bírónak:

– A döntésnél gondoljon ránk és magára is! Nagy összegről van szó, hatvan ezer koronáról... Ebből jutna magának is, bíró úr!...

Talán éppen ez a szemtelen ajánlat segített nekem a per megnyerésében. Az ítélet úgy hangzott, hogy nyolcvan napon belül le kell fizetni ezt az összeget ügyvédünk, dr. Zoltán kezébe!

Egy hét sem telt bele, jött az idézés, hogy menjek a pénzért és én kimondhatatlanul boldog voltam, hogy száz emberen segíthettem! Az ügyvédünk nem fogadott el tőlünk semmit, pedig már az összeg felével is beértük volna. Összehívtam a gyűlést:

– Emberek, sikerült!... Itt a pénz!

Két nap, két éjszaka számoltam, hogy kinek mennyi jár, s aztán kivettem az udvarra egy asztalt, három embert ültettem mellé... Az asztalon ott volt a bankóhegy! Már megkezdtük a pénz osztását, amikor kiáltozni kezdtek:

– Tűz van!... Tűz van!... Tűz...

Izgatott kiabálás, mindenki rohant, de az asztalnál ülő három ember nem mozdult el a pénz mellől... S a végén háromszáz korona hiányzott az összegből... Így én hatszáz helyett csak hármát kaptam...

Ez volt az első tanulság!

A sok szaladgálás közben a munka maradt. Viszont az adóhivatal nem volt tekintettel emberbaráti tevékenységemre és eladósodtam... Sok volt az ellenségem is... Százhusz mázsa gabonám termett, de még kenyere sem volt elég! Észrevettem, hogy lopják a kukoricám, meg a krumplim is... Amikor kérdezősködni kezdtem, a csősz csak ennyit mondott:

– Kérdezze meg a feleségétől, kik a tolvajok!

Megtudtam, hogy az ő rokonsága hordja szét a termésem nagy részét, de nem akartam otthon állandó perpatvart és inkább hallgattam... Ha mégis kitértem néha, még az asszonyrak állt feljebb:

– Azért adósodtál el, mert belebolondultál a politikába! ...Bolond ember vagy te, Ánti! ...Ahelyett, hogy magaddal törödnél, a rongyosok ügyeit intézed!

– Én is rongyos vagyok!... És még rongyosabb leszek, ha a pereputtyod mindenemet szétlopkodja!

Otthon mindig feszült volt a hangulat, de a gyerekek azért csak jöttek szép sorjában, mintha minden a legnagyobb rendben lett volna... A feleségem mindent beletömött volna az első két gyerekébe, az enyéme meg csak amolyan kis mostohák voltak. Tűrhettem ezt nyugodtan?

A Domovina részéről bekerültem a képviselő-testületbe. Kilencven hold erdővel és száz hold legelővel gazdálkodtunk, és már volt a közösből húszezer koronánk! Ekkor jött a krízis, a munkanélküliség!

Kezdték kukoricát és búzát termesztetni... Eddig Gerencsén csak árpa és rozs volt. De a földemre külön csősz kellett fogadnom, hogy nekem is maradjon valami! Más gazdák loptak tőlem, amikor látták, hogy nekem bevált a búza és a kukorica. Kelltek nekik a vetőmag!

Közben a faluban sokszor megperdült a dob...

Jöttek a végrehajtók és az árverések...

Akinek volt valamije, az a zsírjába fult, mert nem tudott túladni a portékáján... Akinek semmije sem volt, az éhenhalhatott...

– Jóska, segítsünk Béláékon egy szakajtó krumplival!

– Vigyél át Pistának egy zsák búzát, a gyerekei éheznek szegénynek!...

Napirenden voltak az ilyen kis segítő akciók, de mindenkinek mégsem segíthettünk.

Isten, áldd meg a magyart!

1938-ban valaki a templomban énekelni kezdte a magyar himnuszt... Nem tudták meg, hogy kicsoda! Valaki a Hnb előtti fára felhúzta a nemzeti lobogót... Nem tudták meg kicsoda!

De nem a magyarok jöttek, hanem Hlinka!... Sokan sírtak akkor Gerencsér-en és sokan újjongtak... A gerencséri szlovákok közül többen már a következő vasárnap egyenruhában voltak. Éppen hazafelé jöttem, amikor elém állt egy gárdista:

– Te piszkos kommunista, ha ezután nem fogod be a pofád, hát én majd elintézek, de örökre! – üvöltötte vérben forgó szemekkel... Azután rekvirálni kezdtek a faluban és a fizetést az istenre bízta... Csúnya világ volt ez! S ami a legérdekesebb: sokan közülök még mindig itt vannak a faluban!

Valamikor a nyitrai Zobor szálló kertjében tartották gyűléseiket a kommunisták... Eljárt ide Major István és Culen elvtárs is (az előbbivel együtt voltam politikai iskolán Moszkvában). Egyes párttagok azután felrótták nekem, hogy a Domovína elnöke voltál, pedig Moszkvában maga Kun Béla mondta:

„Akár a rózsafüzér-egyesületbe is iratkozzatok be, ha a párt érdeke megkívánja!”

S közben a német dicsőségnek egyre jobban befellegzett!... Tankcsapdákat ástak velünk a falu határában és egy napra ötven koronát fizettek ezért a munkáért. Vasárnap meg a gárdisták gyakorlatoztatták a falu lakosságát...

Naponta háromszáznyolcvan ember gyűlt a kocsmá elé, azután mentek ásni a tankcsapdákat. Engem mint tolmácsot használtak a németek, s ezt kihasználva, naponta több embernek szereztem orvosi felmentést. Pár hét múlva a háromszáznyolcvanból már csak százhuszan maradtak! A helybeli német parancsnok tombolt dühében:

– Mit csinál itt maga?... Ha ez így folytatódik, pár hét múlva nem lesz egyetlen munkásunk sem! Én magát föbelövetem! Érti, herr Vencel?

Segítségemre sietett a véletlen... Éppen egy olyan embert hoztam be, akinek hatalmas sérve volt. Odaugrottam hozzá és lerántottam a nadrágját:

– Talán ilyen emberrel akarják megnyerni a háborút, kapitány úr?!...

Csaknem hetente jött a frontról a jelentés, hogy ez és ez a gerencséri katona megszökött a harctérről, azonnal keressék meg! Én még aznap elmentem az illető családjához és figyelmeztettem:

– Ha némettel jövök, egyszerűen tagadjátok le, hogy hazajött!... Nekem még hisznek a németek. Majd azt mondom, hogy nem ő az!

S közben a gárdisták sokkal többet kegyetlenkedtek, mint a németek! Nyitrán halálra kínozták dr. Fekete ügyvédet, Zachar kereskedőt és Kender raktárost... Talán érezték, hogy már nem tart sokáig a pünkösdi királyságuk és ki akarták tombolni magukat... A gyárakban megkezdődött a szabotálás!

Én állandóan bent voltam az irodában és így a németek minden tervéről tud-

tam. Egyik nap azt hallottam, hogy éjjeli tizenkettőkor felrobbantják mindkét gerencséri hidat!...

Azonnal sorra jártam a hidak melletti házakat, hogy az ottlakókat figyelmeztessem, éjszakára menjenek el valahová, ha életben akarnak maradni!... A környező házak biztosan összedőlnek... Ha csak nem sikerül a tervem!

De biztos, ami biztos!

Hogyan is fogják hozzá a tervem kiviteléhez?

A német kapitány három őrmesterre bízta a hidak felrobbantását. Én mindhármukat meghívtam este kilencre!

– Gyertek el búcsúlakomára!

Szereztem két liter pálinkát, borom volt elég, az asszonyal meg jó magyaros vacsorát főztem, azután vártam a „pácienseimet”!... Meg kell mondanom, hogy pontosak voltak, de nem hárman, hanem öten jöttek... Mosolyogva elmondták, hogy akadálynak elhordták napközben egy házra való építőanyagom. ...Tízezer koronáról adtak elismervényt!... Hány ilyen elismervényt kaptam már? Magam sem tudom... És a feleségem kitett magáért. Olyan vacsorát főzött az őrmester uraknak, hogy azoknak mindjárt kedvük szottyant az itókára is...

Szilvóriummal kezdtük...

Borral folytattuk...

És borba kevert szilvóriummal fejeztük be!

Ők katonás lendülettel öntögették le az italt, én sohasem ittam ki fenéig a poharat. Tudtam, hogy nekem józannak kell maradnom! Tizenegy órakor már csak egyikük tudta szájához emelni a poharat, a többiek az asztalra dőlve aludtak... Lopva megnéztem az órát. Ha nem alszik el ez a katona is, akkor levegőbe repül mindkét híd!

Míg a német politizált, szidta Hitlert, mint a bokrot, addig én lázasan gondolkodtam, mit is tegyek?

Vége mindennek, mindennek vége! – hajtogatta egyre akadozó nyelvel.

– És az új csodafegyverek?

– Hazugság! – dűnyögte. – Becsaptak bennünket! És olyan álmos vagyok... Ha csak tíz percet alhatnék, de...

– Aludj csak nyugodtan!... Felébresztelek benneteket... Biztosan, egész biztosan! – ígérettem izgatottan.

– Csak egy egészen kis alvás... egészen kicsi, – mormolta és a karjára hajtotta fejét. Azonnal elaludt. A feleségem is aludni küldtem, én pedig kimentem hallgatódzni az utcára...

Csend volt a faluban... Óram világító számlapján már csak öt perc hiányzott a tizenkettőhöz, amikor tank dübörgését hallottam Nyitra felől. Egyre közeledett és a kocsmá előtt megállt. Két katona szállt ki belőle és dörömbélni kezdett a kocsmá ajtaján. Bentről senki sem jelentkezett. Lassan sétálva indultam meg a tank felé. Az egyik katona azonnal felismert:

– Maga a tolmácsunk, ugye?

– Igen, én vagyok!

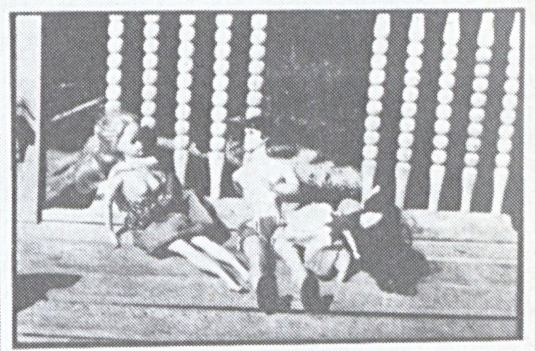
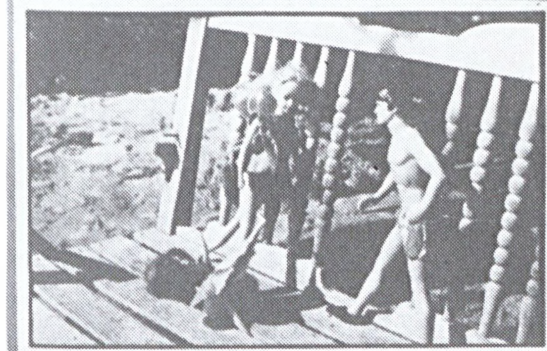
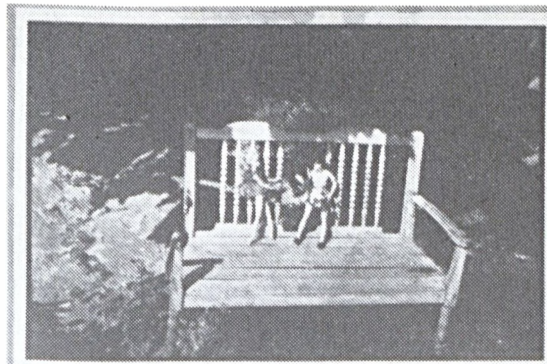
– Hol vannak az őrmesterek?

– Ma este nem láttam őket. Bizonyára alszanak valahol! – mondtam titkolt kárörömmel.

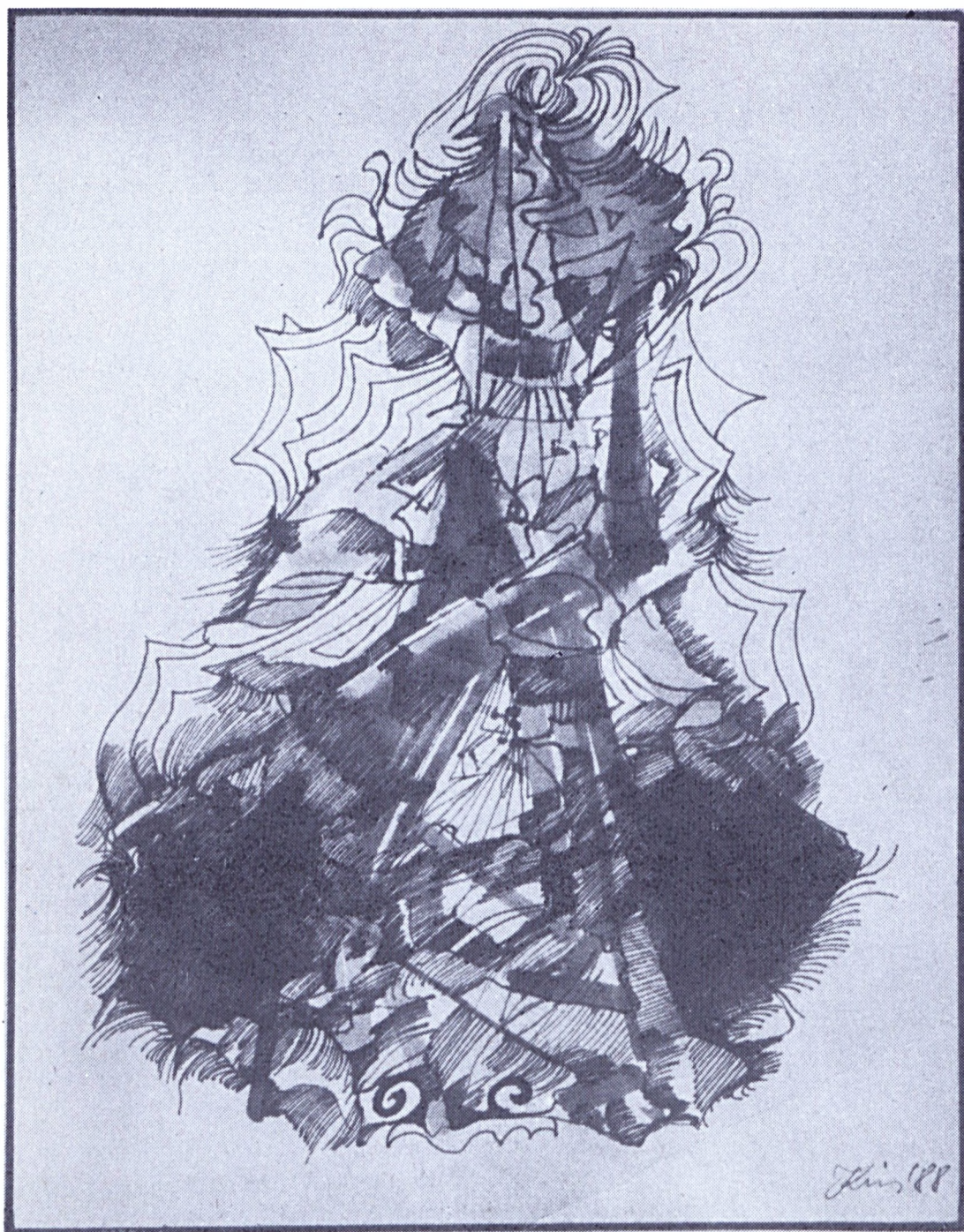
– Alszanak?!... Hol alhatnak?... Elhoztam a robbanószert, nekik kell átadnom! Hol keressük őket?

– Igazán nem tudom...

(Folytatása következő lapszámunkban.)

Ára: 25,- Ft

palócföld
TÁRSADALOMPOLITIKAI, IRODALMI, MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT 1990/1. XXV.